

■ Tasarımı yalnızca bina, kent ya da ürün tasarımı olarak değil de bir sistem ve süreç tasarımı olarak ele aldığımızda önümüze çok boyutlu alan açılmaktadır. Tasarım düşüncesi, sorunların keşfedilmesi, fikirlerin organize edilmesi, ortak kararların alınmasını sağlayan yaratıcı ve eleştirel düşüncelerin tartışılması yönüyle esnek ve işbirliği odaklı bir süreçtir.

4

■ “Mimarın ilk kuralı, ... işi almaktır!” Stanford White’a atfedilen ve Philip Johnson’un sık kullandığı bu sözü paylaşan Michael Benedikt, Graham Owen’in editörlüğünü yaptığı “Mimarlık, Etik ve Küreselleşme” kitabındaki “Mimarın ilk kuralı” başlıklı bölümünde, White’ın bu sözünün mimarlığın ilkesel olarak en zayıf karnı olduğunu anlatır...

45

■ ...Tasarımın minör cephesine yönelmek önemlidir, çünkü daha önce bir listede yan yana getirilmemiş kişi ve oluşumlar, tasarım kültürlerinin çoğul, eşdeğerli, heterojen karakterini açığa çıkarabilir...

71

dosya

48

TMMOB MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ

2021

tasarım kültürünün inşası: kamusal alan üzerine diyaloglar

- 1 GİRİŞ
TASARIM KÜLTÜRÜN İNŞASI:
KAMUSAL ALAN ÜZERİNE DİYALOGLAR
YİĞİT ACAR
EDİTÖR
- 4 TASARIM DÜŞÜNCESİ YAKLAŞIMI
ALİ FARUK GÖKSU
- 15 KENTİN TASARIM KÜLTÜRÜNÜN YARATILMASINDA
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ’NİN ROLÜNE DAİR
HASAN CENK DERELİ
- 23 KATILIMCI BÜTÇE SİSTEMİNİN ODAĞINDA
KENTSEL MEKANLARI İYİLEŞTİRME ÇABASI;
MİLANO BELEDİYESİ ÖRNEĞİ
GÜRKAN GÜNEY
- 33 SAHADAN NOTLAR:
“100. YIL’I YENİDEN DÜŞÜNMEK”
PROJE SÜRECİ ÜZERİNE
BURCU ATEŞ
- 45 MİMARIN SORUMLULUĞU ÜZERİNE
CEM KORKMAZ
- 54 BİR YAPIDAN BİR KENTE DOĞRU:
NEOLİBERAL BİR TRİM’ AYARI YA DA NE?
ÜLKÜ ÖZTEN, HAKAN ANAY
- 63 ESKİŞEHİR GÖĞÜNDE ATMACALAR
LEVENT ŞENTÜRK

TASARIM KÜLTÜRÜNÜN İNŞASI: KAMUSAL ALAN ÜZERİNE DİYALOGLAR

Dosya Editörü: Yiğit Acar

Dr., Öğretim Görevlisi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

Disiplin kavramını üzerine düşünürken tartışmalarımız iki alan etrafında şekillenir, birincisi bir eylemi gerçekleştirmek ile ilgili yöntemler, diğeri ise bir eylem hakkındaki kavramlar ve dil. Mimarlık bu iki alan hakkında da çokça düşünen bir disiplindir. Hem hangi yöntemlerle üretim yaptığını ve üretimi denetlediğini hem de hangi kavramlar, kelimeler ile diyalog kurduğunu ince eleyip sık dokur. Bunu da iki biçimde yapar, birincisi kendi içinde meslektaşlar arasında bir tartışma olarak, ikincisi olarak ise disiplin dışıyla, toplumla paylaşarak. Birinci grup diyalog, yani disiplinin kendi içindeki diyalog bile pürüzsüz değildir, anlaşılmadığımız kavramlar, yapma biçimleri sürekli karşımıza çıkar, yine de ortak problemler ve kavramlar üzerine üretilmiş külliyat tartışmaları az çok belli bir eksende tutar. İkinci grup diyalog yani mimarların mimarlık dışı ile kurduğu diyalog ise en çetin olan diyalog biçimidir. Kendi iç tartışmalarımız ile büyük oranda anlaştığımızı düşündüğümüz, kesinlik addettiğimiz birçok düşünce toplum ile yüzleştğinde yeniden tartışmaya açılır. Asırlardır tartışılıp artık kesin gözüyle baktığımız ortaklaştığımız fikirler, değerler bu tartışmalardan habersiz gruplara temas ettiğinde bu grupların kendi beğenilerinin ve kültürlerinin filtresinden geçer ve bu fikirler meslek insanlarının anlaştıkları anlamların ötesinde yeni anlamlar kazanır, bazen de hiçe sayılır. Öte yandan toplumun kendi bilgisi de disiplinin bilgisini geliştirmek için de kıymetli bir kaynaktır. İşte bu noktada disiplinin kendi bilgi birikimini toplumla birlikte tekrar tekrar inşa etmesi gerekir. Dosya'nın 48'nci sayısı bu problem üzerine kurgulanmıştır.

Mimarlık disiplinin yapısı gereği bu problem iki temel diyalog durumunda karşımıza çıkar, mimarın müşterisi ile kurduğu ilişki ve mimarın toplum ile kurduğu ilişki. Bu durumların ilki fazlaca kişiseldir ve toplumun genelini düşündüğümüzde ancak yapı yaptırabilecek ve mimarlık hizmetinden faydalanabilecek kısıtlı bir zümre ile mimarlar arasında bir problemdir. Oysaki ikinci durum yani mimarın ya da mimarlık ürünün toplum ile karşılaşması ise çok daha geniş etkileri olan bir durumdur. Toplum ile olan diyalog büyük oranda kent mekânlarımızın, kamusal yapıların ve mekânların şekillenmesi sürecinde ve bu yapıların yaşamları boyunca gelişir. Bu sebeple bu ikinci durum, yani kamusal mekânın oluşumunda disiplin ve toplumun ilişkisi daha üretken bir tartışma sunar. Kent mekânlarımızın şekillenmesine ilişkin çok aktörlü, mesajın sürekli farklı kültürel süzgeçlerden geçerek içerik ve biçim değiştirdiği kusurlu ama üretken bir diyalog süregelir. Paylaşılan ortak bir tasarım kültürü bu tabiatı gereği kusurlu diyalog ile inşa edilir.

Türkiye özelinde kentlerle ilgili diyalog çoğunlukla bir eksiklik hissi etrafında şekillenir. Hızlı bir şehirleşme süreci geçirmiş ülkemizin kentleri hakkında düşünülüp yazarken çoğunlukla kaçırılan fırsatlar kaybedilen

dosya

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Adına
Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Tezcan Karakuş Candan

YAYIN KURULU
Yiğit Acar, Tonguç Akış
T. Elvan Altan, Bülent Batuman
Nuray Bayraktar, İpek Gürsel Dino,
Neşe Gurallar, Melike Orhan.

Dosya Editörü
Yiğit Acar

Dosya Koordinatörü
Yiğit Acar

Yayına Hazırlayan
T. Gül Köksal

Kapak Tasarım ve Uygulama
Saadet Sönmez Gül

Konur Sokak No:4/3 Kızılay Ankara
Telefon:0 312 417 86 65 Fax:0 312 417 18 04
e-posta: info@mimarlarodasiankara.org
http://www.mimarlarodasiankara.org

ISSN 1309-0704

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi tarafından
yılta üç kez yayımlanmaktadır.
500 adet basılmıştır. Burada yer alan yazıların içeriğinin
sorumluluğu yazarına aittir. Kaynak gösterilmek koşuluyla
alıntı yapılabilir.
Baskı tarihi: Mayıs 2021

Baskı
Desen Ofset A. Ş.
Birlik Mah. 448. Cd. 476. Sk. No:2 Çankaya - Ankara
Telefon: 0 312 496 43 43
info@desenofset.com.tr

değerler üzerine odaklanırsınız. Bu diyalogun tarafları ise kabaca çerçevelemek gerekirse, kamu çalışanları, mimarlar ve halktır. Kamu çalışanlarının genel dünyasında mekân üretimine ilişkin etkinliğin çerçevesini bürokrasi çizer. Çok ender durumda tasarıma ilişkin kişisel bir ilgi, inisiyatif kullanabilme becerisi ve vicdan ile birleşir ve iyi mekanların üretimi için zemin oluşur. Halk ise çoğu zaman ya tasarım süreçlerinin dışındadır, ya da bürokrasi aracılığı ile kısıtlı olarak diyalog kurabilir. Doğrudan tasarımcı ile halkın bir araya gelip üretebildiği durumlar dünyada yaygın olmakla birlikte Türkiye bağlamında enderdir. Bu hususta hem bürokratlar hem de halk tarafından paylaşılan bir diğer durum ise çok doğal olarak disiplinin kendi rasyoneli ile değil, büyük oranda medya etkisiyle şekillenen duyguları ile karar vermeleridir. Öte yandan tasarımcı ise kendi disiplin içi tartışmalarının yoğunluğu sonucu çoğu durumda bu diyalogun diğer iki ucunun dünyalarına yabancılaşır. Bu diyalog problemini aşmanın en temel adımı ise disipline ait değerlerin yani tasarım kültürünün toplumca paylaşılır hale gelmesini sağlamaktır.

Bilindiği üzere bu diyalog problemi tasarım alanlarında katılımcı tasarım olarak çerçevelenmiştir. Akademik çerçevesi ve sınırları net olarak çizili yöntemleri görece netleşmiş olan bu kavram üzerinden değil, tasarım kültürünün inşası kavramı üzerinden meseleyi ele almak isteğimizin temelinde ise katılımcı süreçlerinin de, doğrudan tasarım pratiklerinin de alanını genişletebilmektir.

Dosya dergisinin 48'nci sayısı bu çerçeve içinde, konuyu farklı veçheleri ile ele alan katkılar içeriyor. Bahsedildiği gibi katılımcılık süreçleri tartışmanın bir eksenini oluşturur.

Dosya, Türkiye'de katılımcı planlama ve tasarım süreçlerinin öncülerinden olan **Faruk Göksu**'nun "Tasarım Düşüncesi Yaklaşımı" isimli metninde kurucusu olduğu TAK (Tasarım, Araştırma, Katılım) atölyelerinin doğuş hikâyesini ile başlar. TAK'ların hikâyesi, bizlere Türkiye'de halk ve tasarımcılar arasında bir diyalogun (diyalogların) ne gibi yöntemsel araçlarla geliştirilebileceğine ilişkin uzun soluklu bir tartışma sunar.

Faruk Göksu'nun kıymetli deneyimlerinden sonra üç metin katılımcılık süreçlerine ilişkin üç farklı yakın zamanlı deneyimi inceleme şansı verir. **Cenk Dereli**, İzmir'in yakın zamanlı katılımcılık süreçlerine ilişkin metninde, yaratıcı altyapılar kavramı üzerinden bir kente ait tasarım ile ilgili tüm kurumların ve kişilerin nasıl bir ağ oluşturması gerektiğini aktarır.

Gürkan Güney'in metni ise Milano Belediyesi'nin katılımcı bütçe sistemi örneğinde bir profesyonel deneyimlerini paylaşarak, katılımcılık demokrasi ve proje süreçlerine ilişkin yeni bir modeli tartışmaya açar.

Burcu Ateş, "Sahadan Notlar" üst başlıklı metni ile parçası olduğu "100. Yılı Yeniden Düşünmek" adlı proje kapsamında yaşadığı deneyimleri aktarır. Metin saha, konumsallık, sonuç-süreç ikiliği, iletişim, önyargılar ve etik alt başlıkları üzerinden süreci çok yönlü olarak ele alır, ve tasarımcılar ve toplum arasındaki diyalogun pürüzleri üzerine bir okuma sunar.

Özellikle kent ve katılımcılık üzerine olan dört metnin ardından, Dosya tartışmanın alanını genişleten üç metin ile devam eder. Bu üç metnin ilki **Cem Korkmaz**'ın kendi pratik deneyimleri üzerinden yola çıkarak kaleme aldığı "Mimarın Sorumluluğu Üzerine"dir. Metinde Korkmaz, Gebze'de Bilişim Vadi'sinin inşası süreci üzerine kendi kişisel deneyimlerini paylaşarak tüm meslektaşlarımızın yüzleştiği mimarlığa ve mekân üretimine ilişkin değer yargılarının çatıştığı bir gerçekliği gözler önüne serer.

Ülkü Özten ve **Hakan Anay**'ın metni ise Odunpazarı Modern Müzesi üzerine kapsamlı bir mimari eleştiri sunar. Benzerlerini artık nadir olarak bulabildiğimiz bu kapsamlı yapı eleştirisi, OMM'u Eskişehir'e sunduğu kamusal mekânın niteliği üzerinden tartışarak, disiplinine ait bir tartışma biçimi ile mimarlık toplum ilişkisini bir marka yapı üzerinden masaya yatırır.

Dosya'nın son metni ise **Levent Şentürk**'ün "Eskişehir Göğünde Atmacalar" isimli metni ve ona eşlik eden Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü öğrencilerinin ürettiği Eskişehir'de Tasarım Kültürü haritasıdır. Şentürk ve öğrencileri tartışmayı genişleterek bizlere tasarımın majör ve minör halleri üzerine düşünme imkânı sunar. Tasarım kültürünü inşa eden küçük ve dağınık pratikleri ziyaret ederek bizlere disiplinin ve toplumun aslında küçük parçaların toplamı olduğunu bu parçaların niteliğinin bütünü nasıl etkilediğini gösterir.

Tasarım kültürünün inşası gibi yüklü bir kavram daha birçok okumayı gerektirir. Bu dosya kapsamında daha çok kent mekânının oluşumu ve disipline ait bilginin paylaşımı üzerinden bir tartışma sunulmuştur. Temennimiz Dosya Dergisi'nin takip eden sayılarında bu konunun diğer bileşenlerini inceleyerek tartışmayı devam ettirmek üzerinedir.

Yiğit Acar

Yiğit Acar, doktora derecesini 2017 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Mimarlık ve kentsel tasarım kuramları ile bu disiplinlerin tarihleri, bilgi üretim ağları ve yöntemleri üzerine çalışmaları vardır. Halen İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Mimarlık Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Tasarım Kültürünün İnşası: Kamusal Alan Üzerine Diyaloglar

Her mimarın belleğinde içselleştirdiği mesleki değerlerin meslek alanı dışındaki kişilerce paylaşılmadığı anlara ilişkin buruk bir hatıra mutlaka vardır. Bu problemin idealize edilmiş bir çözümü tasarım kültürünün toplumca paylaşıldığı bir duruma kavuşmaktır. Toplumca paylaşılan bir tasarım kültürünün nasıl inşa edilebileceği üzerine tartışmanın bir ilk adımı olarak kamusal alanın oluşumu üzerinediyaloğun kurulma biçimleri üzerine düşünmek gerekir. Hali hazırda bu tip bir diyaloğun yolları bileşenleri sistemli olarak katılımcılık kavramı içinde işlenmiştir, katılımcılığın ötesinde ise disiplinin kendi günlük tartışmaları ve tersi biçimde toplumdan öğrenerek kendini dönüştürme potansiyeli de mevcuttur. Dosya dergisinin bu sayısı tasarım kültürünün inşası sürecinde disiplin dışı ile olan diyaloga ilişkin görüş ve denemelere ilişkin yedi tartışma içerir.

Anahtar sözcükler: Tasarım kültürü, disiplin, katılımcı tasarım, iletişim, kamusal alan.

Construction of Design Culture: Dialogues on Public Domain

Every architect has a disheartening memory of an instance where her/his disciplinary values have been challenged by extra-disciplinary subjects. One idealized solution to this problem is to reach a state where the values of design are shared among a society. One first step in construction of a socially shared culture of design is to reflect upon the modalities of dialogue on public domain. Some aspects of this mode of dialogue are already covered by the literature of participation. More than participation there exists other ways of opening up the discipline to further discussion which have the potential to provide a transformative feedback to the discipline itself. This issue of the journal presents seven original texts which present views on the extra-disciplinary dialogue on the way to construct a shared design culture.

Keywords: Design Culture, discipline, participatory design, communication, public domain.

TASARIM DÜŞÜNCESİ YAKLAŞIMI

Ali Faruk Göksu, Şehir Plancısı, TAK Atölyeleri Kurucusu

Tasarım Düşüncesinin Önemi

Tasarımı yalnızca bina, kent ya da ürün tasarımı olarak değil de bir sistem ve süreç tasarımı olarak ele aldığımızda önümüze çok boyutlu alan açılmaktadır. Tasarım düşüncesi, sorunların keşfedilmesi, fikirlerin organize edilmesi, ortak kararların alınmasını sağlayan yaratıcı ve eleştirel düşüncelerin tartışılması yönüyle esnek ve işbirliği odaklı bir süreçtir.

Günümüzde yaşadığımız iklim değişikliği, Covid 19 gibi küresel sorunlar “insan ve doğa odaklı” düşünme yaklaşımının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Ortak sorunların sorgulanması ve ortak çözüm geliştirilmesi isteniyorsa, “sorunların çözümü için herkesi ortak harekete geçirecek süreçleri nasıl tasarlayabiliriz, yaşam alanlarımızı daha yaşanabilir ve risklere karşı dayanıklı hale nasıl getirebiliriz, kamusal alanlarımızı daha etkin kullanımı için kamusal alan sistemini nasıl tasarlarız?” vb. sorular gündem oluşturuyorsa, tasarım düşüncesi yaklaşımına gereksinimimiz var demektir.

Günümüzde, özellikle proje geliştirmede etki ve tepki sonucunda ortaya çıkan gerilimi azaltmak için katılımcı ve eşitlikçi ortamlar sağlanmalıdır.

Tasarım sürecinde, etkilerin analizi iyi yapılmalı ve tasarımı etkileyen, tasarımdan etkilenenler arasında etkileşim ortamları yaratılarak olası etkileri azaltacak tasarım ilkeleri geliştirilmelidir. Yaşam ve mekân ile ilgili her şey “iyi tasarım” konusu olmalı, “sosyal etkiye duyarlı tasarım ilkeleri” kullanıcı ve tasarımcı arasındaki empati ortamlarında hazırlanmalıdır.

TAK’ların Kuruluş Hikayesi

“Tasarım, Araştırma, Katılım” (TAK) kavramları tasarım düşüncesi yaklaşımının temel bileşenleridir. Araştırmaya dayalı sorunları keşfetme, empati kuran uzlaşmacı katılım ve tasarım yoluyla sorun çözme yaklaşımı, “Sosyal Etki Tasarım” sürecinin iç içe girmiş temel adımlarını oluşturmaktadır. 2013 yılından bu yana deneyimlediğimiz TAK atölyelerinin kuruluşunda biri ulusal, diğeri ise uluslararası iki girişim etkili olmuştur.

Birincisi, gecekondu alanlarındaki öncelikle alt-yapı ve çevre sorunlarının ortak çözümü için Ankara’nın Zafertepe Mahallesinde yaşayanların başlattığı bir sivil harekettir. Toplumsal geleneklerimizden biri olan “imece” yaklaşımına dayanan bu proje: sorunların halkla birlikte belirlenmesi, tasarım ve uygulama süreçlerine halkın katılımı-

nı sağlayan önemli bir örnek olmuştur. Çevre Koop¹ çatısı altında örgütlenen Zafertepe halkı, öncelikli sorunlarını çözmeyen yerel yönetimi beklemek yerine Batıkent projesini gerçekleştiren bir başka sivil toplum örgütü olan Kent-Koop² ile 1987 yılında işbirliği sürecine girerek, kendi sorunlarını kendileri çözmeye karar vermişlerdi. İki sivil hareket olan Kent-Koop ve Çevre-Koop'un ortak hareket amacı: "her şey devletten beklenmemeli" temel ilkesi ile kendi sorunlarını kendilerinin çözebilecekleri kamuoyuna göstermek ve örnek olmaktı.

O dönemde, Kent-Koop'ta çalışan yeni mezun plancı olarak mahalleliyle, ev ve kahvelerde bilindik yöntemlerle görüşmeler yaparak, sorunları ve öncelikleri anlamaya çalışmıştım. Tasarladığım, mevcut ve eğimi olmayan bir sokak canlandırma projesinin mahallenin öncelikli sorununa çözüm bulan bir proje olmadığını, kooperatif yönetimine yaptığım sunum sonrasındaki aldığım eleştirilerden sonra anladım. Çünkü, Zafertepelileri sürekli dinlemiş ama kafamdaki fikri tasarlamaya çalışmıştım. Yani, sorunu birlikte keşfederek, onu görünür kılacak tasarımları birlikte geliştirmek yaklaşımını yeterince dikkate almamıştım. Oysa, "eğimi çok fazla olan iz şeklindeki yolların herkes için kullanılabilir ve yaşam alanlarına ulaşılabilir hale nasıl getirebiliriz? Yerel yönetim desteği olmadan, tasarım sürecinden, uygulama sürecine kadar 'imece' geleneğini nasıl canlandırabiliriz?" gibi temel sorularının yanıtlarını arayan süreci tasarlasaydım bu yanışı yapmazdım.

Mahallelilerle tasarım sürecini yeniden kurguladık. Dik bir yamacın eteğinde yaşayan mahalle halkı, özellikle tepede bulunan okul, sağlık ve ticari kullanımlara erişimi toprak yol izlerinden sağladıkları için en öncelikli sorunun yaya ulaşımı olduğu, çözümün ise merdivenli yolun tasarlanması ve uygulanması konusunda uzlaşmaya varmışlardı. İlk merdivenli yol yapımı için çocuk, genç, yaşlı kadın ve erkekler imece anlayışı ile dik bir yamaçta 130 m uzunluğundaki merdivenli yolu dört saat içinde bir şölen havası içinde uygulamasını yapmışlardı. Birer hafta arayla, her biri 90 ile 150 m'yi bulan üç adet merdivenli yolda aynı yaklaşımla bitirilmiş, ardından yaşamsal sorunların çözümü için pek çok katılımcı tasarımlar geliştirilmiş ve uygulamalar yapılmıştı. Böylelikle adına "kentsel imece" dediğimiz hem tasarım hem de uygulama süreçlerine halkın katıldığı proje Ankara'nın bir gecekondu mahallesinde uygulamaya konulmuştu.

Görsel 1a: Zafertepe

Görsel 1b: Zafertepe Gecekondu Projesi (Çevre Koop).

Yeni mezun bir plancı ve projenin yürütücüsü olarak bu projeden önemli dersler çıkardım ve deneyimler kazandım. Birlikte sorun tespit etmek, çözüm için imece yöntemini yeniden keşfetmek, yalnızca karar alma değil, uygulamaya halkın ka-

tılımını sağlamak, her şeyin devletten beklemek yerine işbirliği ve güç birliği ortamını sağlamak gibi önemli deneyimleri yaşadım. Bütün bunlar, ODTÜ, Şehir Planlama eğitiminde yabancı olmadığım kavramlardı. Ancak, benim için bu kavramları mahalleli ile birlikte yeniden keşfetmek farklılık yaratan bir deneyim olmuştur.

İkincisi katılımcı girişim ise Küba'da 24 mimarın bir araya gelerek 1994 yılında başlattıkları bugün ise 750 farklı tasarımcıya ulaşan Mimar Mahallede (Architect in the Community³) programı idi. Bu sivil harekette, Kent-Koop'ta başlattığımız "kentsel imece" hareketinden çok farklı değildi. Tasarımcılar "devlet bizi okuttu, iş sahibi yaptı, sıra bizde" diyerek, özellikle kırsal yoksul yerleşmelerde konut sorununun çözümü ve yaşam kalitesini artırmaya katkı sağlamak üzere yola çıkmışlardı. Program, merkezi hükümet, tasarımcılar ve yerel halkın işbirliği ile geliştirilmişti. Yerel malzeme, yerel bilgi ve yerel işgücü ile katılımcı ortamlarda konut yapmak ve yaşam koşullarını iyileştirmek için tasarım ve uygulama sürecine herkesi katmak bu girişimin temel stratejisi olarak belirlenmiştir.

Özetle, birincisinde yönettiğim, ikincisinde ise gözlemlediğim örnekler, mesleğimin ilk on yılında kazandığım en değerli deneyimlerdi. Farklı ya da benzer sorunlara gönüllülük, dayanışma, işbirliği, katılım, imece vb. kavram ve yaklaşımlarla ele alan girişimlerden alınan dersler, gelecek için önemli fırsatlar yaratmıştır. Ardından, kurucu ortağı olduğum, Kentsel Strateji ve Tasarım Atölyeleri ile geliştirdiğimiz programlarda farklı deneyimleri, bu kez geniş katılımlı ekiplerle kazandık.

TAK: Tasarım Atölyeleri

Tasarımcılarla halkı buluşturan, sorunları birlikte keşfeden ve çözümü de birlikte tasarlayan iki girişimi İstanbul'un Kadıköy ve Kartal ilçelerinde deneyimledik. Her iki girişimin temel amacı, kullanıcı, tasarımcı ve karar verici konumundaki birey ve kurum davranış biçimlerinin yenilikçi yaklaşımlarla değiştirilmesi ve geliştirilmesidir. Tasarım Atölyesi Kadıköy ve Tasarım Atölyesi Kartal benzerlik ve farklılıklarıyla her kesim için önemli etkileşim ortamları olmuştur.

Tasarım Atölyesi Kadıköy: Kadıköy Belediyesi, ÇEKÜL Vakfı ve Kentsel Strateji ortaklığıyla 2013 tarihinde kuruldu. Bu ortaklıkla kamu, özel ve sivil kesim işbirliği söylemini gerçekleştirmeye kararlıydık. Bürokrasinin bütün zorluklarına rağmen genç tasarımcılarla atölye çalışmalarını çekirdek bir

ekip ile gönüllü yürüttük. Belediyelerin bilindik kurumsal davranış biçimleri ile farklılıkların yaratılmasının zorluğunu bilmemize rağmen değişim zamanının geldiğini ekip olarak biliyorduk. Sorunları birlikte keşfetmek, birlikte sorun çözmek, farklılık ve yenilik yaratmak için tasarım atölyelerini kurduk. Ekte farklı disiplinlerden tasarımcılar olmasına dikkat ettik. TAK Ekibi; tasarımcılar ile mahallelileri çeşitli program ve projelerde buluşturmuştur.

Görsel 2a ve 2b: Tasarım Atölyesi Kadıköy.

Tasarım Atölyesi Kartal'ı ise 2014 tarihinde, Kartal Belediyesi ve DESTEK Platformu ortaklığı ile kurduk. Bu kez, yerel yönetim ve sivil toplum örgütü işbirliğiyle süreci yönetmeye karar verdik. Kartal'da, mekân ve programlarda farklılık yaratık. Atölye mekânlarının sabit olmak yerine gezici olmasına karar verdik. Tasarım Atölyesi Kartal mekânları TAK Gezici Otobüsü ile TAK Kondu yapılarından oluşmaktadır. TAK Ekibi ve gönüllü tasarımcılar, TAK Gezici ile mahalleleri dolaşarak, mahalleli ise TAK Kondu'larda tasarımcılarla buluşarak tasarım düşüncesi yoluyla birlikte sorun çözen tasarımlar geliştirmiş ve örnek uygulamalar yapmışlardır.

Görsel 3a ve 3b: Tasarım Atölyesi Kartal.

TAK Modeli, kısa bir süre içinde Belediye Başkanları ve sivil toplum örgütleri tarafından gözlemlenmeye, programlar, projeler ve etkinlikler de sosyal medyada yayımlanmaya başlayınca TAK'lara olan ilgi artmaya başladı. Bugün, TAK modeli uygulanabilir ve yaygınlaşabilir bir model olarak araştırılmakta ve örnek program ve projelerinden yararlanılmaktadır. İzmir, Gaziantep, Eskişehir, Edirne, Şişli, Nilüfer-Bursa, Muğla Büyükşehir Belediye yönetimleri ile deneyimlerimizi paylaştık, paylaşmaya da devam ediyoruz. Deneyimlerimizi paylaşmak üzere "10 Soruda TAK Modeli"⁴ rehberi hazırladık. Rehber; TAK, OrTAKlık, TAKım, TAKtik Adımlar, OrTAK Programlar, TAKdir, TAKdim, TAKvim, TAKas başlıklarında sürecin yönetimine ilişkin temel açıklamaları içermektedir.

TAK deneyimleri "sosyal etki tasarımı" yaklaşımıyla kurgulanmıştır. Sosyal Etki Tasarımı, "kullanıcı odaklı tasarım" yaklaşımlarını da içeren, sorun çözen, kullanıcı ve insanı odağına alan bir süreç yönetimidir. Yani, değişim yaratırken ilhamı insanlardan alan, çeşitli ölçek ve kademelerde uygulanabilir bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımla gerçek soruları ve sorunları keşfedip tasarım yoluyla çözüm üretebilmektedir. Kişisel, toplumsal, bölgesel, kentsel ve küresel sorunların; keşif, araştırma, geliştirme, uyarılma ve uygulama metotları ile çözülmesini sağlamaktadır.⁵

Deneyimlerimizle hazırladığımız "Sosyal Etki Tasarımı (SET) rehberi"⁶ ile araştırma, katılım ve tasarım adımlarının her biri için sorunları keşfederek araştırma, empati kuran uzlaşmacı katılım, çözüm üreten stratejik tasarım yaklaşımları ve yöntem kartları önerilmektedir. Açık kaynak olarak kullanılan bu rehber farklı deneyimlerle geliştirilmektedir.

Birlikte Tasarlamak, Birlikte Uygulamak

TAK'larda, pek çok katılımcı program ve proje süreçlerinde, mahalleliler ve tasarımcılar çeşitli ortamlarda bir araya getirilmiş, sorunlar ve öncelikler birlikte tartışılmış ve çözüm için de ortak tasarım ilkeleri birlikte oluşturulmuş ve uygulamalar da birlikte yapılmıştır. Yedi adımdan oluşan sürecin ise her aşamasında farklı etkileşim ortamları tasarlanmıştır.

1. **Fikir Sepeti:** Sorunlar ve beklentiler toplanır.
2. **Program Balonları:** Program balonları mahallelilerin beklentileri ve öncelikleri dikate alınarak Tasarım, Araştırma ve Katılım kategorilerinde sınıflanır.
3. **Açık Çağrı:** Programlar, gönüllülük ilkesi ile açık çağrı yoluyla kamuoyu ve tasarımcılara duyurulur.
4. **Fikir Yaratma Ortamı:** Çalıştay, etkinlik ve tartışma ortamlarında taraflar, belediye, mahalleli ve tasarımcı TAK ya da mahallelerde buluşturulur.
5. **Takdimler:** Ürünler, belli zaman dilimi içinde kamuoyuna ve Belediye yönetimine TAKdim edilir.
6. **Takdir:** Katılımcılar ve mahallelinin katılımı ile bazı program ve projeler oylama ile TAKdir alır.
7. **Uygulama:** Belediye tarafından takdir edilen projeler katılımcı ortamlarda uygulanır.

Atölyelerde, farklı temalar ve ölçeklerde pek çok etkinlik tasarlanmış ve örnek uygulamalar yapılmıştır. Bunlardan en yaygın ve popüler olanları: **Kıyı Köşe:** Canlanan Mekânlar, **Tasarla TAK:** Yaratıcı Ürünler, **Kes TAK:** Mahalle Algısı, **TAKım:** Sokak Oyunu, **TAKas:** Deneyim Tasarımı, **Kon-**

TAK: Buluşmalar, **Film TAK:** Film Yap, İzle, **KOD,** **Bellek:** Değişimi Fark et, Kaybetmeden Kaydet, **Çeyiz:** Satın Almıyor, Tasarlıyoruz, **Komşu:** Konu Komşuyu Bir araya Getiriyoruz, **Bostan:** Kendimiz Yetiştiriyor, Kendimiz Yiyoruz programlarıdır.

Kıyı-Köşe Programı: Canlanan Mekânlar

Kıyı-Köşe programının temel amacı mahallelerde yeterince kullanılmayan kamusal ve yarı kamusal alanların iyi tasarım ile canlanan mekânlara dönüştürmektir. Bu alanların düşük maliyetli, uygulaması kolay ve yaratıcı fikirlerle kalıcı veya geçici projelerle yenilenmesi ile mahallelerin nitelikli kamusal mekânlarının artırılması hedeflenmiştir.

Mahallelerde sorunlu kıyı-köşe alanlarının yer seçimi, sorunların ve fırsatların mahalleli ile tespiti, çözüme yönelik tasarım ilkelerinin birlikte üretilmesinden, tasarım ürünlerinin elde edilme yöntemleri ve uygulamaya kadar geçen süreç katılımcı ortamlarda gerçekleştirilmektedir.

Eric Reynolds'un "Hafif (Lighter), Hızlı (Quicker), Hesaplı (Cheaper)"⁷ üçlü tanımlamasına referansla Kıyı-Köşe programlarında, "Hafif, Hızlı, Hesaplı, Hareketli, Herkesle, Herkes için" (6H) ilkeleri uygulanmaktadır. Bu yaklaşımla projeler hızlıca üretilip, test edilip, kullanıcılardan direkt geri bildirimler alınmaktadır. Kıyı Köşe programları ile kullanılmayan mekânlar hızla canlandırılmakta, mahalleliler değişime yönelik cesaretlendirilmektedir. Bu programla, mahallenin toplumsallık bilincini ve farkındalığını geliştirmek, mahalle sakinlerinin desteğini almak ve aidiyet duygularını geliştirmek, farklı aktörleri çözüm üretmek için bir araya getirmek amaçlanmıştır.

Görsel 4 a: Kıyı Köşe uygulama öncesi.

Görsel 4 b: Kıyı Köşe sonrası.

Görsel 5 a: Kıyı Köşe uygulama öncesi.

Görsel 5 b: Kıyı Köşe sonrası.

Kıyı-Köşe alanlarının yer seçimi ve tasarım ilkelerinin katılımcı ortamlarda geliştirilmesi için tasarımcı ve o projeden etkilenen mahalle halkı farklı etkileşim ortamlarında bir araya getirilmekte, öncelikli sorunlar birlikte belirlenmekte ve çözüm için tasarım ilkeleri oluşturulmaktadır. Temel sorunların çözümüne ilişkin fikir ve öneriler, "tasarım yoluyla sosyal ve mekânsal değişimi nasıl yaratırız?" sorularının yanıtları, sokak ve atölye çalıştaylarında aranmaktadır.

Uzlaşmaya varılan tasarım ilkeleri çerçevesinde çağrı yoluyla elde edilen tasarımlar, TAK ya da uygulama yapılacak mekânlara konulan “sandık”, ya da “@ sandık” aracılığıyla tasarımcı, halk ve değerlendirme kurulu oylamaları ile seçilmektedir. Belediye ve destekçilerin TAKdim edilen ya da TAKdir edilen projelerin uygulanması için hizmet alımı ortamı sağlanmaktadır.

Görsel 6. Halk oylaması.

Şok Kıyı Köşe Programı: Beşi Bir Yerde

Kıyı Köşe programlarının geliştirilmesi süreci, sorunların toplanması, tasarım ilkelerinin belirlenmesi, tasarımın elde edilmesi ve uygulamanın yapılması aşamaları iki-üç aylık süreyi kapsamı nedeniyle gün içinde mekânların canlandırılması için Şok Kıyı Köşe programı da eş zamanlı olarak başlatılmıştır. Bu nedenle, Şok Kıyı Köşe programında “beşi bir yerde” söylemi ile program yaygınlaştırılmıştır. Amaç, mahalleli ile tasarımcıları, sokakların kıyı ve köşelerinin canlandırılması için bir araya getirerek, örnek uygulamaları gün içinde birlikte yapmaktır.

Beşi Bir Yerde: Beş Tasarımcı, Beş Mahalleli, Beş Kıyı Köşe, Beş Malzeme, Beş Saat.

Tulumu Kap Uygulamayı Yap: TAK tasarımcıları ve Mahalleli sokakta tulumlarıyla birlikte çalışmak.

TAKım Çantayı Al Birlikte TAKıl: Mahalleli, alet ve edavatı ile programa gönüllü katılmak.

Yerinde Tasarla Birlikte Uygula: Tasarımcılarla mahalleli yerinde tasarlama ve uygulama yapmak.

Canlanan Meydan Programı

Canlanan Meydan Programı, Kartal Meydanı’nın kullanıcı ve doğa davranışları incelenerek, yeni-

den kullanımı ve canlandırılması için TAK Kartal tarafından 2017 yılında başlatılmıştır. Bu program ile sosyal etki tasarımı düşüncesi yaklaşımıyla, Kartallılar ile tasarımcılar buluşturulmuş ve meydanın canlandırılması için stratejiler ve örnek tasarımlar geliştirilmiştir.

Kartal Meydanı için yapılan analizler ve katılımçı çalışmalar sonucunda, meydanın Kartallıların beklentilerini karşılamadığı ve tasarım ilkelerinin kullanıcı odaklı olmadığı tespit edilmiştir. Meydan kullanımlarını ve meydan algısını yeniden keşfetmeyi hedefleyen programın için tasarımcılara ve Kartallılara açık çağrı yapılmıştır.

Önce insan ve doğa davranışları gözlemlendi

Kartallıların ve tasarımcıların meydanı birlikte daha iyi algılaması, kullanıcı deneyimlerini paylaşması ve meydan tasarımı üzerine fikir yürütmesi için meydanın prototipi yapılarak hem Kartallıların hem de tasarımcıların farklı ölçeklerde meydanı algılamaları sağlanmıştır.

İnsan ve doğa davranışları analizi sürecinde öncelikle belirli saatlerde ve çeşitli hava koşullarında meydan kullanıcılarının davranışları gözlemlenmiş, yoğun olarak kullanılan rotalar gözlem, video kaydı ve kullanıcılarla görüşmelerle belirlenmiştir. Kullanıcı profilleri kategorilere ayrılmış ve kullanım yoğunlukları belgelenmiş, “TAKip et”, “Mahallenin İşaretle”, “Fikir Paylaşım Duvarı” ve oyun tasarımları gibi etkinlikler ve interaktif analiz yöntemleriyle algı ve beklenti analizleri yapılmıştır.

Sonra, katılımcı etkinliklerle uygulamalar yapıldı

Analizler sonucunda ortaya çıkan öncelikli sorunlar ve olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması için meydanda atölye çalışmaları yürütülmüştür. Meydanın canlılığı ile gölge alanların büyüklüğü ve niteliği doğrudan ilişkili olduğu için meydandaki gölge alanları artırmak öncelikli hedeflerden biri olmuştur. Bu süreçte TAK Kaç, Gölge Kapmaca programları hayata geçirilmiş, TAK Çıkar programı ile hareketli kent mobilyaları ve alternatif zemin çözümleri üretilmiştir.

Büyükşehir ve İlçe Belediyesi arasındaki yetki tartışması programların uygulamasını taktiksel hale sokmuştur. Yıllar önce Büyükşehir Belediyesi tarafından tasarlanan ve uygulanan meydanın sorunlarının tespiti ve çözümünde tasarımcılar ve Kartallılar yeniden ele alınması katılımcı hareketi güçlendirmiş, programların uygulanması için halk

desteği oluşmasına neden olmuştur. Sorunların çözümüne yönelik olarak geliştirilen üç uygulamadan birincisi meydandaki demir takların gölgelikleri olmadığı için kullanılmaması, ikincisi ise meydana görsel kirlilik oluşturan kullanılmayan bankamatik ve şarj üniteleri, üçüncüsü ise oturma birimlerinin yetersizliği olarak belirlenmiştir.

Birinci sorunun çözümü için mevcut demir taklarının etkin kullanımı için tasarımcılar ve Kartallılar tarafından geliştirilen çözüm örtü tasarımı yaparak, örtüyü demir takların üzerine takmaktı. Büyükşehir Belediyesinin böyle bir uygulamaya izin vermemesi üzerine TAK Kaç programı için açık çağrı yapılarak, Kartallıların evlerinde kullanılmayan çaputlar “çaputunu al gel” çağrısıyla toplandı. Kartallılar ve tasarımcılar bir araya gelerek, toplanan çaputlarla, tasarlanan gölgelik kısa bir süre içinde uygulanmıştır.

Görsel 7 a ve 7 b: TAK Kaç.

İkinci sorun olan görsel kirlilik için ise bankamatik ve şarj ünitelerini ise kaldırmak mümkün olmadığı için bu kütleleri farklı şekillerde değerlendirmek ve onları “kirlilik” olmaktan çıkartmak amacıyla Fikir Paylaşım Duvarı, Grafiti Atölyesi ve Zemin Boyama etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. TAK Kondu'nun yanındaki şarj ünitesinin yüzeyi ise

yaz boyunca FilmTAK gösterimlerinin duyuruları ünitenin içi ise TAK etkinliklerinin deposu olarak kullanılmıştır.

Görsel 8: Fikir Paylaşım Duvarı.

Üçüncü sorun olan görsel kirliliğin kaldırılması için ise TAK tasarımcıları Kartal Meydanı'nda yaz boyunca ağaç gölgelerinin kullanılması için çözüm ararken bir yandan da etkileşim alanlarına dönüşebilecek yeni gölge alanları yarattılar. TAK Çıkar programı ile tasarlanan hafif ve taşınabilir oturma birimleri çeşitli şekillerde yerleştirilerek farklı etkileşim alanlarına dönüştürüldü.

Görsel 9: TAK Çıkar.

Yaşayan Sokak Programı

Sokakların yaşatılması için başlatılan programın en öncelikli amacı, sokakların yaşam kalitesi, sağlık, çevre, ekonomi ve sosyal eşitlik vb. konularda potansiyeli görünür kılmak ve tasarımcılar ile mahallelileri bu konuda birlikte düşünmeye ve hareket etmeye yöneltmektir. Bir başka deyişle, bu rehber ile kullanıcıların sokakların yaşam kalitesinin artırılmasında aktif rol almalarını sağlamaya teşvik etmek, tasarımcıların ise kullanıcı odaklı tasarım sürecini gündemlerine almalarını sağlamaktır.

Yaşayan Sokak programı kapsamında “sokakta atölye, atölyede sokak” söylemiyle, kullanıcı, tasarımcı, yönetici, uygulayıcı birçok aktör çalıştaylar-

Önce, Sokakta Atölye: Atalar Caddesi'nin sorunlarını kullanıcılarla birlikte keşfetmek, ortaya çıkan bulguları derinlemesine analiz etmek, sorunları ortaklaştırmak ve öncelikleri belirlemek ve sorunları çözmek için birlikte fikir üretmek için sokak atölyeleri düzenlenmiştir. Atölye süreci içinde çok farklı araştırma, katılım ve tasarım yöntemleri uygulanmıştır. Bu yöntemlerden biri olan Toplama (+) Çıkarma (-) yöntemi kullanılarak, mahalleli kadın, erkek, genç ve çocukların Atalar caddesi ve Kartal sokakları özelinde sorunları ve beklentileri toplanarak, öncelikli sorunlar ve çözüm öneriler çıkarılmıştır.

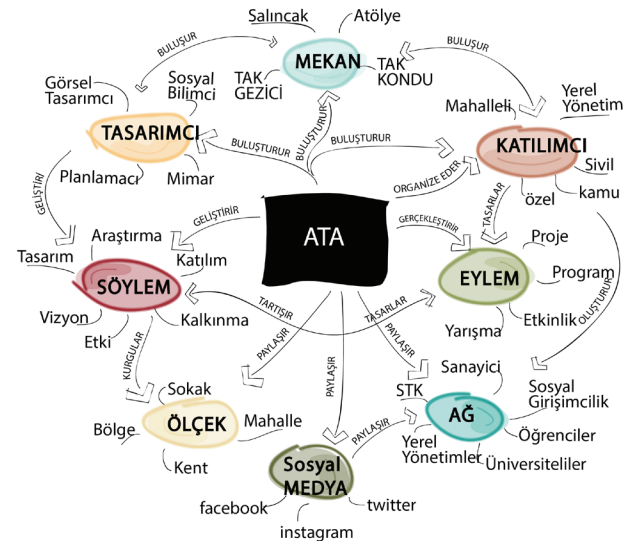
Görsel 10: Toplama-Çıkarma.

Sonra, Atölyede Sokak: Atalar Caddesi'nde gerçekleştirilen bir dizi etkinliklerin ardından, bu kez de Tasarım Atölyesi Kartal'da caddenin belli bir ölçekte prototipi üzerinden farklı tasarım disiplinleri (mimar, planıcı, sosyal bilimci ve mühendisler) ve belediyenin farklı birimlerin yöneticilerinin (Fen İşleri, İmar Müdürlüğü, Zabıta Müdürlüğü) bir araya geldikleri ortamlarda sokakta yapılan atölye sonuçları değerlendirilerek tasarım sürecinin yol haritası çıkarılmıştır.

Sonuç

TAK Atölyelerinin farklı temalar, yenilikçi ve yaratıcı yaklaşımlar, farklı yöntemlerle her kesimi içine alan ortak sorunları keşfetme ve ortaklaşa çözüm tasarımı yaklaşımı 2013 yılından bu yana büyük etki yarattı. TAK'ların en önemli etkisi katılımcı ortamlarda tasarım düşüncesi sürecinin sorun çözmedeki önemini hem yerel yönetim bürokrasisine hem tasarımcılara hem de mahalleliye benimsetmesi olmuştur. TAK ortamlarında geliştirilen kendimize özgü yöntemler ve uygulamalar diğer belediyelerimiz için de örnek alınmaktadır.

TAK deneyiminin Anadolu ile paylaşılması için 19 Mayıs 2019 tarihinde yeni bir hareket başlattık. Anadolu’da faaliyet gösteren özellikle Üniversite tasarım topluluklarını kapsamına alan Anadolu Tasarım Atölyesi’ni (ATA) kurduk. Hedefimiz, Üniversite tasarım toplulukları ile yerel yönetimlerin etkinlik ve projelerinin kurulan ortak ağ sayesinde bir tasarım ekosistemi yaratmak. ATA, özellikle genç tasarımcıları, yeni nesil beklentiler ve ekonomiler ile buluşturmaya devam edecektir.

Görsel 11: ATA eko-sistemi

DİPNOTLAR

¹ Zafertepe Gecekondu Çevresi Geliştirme Kooperatifi, kısa adı Çevre-Koop.

² Batıkent Konut Yapı Kooperatifleri Birliği, kısa adı Kent-Koop.

³ World Habitat, "Architect in the Community Program,Cuba", World Habitat Awards, 2002; <https://world-habitat.org/world-habitat-awards/winners-and-finalists/architect-in-the-community-programme-cuba/>, (ET: 01.11.2020).

⁴ 10 Soruda TAK Modeli, Kentsel Strateji, 2014.

⁵ Sosyal Yenilik Tasarımı Rehberi, + 37 Studio for Design, 2015.

⁶ Sosyal Etki Rehberi (SET), Kentsel Strateji-Dünya Bankası, 2015.

⁷ Megan Maciver, "ERIC REYNOLDS, MASTER OF LOW-COST, HIGH-RETURN PUBLIC SPACE INTERVENTIONS IN LONDON AND NYC", Projects for Public Spaces, 2010; <https://www.pps.org/article/eric-reynolds-master-of-low-cost-high-return-public-space-interventions-in-london-and-nyc>, (ET: 01.11.2020).

Ali Faruk Göksu

Şehir Plancısı, TAK Atölyeleri Kurucusu

ODTÜ, Şehir Planlama Bölümünden 1984 yılında mezun olan Göksu, sırasıyla Batıkent, Portakal Çiçeği Vadisi ve Zafertepe Gecekondu Projesi olmak üzere kamu, özel sektör ve yerel örgütleri bir araya getiren pek çok katılımcı büyük ölçekli projelerde yöneticilik yapmıştır.

Kurucu ortağı olduğu Kentsel Strateji Şirketi ile kentlerin geleceği için stratejiler, yenilikçi model ve öneriler geliştirmektedir. “Kentleri Yeniden Düşünmek” ve “Mahalleleri Yeniden Keşfetmek” söylemi ile Tasarım, Araştırma, Katılım (TAK), vizyon, etki, kalkınma kavramlarının önemini dikkate alarak gönüllülük esaslı atölyeler kurmuştur. Atölyelerde, genç tasarımcıları gönüllülük ilkesi ile bir araya getirmekte, program ve projeler geliştirmekte ve gençlere istihdam ortamları sağlamaktadır.

Kurucusu olduğu Anadolu Tasarım Atölyesi (ATA) çatısı altında TAK Kadıköy, TAK Kartal, Vizyon Atölyesi ve Atölye Muğla Bir ortamlarında, yeni kent modelleri ve stratejileri geliştirilmesi, mahalleli ile tasarımcılar katılımcı ortamlarda bir araya getirilerek, birlikte sorun çözme ve ekonomik kalkınma modelleri ve araçları geliştirilmektedir.

Kentsel Vizyon, Uzlaşma Yönetimi, Stratejik Tasarım, Kentsel Dönüşüm, İmar Hakları Transferi ve Mahalle Örgütlenmeleri gibi konularda ulusal ve uluslararası pek çok yayını bulunan Göksu, çeşitli üniversitelerde dersler vermekte ve etkinliklerde bulunmaktadır.

Tasarım Düşüncesi Yaklaşımı

Yerleşmelerimizdeki yaşam ve yapı kalitesi riskleri ile iklim değişikliği, çevre kirliliği, salgınlar, göç başta olmak üzere küresel sorunların çözümü için karar vericilerin kurumsal, tasarımcıların da mesleki davranış biçimleri yeniden sorgulanmalıdır. Sorgulamanın en temel öncelikli sorusu ise “iyi tasarım için süreç nasıl tasarlanmalı?” olmalıdır. Örneğin, yerel yönetimlerin, kamusal alanlar için hizmet alımı ya da yarışma yoluyla tasarım elde etme süreçlerinin yanı sıra katılımcı ortamlarda beklentilerin ortaklaştırılacağı, yaratıcı, özgün fikirlerin ve çözümlerin birlikte geliştirileceği yeni tasarım süreçleri deneyimlenmelidir.

Yaşadığımız küresel sorunlar hem kurumsal hem de bireysel tasarım davranış biçimleri, yeni ekonomiler ve yeni katılımcı yöntemler dikkate alınarak “insan ve doğa odaklı” düşünme öncelikleriyle çözümlenmelidir. Yeni yaklaşımları geliştirme konusunda başarılı olmak istiyorsak, öncelikle yaşadığımız coğrafyadaki insan ve doğa davranışlarını analiz etmeli, birlikte üretim, birlikte paylaşım kültürü olan imece yaklaşımından katılımcı tasarım sürecinde yararlanmalıyız.

Kurucu ortağı olduğum Tasarım Atölyesi Kadıköy ve Tasarım Atölyesi Kartal, kısa adı TAK ortamlarında imece kültürünü yeniden keşfetmeye çalıştık. Tasarım Atölyeleri; tasarımcılar ile mahallelilerin bir araya geldikleri etkileşim ortamlarında sorunların birlikte tespit edildiği, birlikte çözümlerin tasarlandığı ve birlikte uygulandığı bir hareket olarak yaygınlaşmaktadır.

Bu hareket içinde bürokrasi, genç tasarımcılar ve mahallelilerin tasarım düşüncesiyle değişen rolleri; çok farklı temalar ve ölçeklerde interaktif tasarım süreçlerinin geliştirilmesi ile yaratıcı ve yenilikçi projelerin uygulanmasını sağlamıştır.

Anahtar sözcükler: Kentsel imece, Tasarım-Araştırma-Katılım (TAK), sosyal etki tasarımı.

An Approach to Design Thinking

In order to mitigate and solve the global problems related to the risks in the quality of life and risks in the quality of construction in our settlements and problems related to climate change, environmental pollution, epidemics and migration, the institutional behavior of decision makers and the professional behavior of designers should be questioned again. The question that has fundamental priority in this inquiry is “how the process should be designed for good design?” For example, besides the processes of obtaining designs by local administrations for public spaces through service procurement or competition, new design processes in which expectations are shared in participatory environments and creative and original ideas and solutions are developed together should be adopted.

With respect to the current global problems we are experiencing, both corporate and individual design behaviors should give priority to “human and nature oriented” thinking in consideration of new economies and new participatory methods. If we want to be successful in developing new approaches, we should give priority to the analysis of human and nature behaviors within the geography we live in, and benefit from the collaborative (*imece* in Turkish) approach, which is the culture of co-production and sharing, in the participatory design process.

In the Design Ateliers of Kadıköy and Kartal, (abbreviation TAK in Turkish) of which I am a founding partner, we attempted to re-discover the culture of collaboration. Design Ateliers are becoming widespread as a movement where problems are identified, and solutions are designed and implemented together in interactive environments where designers and residents of the neighborhood come together.

The changing roles of the bureaucracy, young designers and local residents within this movement, with respect to design thinking, has ensured the implementation of creative and innovative projects through the development of interactive design processes in many different themes and scales.

Keywords: Urban collaboration, Design-Research-Participation, social impact design.

KENTİN TASARIM KÜLTÜRÜNÜN YARATILMASINDA İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'NİN ROLÜNE DAİR

Hasan Cenk Dereli, Dr., Mimar

Yerel yönetimlerin inşaat projeleri, hizmet ya da mal alımı süreçlerinde kullandıkları metotlarla yaratıcı kültür girişimleri geliştirmeleri, yaratıcı ortamı biçimlendirmeleri ya da yönetmeleri mümkün mü? Yaratıcı ekonomiyi geliştirmek için finans, sanayi, inşaat ve çeşitli üretim sektörlerinin kendi alanlarına dair girişimlerini yerel ve merkezi yönetimin kabiliyetleri ile kolaylıkla bir araya getiremediği, ulusal ve uluslararası ortamı etkilemeye yönelik ortak girişimlerde bulunma alışkanlıklarının sınırlı olduğu bir yerde, tasarım kültürü nasıl inşa edilebilir? Adalet sisteminin özgürlükleri ve fikir haklarını koruduğu şüphe götürmeyen bir ortamda yaratıcı üretimlerden, özgünlükten, yaratıcı emeğin karşılığını alacağından, sürdürülebilir bir ekosistem yaratılabileceğinden bahsedilebilir mi?

Bu soruların Dünya'nın güncel ortamında Türkiye'nin güncel ortamı üzerinden her birimizin dürüstçe ve açıklıkla cevaplanması gereken sorular olduğunu düşünüyorum. Eğer bulunduğumuz ortamın koşullarına bulaşmadan sadece ideal durumlara dair fikir beyan etmek istemiyorsak... Yaratıcı olma, özgün olma ve özgür olmanın arasındaki ilişkiye dair tartışmaları canlı tutarak, yaratıcı endüstriler kapsamında sürdürülebilir kalkınma yöntemleri keşfetmeyi arzuluyorsak...

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kültürel ve yaratıcı endüstriler ekseninde kent vizyonunu belirlemek için 2009 yılında farklı alandan yaratıcı kişileri bir araya getirdiği Kültür Çalıştayı'nda belirlenen kent vizyonu ve sonrasında yapılan uygulamalar tasarım kültürünün yaratılmasında yerel yönetimlerin rolü açısından özgün bir örnek oluşturur.

Bu makale kapsamında İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kent vizyonunun belirlendiği Kültür Çalıştayı; kent vizyonunun tasarım ayağının şekillendirildiği Tasarım Forumu; tasarlanmış kamusal alanlarda iyi tasarımın görünür kılınması, İzmirDeniz projesi; etkileşimlerin yaratılması için bir platform kurulması, İzmir Akdeniz Akademisi; yerel-ulusal ve uluslararası ortam ile etkileşimi artırmak için etkinlikler başlatılması, İyiTasarım etkinliği ve İZFAŞ ihtisas fuarlarındaki etkinlikler ile yaptıklarına değineceğim. Tasarım kültürünün güçlenmesi için İzmir özelindeki önerilerimi sıralayacağım ve bunu yaparken "UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı Tasarım Kenti Kriterleri Bağlamında İzmir'in Değerlendirilmesi" adlı doktora tezinden süzdüklerimden faydalanacağım.

Tasarım Kültürünün Yaratılması İçin “Yaratıcı Altyapılar” Kavramı

“Yaratıcı Kentler” ve “Yaratıcı Bürokrasi” kavramları üzerine çalışan Landry 'kentlerin sosyal, fiziksel ve politik ortamlarını şekillendirecek yaratıcılığa sahip olmaları gerektiğini savunur. Karar alıcı odaklar güç yaratmalı ve bu gücü esnek taktilerden oluşan yönlendirici prensiplerin çizdiği bir çerçevede yaratıcılığı etkilemek için kullanmalıdır. Bu çerçeve kentin, yönetsel kültürünü tamamen etkilemelidir. Landry'ye göre yaratıcı kentlerin odaklandıkları yaratıcı alanlarda detaylı bir şekilde tanımlanması gereken birkaç karakteristik özellik vardır. Bunlar, kentsel hedefler ve heveslere dair net olmak, riskler almaya niyetli ve açık görüşlü olmak, stratejik olarak prensiplere bağlı ve taktiksel olarak esnek olmak, planlama yapmak için azimli olmak, yerel kültürel kaynaklar ve yerel özgünlükleri keşfetmek ve onlarla çalışmak için istekli olmak, liderliğin yaygınlaşmasını güvenceye almak, yüksek suçlayıcı kültürden, düşük suçlayıcı kültüre geçmektir.

Landry, ataleti artıran, projelerin enerji ve etkisini belirleyen alışkanlıkları kırmak ve zihinsel yaklaşımlarda dönüşüme yol açmak için, yaratıcı ekonomiler ile kalkınmayı hedef koymuş yerel yönetici ve diğer karar alıcıların kentlerine özgü “yaratıcı altyapılar” geliştirmesi gerektiğini söyler.² Sert, yumuşak ve zihinsel olmak üzere üç alt gruba ayırdığı yaratıcı altyapılarda, sert, binalara, yollara, kanalizasyon sistemi ve bunlara benzer teknik alt yapıları; yumuşak, beceri düzeyi yüksek esnek iş gücü, güçlü iletişim kanalları ve girişimcilik kültürüne; zihinsel ise problemlere ve fırsatlara yaklaşım biçimi ve kentin özgün ortamına karşılık gelmektedir. Landry'nin işaret ettiği yaratıcı altyapılardan zihinsel yaratıcı altyapılar kenti yaşayan ve kuran kentlilerin, kenti ve birbirlerini algılayışlarını temelden etkileyen başlıktır.

Bir Yerel Yönetimin Hedefi: İzmir’de Tasarım Kültürünün Geliştirilmesi

İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin 2009 yılında düzenlediği Kültür Çalıştayı, tasarım ve inovasyon kenti olma hedefine ulaşmak için gerçekleştirilen ve katılımcı bir yaklaşımı odağa alan toplantıların ilkidir. Çalıştaya altı tematik grupta toplam 106 kişi katılmıştır. Katılımcılar Kültür Politikaları Atölyesi, Tiyatro – Sinema ve Edebiyat Atölyesi, Görsel Sanatlar, Müzik, Performans Sanatları Atölyesi, Kültürel Miras Atölyesi, Kentsel Tasarım Atölyesi, Kültür Endüstrileri Atölyesi adlarındaki gruplara ayrılarak çalışmıştır. Amaç çalıştayın sonuç rapo-

runda belirtildiği şekliyle “İzmir’in ulusal ve uluslararası kültürel vizyonu ve hedefleri doğrultusunda harekete geçirilebilmesi için, kentin kültür ve sanat alanındaki durumunun, dikkate alınarak, kültürel stratejik planlama için önceliklerin belirlenmesidir”³.

Çalıştay Raporu değerlendirme ve sonuç bölümünde üç ana eksen olan İzmir’in kültür stratejisi şu şekilde tanımlanmıştır: Kültür, sanat ve tasarım metropolü olmak, Akdeniz kentler ağının etkin bir üyesi olmak, yönetim ekseninde katılımcı kültür politikası ve uygulamalarını hayata geçirmek.

31 Mayıs 2011 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen İzmir Tasarım Forumu, Kültür Çalıştayı raporu ana sonuç eksenlerinden biri olan kültür, sanat ve tasarım metropolü olma hedefine ulaşmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. 76 katılımcı ayakkabı ve deri grubu, gelinlik ve abiye grubu, mobilya grubu, moda ve hazır giyim grubu, mücevher ve takı tasarımı grubu, tasarım stratejileri grubu, tekstil grubu ve yaratıcı endüstriler grubu adı altındaki gruplarda fikir üretmiş, grup adlarının tarif ettiği alanlara dair görüşlerini paylaşmıştır.

Tasarım Forumu Özet Metni’nde İzmir’in tasarım kenti olarak kurgulanmasıyla ilgili temel şu üç soru sorulmuştur: İzmir nasıl tasarım merkezi ve kenti olur? İzmir Akdeniz’de nasıl bir tasarım merkezi kenti olur? Bir kent nasıl bir tasarım kentine dönüşürülebilir? Özet Metin’de tasarım kenti, sadece tasarlanmış unsurlarla donatılmış olmayan, bunun yanında tasarım üreten bir yer olarak tarif edilmiştir. Tasarım, kentte yaşayan insanların yaşam kalitelerini yükseltecek hem bir araç hem de amaç olarak görülmüştür. Kentin sahip olduğu imkanları çeşitli müdahalelerle harekete geçirip belirli bir vizyonda geliştirerek bir tasarım kenti yaratmanın mümkün olduğu savunulsa da öncelikli amacın tasarım kenti yaratmaktan önce, tasarım bilincine sahip bir kent yaratmak olduğu vurgulanmıştır.⁴

Tasarım Forumu’ndan sonra, tasarım bilincine sahip bir kent yaratmanın, kentliye tasarım bilincinin kazandırılmasının iyi tasarlanmış kamusal alanlar yaratmakla mümkün olabileceği hipotezi ile İzmir Deniz Projesi başlatılmıştır. Tasarım ve uygulama süreçleri ile kentlilerin yaşam kalitesini yükseltmesi amaçlanan İzmir Deniz Projesi, kurgusu dolayısıyla 2011 Tasarım Forumu sonuç metninde vurgulanan İzmir’in tasarım üreten bir kent olma hedefi ile de örtüşür. Proje kapsamında 40 km’lik İzmir Körfezi kıyı bandı, dört proje grubu tarafından ele alınmış, Körfez’in kendisinin de, Prof. Dr. İlhan Tekeli’nin tarifiyle “çevresini saran kentin or-

tasında bir anfi tiyatro sahnesi" işlevinde görülerek etkinlik odaklı tasarlanmasına karar verilmiştir.⁵ Proje grupları, Mavişehir - Alaybey liman (Proje Koordinatörü Mehmet Kütükçüoğlu); Alaybey Liman - Alsancak Liman (Proje Koordinatörü Zuhal Ulusoy); Alsancak Liman - Konak İskele (Grup Koordinatörü Nevzat Sayın); Konak İskele- Üçkuyula İnciraltı (Grup Koordinatörü Tefik Tozkoparan) olmak üzere körfez kıyısını ele almıştır. Her proje grubu mimarların yanında, endüstri ürünleri tasarımcıları, peyzaj mimarları ve farklı alanlardan meslek profesyonellerinden oluşmuştur (İZBB, 2012).

Proje kapsamında hedef, 40 km'lik kıyı şeridinde, kesintisiz yaya ulaşımı ve bisiklet yolları yaratmak, kıyı alanının potansiyellerini tasarım süreçleri sonunda ortaya çıkartmak ve üst ölçekte kıyı boyunca tasarım kararları dolayısıyla farklılıklar gösterse de ortak dil yaratan bir tasarım rehberi oluşturmaktır.

Tasarım grupları kendi süreçlerini tamamlayarak, projelerini Belediye bünyesinde oluşturulmuş olan proje ofisine teslim etmiştir. Proje ofisi, tasarım fikirlerinin uygulama projelerine dönüşmesini ve ihaleye hazır hale getirilmesini sağlamıştır. 2013 yılı itibarı ile İzmir Pasaport rıhtımı bölgesinden uygulanmaya başlanan projelerde, tasarım gruplarının sundukları önerilerin belediyenin kurduğu ofis tarafından yeniden ele aldığı, kamunun hassas olduğu Alsancak kıyı alanını içeren bölgeler gibi yerlerde, yapısal tasarım önerileri yerine peyzaj ağırlıklı önerilerin uyguladığı görülmüştür⁶. Proje etaplara bölünerek uygulanmış hem bitkilendirme niteliği hem mimari ve peyzaj öğeleri bakımından ulusal ve uluslararası ödüller kazanmıştır. Uygulamanın niteliğine bağlı bazı problemlerin dile getirilmesine rağmen, tasarım aşamasında, olabildiğince çok meslek alanını tasarım ekseninde buluşturması ile özgün süreci ve sonuçları ile hedefine ulaşmış bir proje olarak adlandırılabilir. 1. İstanbul Tasarım Bienali'nde de sergilenen proje kentte tasarım kültürünü nitelikli kamusal alanlardaki deneyimle yerleştirmenin yanında, kentin tasarım odaklı kalkınma vizyonunun mesajını ulusal ve uluslararası ortama etkinlikler ve ödüllerle taşımıştır.

2009 yılındaki Kültür Çalıştay'ında karar verilen üç ana hedefe ulaşmak için 2012 yılının Mart ayında, Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür ve Spor Daire Başkanlığı'na bağlı Akdeniz Akademisi, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Stratejik Planı'na uygun olarak tarih, tasarım, kültür sanat ve eko-

loji alanlarında çalışmalar yapmak üzere müdürlük düzeyinde kurulmuştur. Müdürlük şu an Dış İlişkiler ve Turizm Dairesi Başkanlığı'na bağlıdır. Kültür Çalıştay'ının üç ana hedefi olan, İzmir'in tasarım ve inovasyon kenti olması, İzmir'in Akdeniz kentler ağında bir yer edinmesi ve yönetim ilkesinin hakim kılınması kapsamında Akademi, "İzmir tarihinin bir Akdeniz kenti olması perspektifiyle yeniden ele alınması; İzmir'in tasarım ve yenilikçilik kenti olmasına ilişkin strateji, organik tarım ve ekolojik bir yerleşme tasarımı ile İzmir'in Akdeniz'in kültürel hareketliliğine katkıda bulunan kentler ve kültürel girişimlerle etkileşim içinde Akdeniz Kültür Ağı'nın oluşmasında öncü bir rol oynaması" gibi temel öncelikleri odağa almıştır.⁷ "Yaratıcı Kent" ve "İzmir'de Yaratıcılık Var" gibi İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kullandığı sloganlara içerik oluşturacak kapsamda, yaratıcı ekonominin kentin sosyo-kültürel hayatını zenginleştirecek şekilde canlandırılmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır.

Büyükşehir Belediyesi'nin ortaya koyduğu tasarım ve inovasyon hedefi ile kalkınma vizyonu çerçevesinde, kentin tarihi çekirdeğine odaklanan bir diğer girişim İzmir Tarih Projesi'dir. Proje, İzmir'in tarihsel çekirdeğini oluşturan alanı 19 alt bölgeye ayırır. Genel bir koruma canlandırma stratejisinin yaratılması ve daha sonra belirlenen alt bölgeler özelinde katılımcı süreçler ile projelerin elde edilmesini amaçlar. Tarih Tasarım Atölyesi, bahsedilen proje süreçlerinin işletilmesi ve katılım platformu olarak çalışmak üzere İzmir Tarih Projesi kapsamında kurulmuş olan bir birimdir. İzmir Büyükşehir Belediyesi Tarihsel Çevre ve Kültür Varlıkları Şube Müdürlüğü'ne bağlı çalışan Tarih Tasarım Atölyesi, İzmir'in Basmane bölgesinde tarihsel kent çekirdeğindeki koruma ve canlandırma bölgesi içinde yer alan restore edilmiş bir yapıda çalışmalarını gerçekleştirir. Burası projelerin farklı paydaşları için bir buluşma ve çalışma mekanı olarak işlemektedir. Meslek profesyonellerinin yanında sıradan kentliler de bu paydaş grubuna dahildir ve katılımcı süreçlerle atölyenin projelerine dahil olurlar. Tasarım fakültelerindeki öğrencilerin katılımıyla tasarım yaz okulu, ilköğretim seviyesindeki öğrencilerin katılımıyla fotoğraf ile semt keşfi, farklı bağımsız girişimlerin katkıları ile bölgede yemek odaklı kültürün ve o kültüre dair mekansal öğelerin belgelenmesi, üniversitelerin akademik kadroları ile iş birliğinde, katılımcı süreçlerle mahalleliler ile gerçekleştirilen tasarım süreçleri sonunda park ve sokak tasarımları, grafik tasarımcılarla tarihsel alanın tanıtılmasına yönelik iş birliği gibi projeleri yönetmektedir.⁸

Yukarıda bahsedilen, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kentte tasarım kültürüne katkı yapmak için geliştirdiği kurumsal yapılar ve programlardan farklı olarak, 2016 yılında kentteki tasarım kabiliyetinin görünür olması için alan açmak, bu kabiliyeti tanıtmak ve İzmir'e şehir dışından tasarım alanına dair içerik üreten ya da alana meraklı olan kişileri çekmek için İyi Tasarım etkinliğini başlatmıştır. İyi Tasarım/Good Design İzmir, her yıl belirli bir tema ile Akdeniz Akademisi tarafından düzenlenir. Etkinliğin web sitesinde İyi Tasarım "Sergiler, atölyeler, film gösterimleri, panel ve söyleşilerden oluşan etkinlikler dizisi, tasarımcılar, öğrenciler, üreticiler, iş dünyası, eğitimciler, akademisyenlerle, tasarıma ilgi duyan herkesi canlı bir diyalog ve tartışma ortamında buluşturarak, İzmir'in bir tasarım ve inovasyon kentine dönüşüm sürecine katkıda bulunmayı amaçlıyor." şeklinde tarif edilir.⁹ Dört yıldır kesintisiz devam eden etkinlik, 2020'nin pandemi ortamında online platformda gerçekleştirilmiştir.

Yerel yönetimin öncülüğünde tasarım ve yaratıcılık kültürünü destekleyen programlardan birisi de tasarım ve güzel sanatlar yarışmalarıdır. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kamusal alanlara, hizmet ve ulaşım yapılarına, anıtlara ve heykellere dair açtığı ulusal ve yerel yarışmalar yaratıcı kabiliyetin 2009'da belirlenmiş vizyon doğrultusunda kente odaklanmasını sağlar. Çeşitli ilçe belediyeleri de Büyükşehir Belediyesi'nin bu motivasyonunu paylaşır.

Yukarıda bahsedilenlerden farklı olarak, kentte yaratıcı ekonominin tasarım kültürünü destekleyeceği içerikleri ihtisas fuarları ile üreten bir yapı İzmir Fuarlık Hizmetleri Kültür ve Sanat İşleri Tic. A.Ş. (İZFAŞ)'dir. İzmir Büyükşehir Belediyesi önderliğinde Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Ege Bölgesi Sanayi Odası, Ege İhracatçıları Birliği, İzmir Ticaret Odası, İzmir Ticaret Borsası ortaklığı ile yaratılmıştır. Kurum Doğal taş, deri, ayakkabı ve çanta, gelinlik, turizm vb. alanlardaki ihtisas fuarlarında Akdeniz Akademisi ve Belediye içindeki paydaşlarla olduğu kadar Belediye haricindeki farklı paydaşlarla, örneğin Ege İhracatçı Birlikleri ya da yabancı kültür elçilikleri vb. kurumlarla iş birliği halinde tasarım odaklı sergi, söyleşi ve ağ kurma etkinliklerinin yanında, tasarım atölyeleri düzenler. İhtisas fuarlarındaki ortam tasarımcılar için nitelikli iş bağlantıları kuracakları ve deneyim paylaşacakları bir platform olarak işlese de potansiyelin yeterince kullanabildiğinden söz etmek pek mümkün değildir.

2009 yılından bu yana İzmir Büyükşehir Belediyesi tasarım ve yenilik kenti olma vizyonu kapsamında, tasarım kültürünü kentte geliştirmek adına önde gelenleri yukarıda sayılan kapsamda olmak üzere önemli bir deneyim biriktirmiştir. Peki gerçekten Büyükşehir Belediyesi'nin gerçekleştirdiği bu girişimler İzmir tasarım kültürünün canlanması için yeterli olabilir mi? Bu soruya, nüfusu dört milyona ulaşmış, sürekli ulaşabileceği potansiyellerden bahsedilen ama bir türlü oraya ulaşip hedef büyütmemeyen bir kent için olumlu cevap vermek pek mümkün değildir. Canlı yaratıcı kültür alanı yerel, ulusal ve uluslararası paydaşların aktif olduğu bir ekosistem ile yaratılabilir. İzmir'de başta İzmir Ticaret Odası ve Ege İhracatçı Birlikleri, Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Peyzaj Mimarları Odası İzmir Şubesi, İç Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Endüstriyel Tasarımcılar Meslek Kuruluşu, Moda Tasarımcıları Derneği, Reklamcılar Derneği gibi tasarım alanları ve ürünleri ile doğrudan ilişkili sivil toplum örgütleri, farklı sektörlerde tasarım odaklı üretimleri olan sanayi firmaları, yabancı kültür elçilikleri ve kentte tasarım ve yaratıcılık ortamını canlandırmaya çalışan bağımsız inisiyatifler de 2009 yılı sonrası dönemde Büyükşehir'in kent vizyonu ile paralel, bazen kurumdan bağımsız, bazen de kurumla iş birliğinde etkinlik ve programlar geliştirmiştir. Kentte Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na kayıtlı otuz tasarım merkezi, doksan üç AR-GE merkezi bulunur.¹⁰ Tüm bunlar yerel yönetimin tasarıma odaklı bir kent vizyonuna ulaşmak yolunda yalnız olmadığının göstergesidir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, Landry'nin (2000) bahsettiği yaratıcı alt yapıların bir kısmını 2009 yılından beri uyguladığı projelerle geliştirmiş görülmektedir. Sert ve yumuşak yaratıcı alt yapıların İzmir Kıyı Projesi, İzmir Tarih Tasarım Atölyesi, Akdeniz Akademisi, İyi Tasarım etkinliği, İZFAŞ fuarları yanında, tasarım alanının yaratıcı ekonomisini doğrudan etkileyen tasarım yarışmaları ile adım adım kentin özgün koşullarına uygun olarak inşa edildiği görülür. Ancak yaratıcı zihinsel alt yapılar konusunda yeterli girişimlerde bulunulduğu söylenebilir mi? İzmir'de yaratıcılık ve tasarım kültürünü yerleştirmek için inanç, organizasyon, koordinasyon ve etkileşim başlıkları altında özetlenebilecek kapsamlara ait olumsuzluklar zihinsel yaratıcı alt yapıların geliştirilmesi gerektiğini işaret eder. Yerel yönetimin mevzuatlara ve bürokrasinin alışkanlıklarına dayanan yöntemleri kentte yerleşik tasarım kabiliyetinin ana göstergesi tasarımcılar ve tasarım markalarının doğrudan tanıtı-

mının yapılmasını, onların kişi ve kurum olarak isimlerinin, kurumsal kimliklerinin ve yüzlerinin kullanılmasını güçleştirmektedir. İşlerle ve isimlerle somutlaşmayan tasarım kabiliyeti kentlilerde ve kentin ticari çevrelerinde “İzmir’de tasarımcı mı var? İzmir’de hiçbir şey olmaz, kimse ilham veren bir şey yaratmaz...” algısını yerleştirir. Bu anlatının tekrarı kent içinde ve dışında İzmir’e dair bir kimlik inşa eder. Kenti kuran ve yaşayan kentlilerin, kendilerini ve kenti algılama biçimini etkiler, kırılması gereken bir döngü haline gelir.

Yerel yönetimin bu döngünün kırılması için ana rolü üstlenmesinin çok da doğru olmadığı kanaatindeyim. Büyükşehir Belediyesi’nin, Landry’nin (2000) bahsettiği yaratıcı zihinsel altyapıları inşa ederek bu roldeki payını hafifletebileceğini, böylece mevzuat ve bürokrasinin gereği kısıtların da süreçlerde daha az belirleyici olmasını sağlayabilir. Kurumun rolünün tasarım kültürünün ana paydaşlarından tasarımcıların, tasarım markalarının ve onların etkileşimde olduğu diğer yaratıcı üretkenlerin, kentin ekonomik hayatının çekeri sektörleri temsil eden sivil toplum örgütleri ve kurumlarla etkileşime geçeceği ortamların yaratılması olması gerektiğini düşünüyorum.

2009 yılında hedefi konan kent vizyonundan ilhamla 2013 yılında başlattığım ve doktora çalışmamın da metodunun parçası haline getirdiğim PechaKucha Night İzmir etkinliği ile yaratılmış, kentte ilham veren işler yapan 180’in üzerinde yaratıcı bireyin ağı ve bu ağdan doğmuş, kentin öne çıkan tasarımcılarının tanıtıldığı İlham Veren İşler Projesi ile İzmir tasarım kültürünün aktörlerini kayıt altına alıyor ve tanıtıyorum. Bu iki bağımsız inisiyatif ve kentteki diğer benzerleri aşağıdan yukarı örgütlenerek kentte yaşayanların yerel tasarım kültürüne dair algısını dönüştürürken, sivil toplum örgütlerinin ve yerel yönetimlerin girişimleri yukarıdan aşağıya örgütlenen, tasarım kültürüne dair kurumsal yapıları inşa ediyor. Bu iki sürecin birbirini besleyecek şekilde mümkün olduğunca iç içe geçebilmesi için uzlaştırıcı rolünü üstlenecek ve yaratıcı altyapıları kuracak en uygun paydaş Büyükşehir Belediyesi olarak öne çıkıyor. Bu şekilde aşağıdan yukarı örgütlenmiş yaratıcı endüstri ağları, yukarıdan aşağı örgütlenmiş destek mekanizmalarından faydalanabilir, bu mekanizmaların yaratılması için girişimlerde bulunur. Bu mekanizmalar özel ve kamu sektörü ile üçüncü sektörler arasında iş birliği ve etkileşim sağlar. Böylece kentte yerel kaynaklardan beslenen ve bu kaynakları geliştiren

bir ekosistem yaratılarak yaratıcı endüstriler kapsamında tasarım odaklı kalkınmanın yolu açılır. Bu ekosistem İzmir’in, tasarım alanında kendine özgü kökleşmiş kurumlar, inisiyatifler ve etkinlikler yaratabilmesi, tasarım kültürünü kent geleceğinin parçası haline getirebilmesi için gereklidir.

KAYNAKÇA VE NOTLAR

¹ Landry, C., London As A Creative City. pp.233-243 in Ed. Hartey, J. Creative Industries. New Jersey: Wiley-Blackwell Publishing, 2004.

² Landry, C., The Creative City: A Toolkit For Urban Innovators. London: Earthscan, 2000.

³ İZBB. *İzmir Kültür Çalıştayı Raporu*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2009.

⁴ İZBB. *İzmir Tasarım Forumu Raporu*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2011.

⁵ İZBB. *İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi Tasarım Stratejisi Raporu*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012.

⁶ Url-1 < www.izmirdeniz.com/>, erişim tarihi 02.10.2015.

⁷ Url-2 < <http://www.izmeda.org/Pages/Hakkimizda.aspx?id=1>>, erişim tarihi 02.10.2015.

⁸ Url-3 < <http://www.izmir.bel.tr/HaberDetay/13140/tr>>, erişim tarihi 02.10.2015.

⁹ Url-4 < <https://www.iyitasarimizmir.org/>>, erişim tarihi 15.10.2020.

¹⁰ Url-5 < <https://agtm.sanayi.gov.tr/>>, erişim tarihi 15.10.2020.

Hasan Cenk Dereli

Yaratıcı üretimi radyo programcılığından, tasarım araştırmalarına, müzik ve etkinlik organizasyonuna uzanan doktora sahibi bir mimar. Mimari etkinlikler ve tasarım fikirleri üzerine çalışırken bir yandan da kentsel politika ve kentte yaratıcılığa odaklanıyor. İzmir'in tasarım kenti olma hedefini UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı Tasarım Kenti kriterleri kapsamında değerlendiren doktora çalışmasını 2017 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde tamamlayan Dereli, 2013 yılından beri İzmir'de yirmiden fazla farklı yaratıcı alandan yüz ellinin üzerinde ilham veren kişiyi meraklı kentlilerle buluşturan PechaKucha Night İzmir etkinliğini düzenliyor. Sosyal sorunlara mimarlık alanı içinden çözümler arayan Herkes İçin Mimarlık Derneği'nin üyelerinden ve proje koordinatörlerinden biridir. Kendi yarattığı tasarım markası NOBON'u yönetiyor. Çizim ve mimari yerleştirme ağırlıklı sanat işleri üretiyor. Çizimleri 2018 yılında Moskova Mimarlık Bienali'nden, İzmir Kemalpaşa Nif Bağları'nda uyguladığı "Zorunlu Göç" adlı yerleştirmesi 2019 Bükreş Trienali'nden ödül aldı.

Kentin Tasarım Kültürünün Yaratılmasında İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Rolüne Dair

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2009 yılından bu yana gerçekleştirdiği çalışmalarla tasarım kültürünün yaratılmasında yerel yönetimlerin rolünün ne olabileceğine dair özgün bir örnek yaratmıştır. Kurumun rolü makale kapsamında, "Yaratıcı Altyapılar" kavramı çerçevesinde Kültür Çalıştayı, Tasarım Forumu, İzmir Kıyı Projesi, İzmir Tarih Tasarım Atölyesi, Akdeniz Akademisi, İyi Tasarım etkinliği, İZFAŞ fuarları gibi Büyükşehir Belediyesi girişimleri bağlamında değerlendirilmiştir. Tasarım kültürünün yaratılması için yapılanların nitelikli ancak kentteki diğer paydaşlarla etkileşim halinde sürdürülmemesi durumunda yeterli olmadığı tespit edilir. İzmir'de yaratıcılık ve tasarım kültürünü yerleştirmek için inanç, organizasyon, koordinasyon ve etkileşim başlıkları altında özetlenebilecek kapsamlara ait olumsuzluklar zihinsel yaratıcı alt yapıların geliştirilmesi gerektiğini işaret eder. İzmir'de aşağıdan yukarıya örgütlenen yapılarla zihinsel yaratıcı altyapılar kapsamında bir dönüşüm yaratılmalı, kentte yaşayanların, yerel tasarım kültürüne dair algısının dönüştürülmeli, sivil toplum örgütlerinin ve yerel yönetimlerin girişimleri ile yukarıdan aşağıya örgütlenen tasarım kültürüne dair kurumlar ve programlar geliştirilmelidir. Bu iki sürecin birbirini besleyecek şekilde mümkün olduğunca iç içe geçebilmesi için uzlaştırıcı rolünü üstlenecek en uygun paydaş Büyükşehir Belediyesi olarak öne çıkmaktadır. Bu ekosistem İzmir'in, tasarım alanında kendine özgü kökleşmiş kurumlar, inisiyatifler ve etkinlikler yaratabilmesi, tasarım kültürünü kent geleceğinin parçası haline getirebilmesi için gereklidir.

Anahtar sözcükler: İzmir, tasarım kültürü, tasarım şehri, yaratıcı altyapılar.

About The Role of the Izmir Metropolitan Municipality in the Creation of the City's Design Culture

İzmir Metropolitan Municipality has created a unique example of what the role of local governments can be in the creation of design culture with the works it has carried out since 2009. The role of the institution has been evaluated within the scope of the article in the context of Metropolitan Municipality initiatives such as Culture Workshop, Design Forum, Izmir Coastal Project, Izmir History Design Workshop, Mediterranean Academy, Good Design activity, IZFAŞ fairs within the framework of the concept of "Creative Infrastructures". It is determined that what is done to create a design culture is qualified but not sufficient if it is not maintained in interaction with other stakeholders in the city. The negativities of the scopes that can be summarized under the titles of belief, organization, coordination, and interaction to establish the creativity and design culture in İzmir indicate that mental creative infrastructures should be developed. A transformation should be created within the scope of mental creative infrastructures with the structures organized from bottom to top in İzmir, the perception of the inhabitants of the city regarding local design culture should be transformed, institutions and programs should be developed for the design culture organized from top to bottom with the initiatives of non-governmental organizations and local governments. The Metropolitan Municipality stands out as the most appropriate stakeholder that will assume the role of conciliator to ensure that these two processes are intertwined as much as possible. This ecosystem is necessary for İzmir to create its own deep-rooted institutions, initiatives, and activities in the field of design and to make the design culture a part of the future of the city.

Keywords: İzmir, design culture, city of design, creative infrastructures.

KATILIMCI BÜTÇE SİSTEMİNİN ODAĞINDA KENTSEL MEKANLARI İYİLEŞTİRME ÇABASI; MILANO BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Gürkan Güney, Bilkent Üniversitesi, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarisi Bölümü

GİRİŞ

Katılımcı Bütçe Sistemi, bir kamu kurumu tarafından (genellikle belediyeler olmak üzere) tahsis edilen bir bütçe temelinde, çoğu Avrupa ve Dünya şehrinde yaygın olan, vatandaşların doğrudan olarak kendi yaşadıkları bölgeleri için kentsel mekanları iyileştirme çabasıyla birtakım tasarım odaklı fikirleri, müdahaleleri ve uygulamaları önermesine, planlamasına ve oylamasına izin veren bir yönetim aracıdır.¹ İtalya'nın Milano kentinde yaşadığım süreçte birebir dahil olduğum bu sistem Milano kenti için ilk kez 2015 yılında Katılımcı Bütçe Sistemi adı altında birtakım denemeler ile başlamıştır. Sistemin daha düzenli ve bütüncül olan ikinci edisyonu 2017 yılında tanıtılmıştır. Her iki edisyon, sunulan, planlanan ve halihazırda tamamlanan işlerle birlikte çevrimiçi bir platformda gerekli tanımlamalarıyla sunulmaktadır. Milano Belediyesi 2017-2018 Katılımcı Bütçe Sistemi Eylül 2017'de başladı ve en çok oy alan projeler Nisan 2018'de açıklandı. Süreç, ilerleyen yıllarda kazanan projelerin hayata geçirilmesi ile sona erecektir. Milano Belediyesi Katılımcı Bütçe Sistemi dört aşamadan oluşur ve bunlar a) *fikir önerme* ve *des-tek toplama*, b) *proje fikrinin geliştirilmesi* ve *planlanması*, c) *oylama* ve d) *seçilen projelerin izleme* süreçleridir. Her aşama, rol ve sorumluluklar

açısından önemli birtakım maddeler içeren katılım sözleşmesi ile düzenlenir. Katılım sözleşmesi projelerin sunulma aşamasından kabul alınıp uygulanma aşamasına geçilene kadarki süreçte mutlaka takibinin yapılması önemli olan bir dokümandır. Milano Belediyesi tarafından hazırlanan bu sözleşmeye göre Katılımcı Bütçe Sistemi eğitim, çalışma veya ikamet nedeniyle Milano kenti içerisindeki ("*city user*" olarak da adlandırılan şehir kullanıcıları) yerleşik nüfusun tamamını ve ilişkisi olan herkesi kapsar. Organizasyon ile ilgili koordinasyon ve süreç, Milano Belediyesinin aşağıdaki ofisleri tarafından koordine edilmektedir:

1. Yurttaşlık Hizmetleri, Katılım ve Spor Dairesi (Katılımcı Bütçe koordinatörü)
2. Bütçe Departmanı
3. Belediye Yönetimi
4. Belediye Başkanı Delegatesi
5. Belediye Başkanı Kabinesi
6. Teknik Komisyon
7. Teklif Komisyonu
8. Kurum Temsilcileri ile Birlikte Belediyelerin Temsilcileri

Belediye bu katılımcı süreç içerisinde en baskın ve kolaylaştırıcı rolü üstlenerek mahallelerdeki tasarım projesi önerilen yerlerinin optimizasyonu ile ilgilenip bu süreçte tüm vatandaşların dahil edilmesinin koordinasyonunu sağlayan destekleyici koldur. Belediye bu süreci kolaylaştırır ve teşvik eder. Bölgeler ve süreç hakkındaki bilgileri vatandaşlara sunma ve onları bilinçlendirmekte yine belediyenin üstlendiği bir misyondur. Süreç içerisinde projelerin tanıtılması amacıyla yapılacak olan etkinliklerin veya toplantıların düzenlemesini isteyenler kentliler için alan ve lojistik yardım sağlamak da yine belediyenin üstlendiği sorumluluklardan birisidir. Katılımcı Bütçe Sistemine web platformu kullanılarak katılım sağlanabilir. Teknik katılım yöntemleri platformun Hizmet Koşullarında belirtilmiştir.

Katılımcı sürecin dört aşaması;

- a) fikir önerme ve destek toplama,
- b) proje fikrinin geliştirilmesi ve planlanması,
- c) oylama ve
- d) seçilen projelerin uygulanması

a) Fikir Önerme ve Destek Toplama

Her vatandaş www.bilanciopartecipativomilano.it adresini kullanarak Milano kentinde yaşadığı bölge ya da mahalle için eksikliğini hissettiği bir nokta ile ilgili olarak önerilerini bir proje teklifi olarak kaydedip sunabilir. Her öneri Milano kentinde var olan 9 bölgeden sadece birisini ilgilendiren bir teklif içermelidir. Vatandaşlar teklif ve projelerini sunarlarken bu katılımcı sürecin tüm aşamalarında referans olmayı taahhüt ederler. Bu ilk proje tekliflerinin sunulup fikirlerin www.bilanciopartecipativomilano.it sitesi aracılığı ile önerilip, desteklerin toplanmaya başladığı süreçte, proje teklifleri çevrimiçi olarak tüm vatandaşların erişimine açılmadan önce teknik komisyon tarafından bir ön incelemeye tabi tutulur. Bu ön inceleme sunulan proje tekliflerinin katılımcı bütçe sisteminin kapsam ve kurallarıyla tutarlılık gösterip göstermediğinin ölçüldüğü bir incelemedir. Kentsel mekanların geliştirilip iyileştirilmesi hususunda çok önemli bir yaklaşıma sahip olan katılımcı bütçe sistemi sürecin her aşamasında katılımcı vatandaşlara daha fazla kapsayıcılık sağlama hedefi doğrultusunda hareket etmektedir.

Bu birincil süreç aynı zamanda sunulan proje tekliflerinin uygun kriterlere sahip olup olmadığının komisyon tarafından incelendiği bir süreçtir. Proje teklifleri ve fikirler yalnızca Belediye sorumluluğunda olan bölgeler, yapılar ya da tematik alanlar için sunulabilir. Projeler komisyonun kabulünden sonra web sitesine yüklenerek vatandaşların fikirleri için destek toplamasına olanak sağlanır. Her vatandaş kendi bölgesi için bir adet destek yol-lama hakkına sahiptir. Sayı bazında toplanan bu destekler daha sonraki süreçlerde web sitesinde yayınlanan bir sıralama da gösterilir.

b) Proje Fikrinin Geliştirilmesi ve Planlanması

Teknik Komisyon en fazla sayıda destek ve tercih alan proje fikirlerini belediyenin diğer birimleri ile fizibilite raporları hazırlayarak istişare eder. Çıkarılan fizibilite raporu ve tahmini formülasyonlar ile maliyet hesapları oluşturulur. Komisyon bu noktadaki öneri ve değerlendirmelerini proje teklifi sunan vatandaşlar ile sürekli bir uyum içerisinde yapar. Özellikle proje tekliflerinin ve fikirlerin geliştirilmesi hususunda tasarımsal sistemdeki değişikliklerin uygun ve gerekli fizibilite raporları ile yine teklif sahipleri ile sürekli bir koordinasyon içerisinde yapılıyor olması bütün taraflar açısından bütünsel ve devamlı bir yaklaşımdır. Bu açıdan proje tekliflerindeki fikirlerin güçlendirilmesi noktasında proje sahibi vatandaşlar ile sağlanan bu güçlü koordinasyon ve sürekli uyum kentsel mekanların iyileştirilmesi ve katılımcı tasarım kültürleri inşası hususunda önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu ikincil sürecin sonunda projelerden teknik komisyon ve diğer birimlerin ortak çalışması sonucu halk oylamasına geçecek olan projeler belirlenir ve o fikirler üçüncül aşama olan halk oylamasına kalırlar.

c) Oylama

Oylama aşamasında vatandaşlar birebir uygulananacak projeleri seçiyor. Oylar çevrimiçi olarak web sitesi aracılığı ile verilebiliyor. Her vatandaş en fazla 3 projeye oy verebilir. Daha sonra oylama süreci sonunda projeler oy sayısına göre sıralanıyor ve her bölge için en fazla oyu alan proje teklifleri uygulama ve bütçe aktarımı için seçiliyor.

d) Seçilen Projelerin Uygulanması

Bütçeler oylamada ilk sırada yer alan projeler için aktarılır. Bu süreçten sonra projelerin izlenme ve

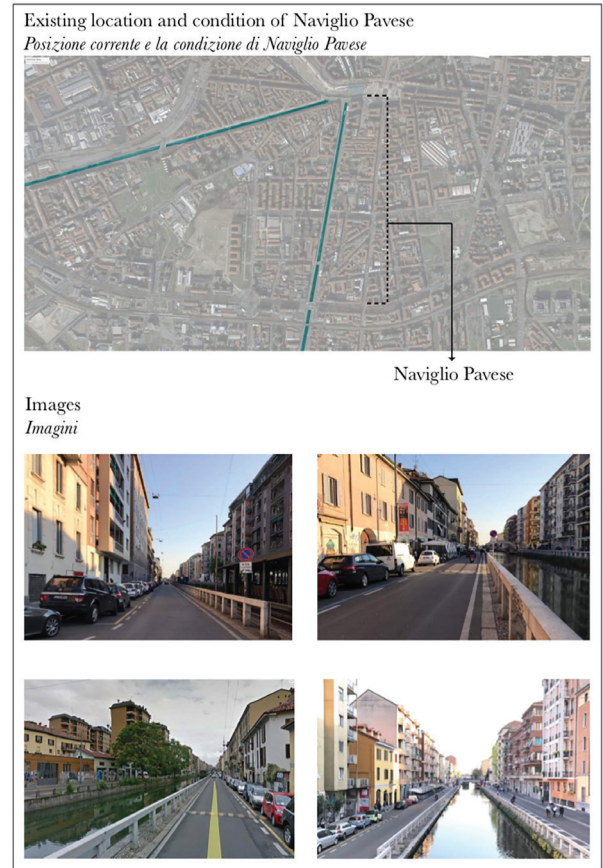
uygulanma süreçleri başlar. Tüm vatandaşlara açık olan bu süreçte işlerin ilerleyişi ile ilgili bilgi, belge ve dokümantasyon www.bilanciopartecipativomilano.it adresinde yayınlanmaktadır. Seçilen projelerin temsilcileri ile idare ilerleyiş ve raporlar ile sürekli bir uyum ve koordinasyon içerisinde süreci devam ettirirler.

KATILIMCI BÜTÇE SİSTEMİ KİŞİSEL DENEYİMLEME SÜRECİ

İlk olarak 2017 yılı Ekim ayında Naviglio Pavese Kanalının Yayalaştırma projesi (*Pedonalizzazione del Naviglio Pavese*) ile katıldığım Katılımcı Bütçe Sistemi süreci benim açımdan gerçekten etkileyici ve sürükleyici olmuştur. İyi ve sürdürülebilir mekân arayışındaki akademik ve profesyonel hayatımın odak süreçlerinden birisi haline gelmiştir. Yaşadığım mahalle adına eksik gördüğüm nokta ile ilgili olarak önerdiğim proje teklifim ilk iki şamayı geçip üçüncü aşama olan oylama aşamasında kalmıştır. Dolayısıyla mahallem ile ilgili başka bir proje kabul edilip onun şu an uygulama sürecine geçilmiştir. Sizlere kendi deneyimlerimi aktarmak ve katılımcı proje süreçlerinin kentsel mekanlarımızı iyileştirme adına ne denli etkili olduğunu göstermek adına yaşadığım bu süreçten bahsedeceğim.

İtalya’da yaşadığım bölge Milano kentinin güneyinde yer alan Navigli bölgesi idi. Navigli Bölgesi iki adet sirkülasyon sistemi ile birbirine bağlı Naviglio Grande ve Naviglio Pavese olan kanaldan ve çevresindeki kent dokusundan oluşmaktadır. Bu sirkülasyonlu kanal sistemi Milano’nun güneyindeki pirinç tarlalarından getirdiği temiz suyu kentin kuzeyine taşımaktadır. Kanala bağlı birçok konut, sokak, yaya, ticaret, kamusal aktivite ve açık alan dokusu bulunmaktadır. Dolayısıyla kanal etrafında çok ciddi aktivasyon ve dinamizm yaratarak kentsel dokuda önemli bir yer teşkil eder. Kanalın kent ve mahalle sakinleri açısından etkili kullanımı, ona olan yakınlığı, rekreasyonel avantajı ve en önemlisi yaya hareketliliğine olan pozitif katkısı kanala erişim açısından çok önemlidir. Ancak Kanalın her iki tarafında da olan yoğun araç trafiği halihazırda restoran, bar, kafe gibi kamuya açık alanların kentliler için kullanımını engellemektedir ve sınırlandırmaktadır. Araç-odaklı bu sistem kanalın en kimlikli yapısı olan yaya sirkülasyonunu çok ciddi anlamda etkilemektedir. Bununla birlikte vatandaşların suya olan erişimi de

kısıtlanmış olmaktadır. Proje teklifim Kanalın araç trafiğine açık olan belirli bir bölgesini yayalaştırmayı hedeflemektedir. Milano Belediyesi, mahalle sakinleri, restoran işletmeleri ve alanı kullanan her ziyaretçi bu projenin paydaşlarından birisidir. Proje temelde önerilen peyzaj ve açık alan tasarımı ile kanalın yayalaştırılmasını önermektedir. Yaya-odaklı ve daha az araç sirkülasyonunu hedefleyen proje ayrıca kullanıcıları alandaki kaliteli mekân anlayışının en önemli ögesi olan suyla da daha fazla ilişki kurmasını amaçlamaktadır. Sert ve yumuşak peyzaj öğelerinin birlikte ve çeşitli kullanımı alana olan ilgiyi artırmayı hedeflemektedir. Kanala bitişik kurgulanan ahşap platformlar vatandaşların kanal üzerinde daha fazla vakit geçirmelerini ve bölge sakinlerinin su ile olan ilişkisini daha da güçlü kılarak alana olan ilgiyi artırmayı hedeflemektedir. Kullanılan modern ve kent dokusu ile uyumlu aydınlatma önerileri ve kentsel mobilyalar akşam ve gece saatleri için alanı başka bir çekim noktası haline getirecektir. Kanal üzerinde araçların yalnızca servis ve acil durumlar içerisinde geçişine izin verilecektir. (Görsel 1-2-3).

Görsel 1: Naviglio Pavese’nin konumu ve mevcut durumu.

Existing materials and condition of Naviglio Pavese
Materiali corrente e la condizione di Naviglio Pavese

Görsel 2: Naviglio Pavese'nin mevcut durumu ve malzemeler.

Problems of Naviglio Pavese
Problemi di Naviglio Pavese

Non pedestrian friendly
No pedoni

More vehicle oriented
Più orientata ai veicoli

No variety of materials
No varietà di materiali

Non efficient use of water in the canal
Uso non efficiente dell'acqua nel canale

Görsel 3: Naviglio Pavese'nin problemleri.

Proje teklifimi ve fikrimi ilk olarak www.bilanciopartecipativomilano.it web sitesine yükleyerek birincil aşamaya girmiş oldum. Bu süreçte projemi kanal üzerine bulunan restoran işletmecileri, mahalle sakinleri, bisiklet kullanıcıları, yayalar, ticari işletme sahipleri, turistler ve diğer tüm kullanıcılar ile istişare ederek tanıttım. Bu süreç proje teklifinin ve kentsel mekanla ilgili görülen sorun üzerine geliştirilen fikirlerin vatandaşlara aktarıldığı, tanıtıldığı ve destek toplanmaya başladığı süreçtir. Bu süreç katılımcı nosyonları içerisinde barındıran, gerek planlama, tasarım ve mimari açıdan gerekse kontrol mekanizmaları olarak belediye, kurumlar, üniversiteler, STK'lar ve diğer kuruluşlar açısından uzlaşının ön planda olduğu iyi kentsel mekân üretme çabasını merkezine alan bir dönemdir. Bu nedenle, yerel otoriteler, belediyeler, halk ve diğer tüm paydaşlar projenin tanıtım ve destek toplama sürecinin planlama ve değerlendirme safhalarına dahil edilerek konunun nihai amacı konusunda farkındalığı arttırmalıdır. Bu noktada dahil olduğum bu süreç benim açımdan tüm bu gereklilikleri yerine getirerek uzlaşma ve katılımcı odaklı bir tasarım ve planlama sürecinin örneği olmuştur. Bu süreçte en çok restoranlar ve kanalda araç trafiğinin yarattığı olumsuzluklarla yıllardır boğuşan işletmecilerin desteğini almış bulunmaktayım. Milan ili Kamu Aktiviteleri Birliği olan EPAM bu süreçte kanalın yayalaştırılması projemin en büyük destekçisi olarak kendilerine belirledikleri bir uzlaşmacı olan Movida Restoran işletmecisi Michele Berteramo aracılığı ile benimle projemin gerekli desteği alması ve halk oylaması safhasına geçmesi için çalışmalara başladı. Lombardiya Bölgesi Milano İl Genel Meclisi'nde yaptığım sunum il genel meclis üyeleri tarafından olumlu karşılandı.² Bu kapsamda hali hazırda sorunlu olan bir kentsel mekânın iyileştirilmesi hususunda dahil edildiğim ve söz sahibi olduğum bu süreç uzlaşma ve sosyal farkındalığın ne denli güçlü bir araca dönüştüğünün önemli bir örneğidir (**Görsel 4**).

Master plan
Piano principale

1st

2nd

3rd

Görsel 4: Navaglio Pavese ana planı.

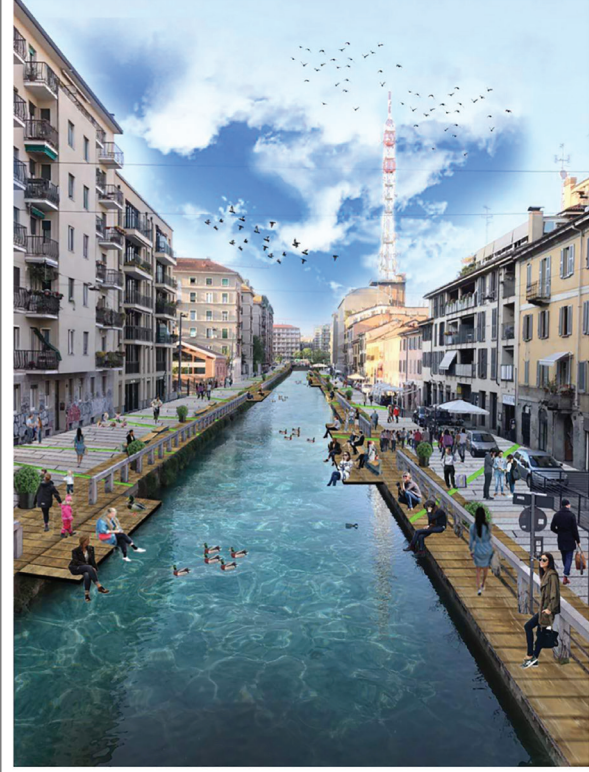
EPAM ve diğer birtakım bölge sakinlerinin desteği ile projenin çok çeşitli yerlere tanıtımı yapıldı. Proje fikrinin belediye, STK, yerel halk, il genel meclisi ve teknik komisyon gibi paydaşlar ile geliştirildiği ve planlandığı bu ikincil süreç esasında düşüncelerin fikirlerin, yaşam alanlarımıza biçilen değerlerin uzlaşa odaklı bir temel üzerine inşa edildiği sosyal süreçler içeren katılımcı ve ilişkisel bir çaba olarak ele alınmaktadır. Bu katılım yaşam alanlarımızın iyileştirilmesi odağında oluşturulacak tasarım kültürünün kişilerin ya da grupların kendi fikir ve beklentilerini dile getirmek ve gerçekleştirmek adına planlama süreçlerinde yer almalarını gerekli kılar. Bu açıdan bakıldığında yaşanılabilir ve sürdürülebilir mekanların inşası perspektifinde, halka yönelik söylem ve katılım oranlarının artırılması, sorunların paylaşılması, konuların ortak bir dilde aktarılması ve tasarım süreçlerinin demokratikleştirilmesi yaygın bir kabule dönüşmektedir³. Katılımcı Bütçe Sisteminin bu ikincil aşaması yerel halkın bilgilendirilmesi, dinlenilmesi, sorunlarının çözümü ile ilgilenilmesi ve uzlaşa geliştirilmesi aşamalarından oluşan bir tasarım süreci inşasına yönelmektedir⁴. Aynı zamanda da kamuoyunun endişelerini gidereceği, gereksinimlerin yerinde ve gereğince karşılanabilmesi bakımından önerilen fikir ve projenin adaptasyonun gerçekleşeceği bir sistemdir. Bu süreç son olarak teknik komisyonun da incelemelerini olumlu yönde sonlandırması halk oylama aşamasına geçildi.

Halk oylaması sürecinde yayalaştırma projemizi ikincil süreçteki planlama ve fikir geliştirme aşamaları güçlendirip daha detaylı bir sunum haline getirdim. Bu sunuma uygulama planları, materyal detayları, oturma ve aydınlatma tasarımları ve üç boyutlu görseller de eklendi. Bu hali ile tekrar www.bilanciopartecipativomilano.it⁵ web sitesine yüklenen sunumlar halk oylamasına açıldı. Halk oylaması bu sürecin vatandaşların kendi yaşam alanlarına birebir müdahil ve söz sahibi olmaları, problemleri çözme açısından karar mekanizmalarına dönüşmeleri ve katılımcı planlama anlayışının güçlü bir örneğini teşkil etmeleri açısından en etkin aşamasıdır. Bu aşamada önceki iki sürecin meyveleri toplanır. Detaylandırdığımız plan, malzeme listesi ve örnek görseller halkın beğenisine sunulur (Görsel 5-7).

3D illustrations

Illustrazione 3D

Naviglio Pavese dal ponte, Vista Nord

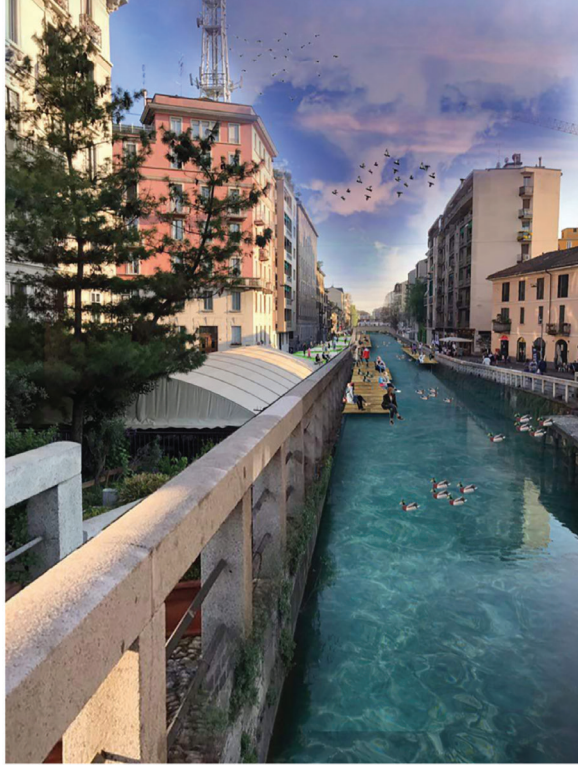
3D illustrations

Illustrazione 3D

Naviglio Pavese dal ponte, Vista Sud

3D illustrations
Illustrazione 3D
Naviglio Pavese tramonto, Vista Sud

Görsel 5-7: Öneriye ilişkin görseller.

Son aşama, halk oylamasında her bir 9 bölge için en çok oyu alan projenin uygulama ve izlenme aşamasıdır. Projem Navigli'deki iki kanaldan biri olan Pavese kanalı için geliştirdiğim "Naviglio Pavese'nin Yayalaştırılması" projesi halk oylamasında yeterli oyu alamayarak finale kalamamıştır. Bu süreçten sonrasını sizlere bu bölge için birinci seçilen projenin uygulama aşamalarını aktararak anlatacağım. Bölge için birinci seçilen projenin müellifi belediye bütçe komisyonundan aktarılan bütçe ile birlikte projesini uygulamaya koyma hakkı kazanmıştır. Bu uygulama süreci hiçbir zaman paydaşlardan bir tanesini dahi dışlamadan en baştaki katılımcı ve bütüncül sürecin devamı şeklinde devam etmektedir. Proje müellifi belediye meclisinin uygulama ve tasarım birimleri ile birlikte teknik komisyon aracılığı ile proje uygulanacak alandaki yerel halkın ve mahalle sakinlerinin günlük kullarımlarını kısıtlamayacak şekilde sürekli bir uyum içerisinde çalışmalara başlamıştır. Bu sürekli uyum ve uzlaşma sürecini, katılım olgusunu ihtiyaç ve taleplerin yerine getirilmesine ve iyi mekanların inşasına yönelik yerel halkın sesi bağlamında sosyal bir süreç olarak tanımlamamız mümkündür⁶. Web sitesinden alınan çevrimiçi bilgilere göre, proje tamamlanmak üzeredir. Projenin uy-

gulama detayları hareketlilik alanı içerisinde teknisyenlerin çizimleri ile teklif ve proje sahipleri ile paylaşılmıştır. Proje detayları birebir şekilde halk ile sürekli paylaşılmaktadır. Dolayısı ile sürecin sadece katılımcı ve uzlaşma odaklı bir tasarım kültürünün inşasına olan katkısından değil aynı zamanda şeffaf ve demokratik belediyeçilik anlayışına olan katkısından da söz etmek mümkündür (Görsel 8).

Görsel 8: Katılım toplantılarından bir örnek.

SONUÇ

Şehirlerimiz gün geçtikçe daha da karmaşılaşan yapıları ile göze çarpmaktadırlar. Yaşam alanlarımızı bu karmaşıklığın ortasında yaşanılabilir çevrelere, kamusal alanlara, sağlıklı mekanlara ve nefes alacağımız ortamlara dönüştürmeye çalışmaktayız. Nicelik ve nitelik açısından tehditkâr ve problemlili çevrelerin çokluğu geldiğimiz bu noktanın amaçlanan yer olmadığının kanıtıdır. Hızlı yaşadığımız ve karmaşıklığını daha da hissettiğimiz şehirleşme sürecinde kullanıcı odaklı, daha katılımcı ve daha uzlaşma merkezli tasarım ve planlama kültürlerinin inşasının artık kaçınılmaz olduğu aşikardır. Aksi takdirde bu tehditkâr ve problemlili yaşam alanlarının mevcut durumdaki işlevsiz sistemden ayrılması ve daha sağlıklı, kaliteli ve iyi mekanlara dönüşümü zor olacaktır. Bu noktada yerel halkın tüm tarafları ve paydaşları ile hemen hemen tüm birimlerini katılımcı bir sürecin içerisine dahil ederek problemlili mekanların daha sağlıklı yaşam alanlarına dönüşmesine uzlaşma odaklı sistemle yaklaşan Katılımcı Bütçe Sistemi güçlü bir araç olmaktadır. Bu araç nitelikli kent mekânı üretme problemine farklı bir açıdan yaklaşarak farklı birim, kurum ve paydaşların sürece dahil edilmesini sağlayan, problemin genel-geçer üst ölçek yaklaşımlardan ziyade detaylı ve problem odaklı yerel yaklaşımlarla çözülmesini sağlamaktadır. Uzlaşma ve katılımcı yaklaşımın sosyal ve kültürel birer araca dönüştüğü bu süreç tasarım

kültürünün inşası açısından toplum katılımının, kamusal alanların iyileştirilmesinde ve dolayısıyla kentsel mekân içindeki sosyal yaşam kalitesinde de çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu sürece birebir dahil olduğum için duyduğum mutluluk tarif edilemez. Bu açıdan katıldığım toplantılar, görüşmeler, uzlaşmalar, tartışmalar ve tüm diğer katılımcı süreç bu ve bunun gibi birçok projenin, araştırmanın ve fikirlerin, katılımcı planlama ve tasarım kültürü inşası temelinde yerel yönetimler ve yerel halkın iş birliğine dayanan süreçlerin her zaman “uygulama” düzeyinde ve kentsel mekanların iyileştirilmesi seviyesinde çok ciddi katkılar sağlayacağı görüşündeyim.

DİPNOTLAR

¹ Healey P, Collaborative planning in a stakeholder society. *The Town Planning Review* 69(1):1–21, 1998.

² Lombardiya Bölgesi, (ET: 19.11.2020). <https://www.en.regione.lombardia.it/wps/portal/site/en-regione-lombardia>

³ Nurit, Alfasi. "Is Public Participation Making Urban Planning More Democratic? The Israeli Experience." *Planning Theory & Practice*, 4:2, (2003), 185-202, DOI: 10.1080/14649350307979. (ET: 17.11.2020)

⁴ Creighton, JL. *The public participation handbook: Making better decisions through citizen involvement*. New Jersey: John Wiley & Sons, 2005.

⁵ Milano Belediyesi, "Katılımcı Bütçe." (ET: 19.11.2020). <https://bilanciopartecipativo.comune.milano.it>

⁶ Hasson, S. "Bottom-up initiatives and the establishment", *Ariel*, (1999), 140–141, pp. 159–175. (ET: 18.11.2020)

Gürkan Güney

Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı Bölümünden 2013 yılında şeref derecesi ile bölüm ikincisi olarak mezun oldu. Mezuniyet projesi ile Barış Eyikan Kılınç Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarisi Öğrenci Proje Tasarım yarışması 1. lik ödülüne layık görüldü. 2016 yılında Milan Politeknik Üniversitesi'nden yüksek lisans derecesi ile mezun olmuştur. Tezinde Milano kenti Porta Romana Bölgesi demiryolu istasyonu çevresindeki atıl alanların sürdürülebilirlik ve yeniden kazandırma stratejileri çerçevesinde dönüştürülmesi konusunu incelemiştir. Mezuniyet sonrası Milano Belediyesi ile Katılımcı Bütçe Sistemi çerçevesinde Naviglio Pavese Kanalının yayalaştırılması projesinde iş birliği yapmıştır. Bu süreçte Milano ve Pekin'deki ofislerle freelance olarak kentsel tasarım ve peyzaj mimarlığı faaliyetlerini sürdürmüştür. Halen ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Şehircilik doktora programına devam etmektedir. Bilkent Üniversitesi Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarisi bölümünde Temel Tasarım Stüdyo dersini vermiştir. 2020 yılı itibariyle On Tasarım Kentsel Tasarım Peyzaj Mimarlığı firmasında kentsel tasarımcı olarak profesyonel faaliyetlerini sürdürmektedir. Güney'in araştırma konuları arasında katılımcı planlama, ekoloji, sürdürülebilirlik, akıllı ulaşım stratejileri ve kentsel dirençlilik yer alır.

Katılımcı Bütçe Sisteminin Odağında Kentsel Mekanları İyileştirme Çabası; Milano Belediyesi Örneği

İnsanoğlu varoluşundan günümüze kadar yaşam alanlarını planlama, tasarlama ve aynı şekilde doğayı biçimlendirme ve düzenleme ihtiyacı duymuştur. İnsanın mekân ile olan bu girift ilişkisi ve ortaya çıkarttığı belli birtakım tasarım kültürleri sonucu yaşam alanları, bölgeler ve kentler doğmuştur. Tasarladığımız kentlerimiz ve yaşam alanlarımız gittikçe karmaşıklaşan ve problem doğuran mekanlara dönüşmektedir. Bu mekanları iyileştirme çabamız çeşitli deneyimlemeler ve düzenlemeler çerçevesinde gerçekleşmiş olup aynı zamanda işlevsizleştiği ve problem odaklı alanlara dönüştüğü çoğu nokta ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla mekân üretme kültürümüz farklı bir takım yaklaşım ve tasarım kültürlerinin inşasına yönelmektedir ve bunu kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu açıdan Katılımcı Bütçe Sistemi merkezine katılım ve uzlaşma odaklı süreci alan nitelikli mekân üretme aracıdır. Bu araç günümüz kentlerinde ve toplumlarında yaşam alanlarının bilinçli tasarlanması ve dönüştürülmesi ile aynı zamanda yerel halkın sürecin her safhasında dahil olduğu bütüncül bir sistemdir.

Anahtar sözcükler: Katılımcı süreç, bütçe sistemi, kentsel mekân, yerel halk, yayalaştırma.

Improving the Quality of Urban Spaces at The Focus of Participatory Budget System, Milan Municipality Case

Since its existence until today, human being has been always searching in need to plan and design living environments, as well as to shape and structurize nature. Living environments, regions and cities were born as a result of this intricate relationship of human with space and certain design cultures that human being created. However, cities and environments that we have designed have been transforming into more complex and problematic settings. Our efforts to improve the quality of these spaces have been realized within the framework of various experiences and arrangements, and at the same time, many points where they transforming into dysfunctional and problem-oriented areas have been in sight. Therefore, our production of space culture inevitably tends towards the construction of a different approach and design culture. In this respect, Participatory Budget System is a strong tool to create quality space in a process which is focused on participation and consensus. Thus, in today's cities and societies, this system, with its conscious design ideology, involves local people at every stage of the process in transformation of living spaces.

Keywords: Participatory process, budget system, urban space, local people, pedestrianization.

SAHADAN NOTLAR: “100. YIL’I YENİDEN DÜŞÜNMEK” PROJE SÜRECİ ÜZERİNE

Burcu Ateş, *Doktora Araştırmacısı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü & Viyana Teknik Üniversitesi, SKuOR*

Tasarım kültürü örneklemeleri ile şekillenen bu sayıya, sayının editörü Yiğit Acar tarafından yürütücülerinden biri olduğum “100. Yıl’ı Yeniden Düşünmek”¹ adlı katılımcı kentsel tasarım projesi ile ilgili yazı daveti geldiğinde, hemen yazının strüktürünü nasıl kurgulayacağımı düşünmeye başladım. Yazı, bir ihtimal, proje sürecimizi doğrusal bir biçimde aktaran, basitçe proje amaç ve hedeflerini, ekibi, etkinlikleri ve proje sonuçlarını aktaran bir metne kolaylıkla dönüşebilirdi. Ya da başlıkta da kasten belirttiğim gibi daha ‘içeriden’ bir metin halinde, okuyucuya sahadan notları pek de doğrusal olmayan bir biçimde aktarabilirdi. Tercihim ikinciden yana oldu.

Bu tercihin ardındaki üç sebebi kısaca açıklamak isterim. İlki gerek proje öncesi gerek proje esnasında yaşadığımız sürecin -Henri Lefebvre’in² ya da her şeyin tarihsel olarak döngüsel zamandan meydana geldiğini söyleyen Mircea Eliade’nin³ tabiriyle- döngüsel ritimleri içermesi ve bunların fragmanlar halinde planladığımız proje sürecini birçok kez alt üst etmesiydi. Bu noktada proje süreci ya da, daha uygun bir ifadeyle, ‘saha’ pozitivist aklın süregetirdiği bakma biçimlerini reddediyor⁴, hele ki konu ‘katılımcı kentsel tasarım’ olunca bağlamsal -ya da Donna Haraway’in belirttiği gibi ‘konumlu’⁵- bir yaklaşımı ısrarla hatırlatıyordu.

İkincisi ise içeriden yazma halinin yazının ana konusu olan tasarım kültüründe ‘katılım’ meselesini

eleştirel bir bakış açısıyla ele alabilmeme olarak tanıyacak olması. Mimarlık ve şehircilik ortamlarında -özellikle 1970’lerin avangart pratiklerinde- sıklıkla yer bulan, son yıllarda ise alternatif tasarım pratikleri tartışmalarında tekrar gündeme gelen ‘katılım’ konusunun, artık belli güzellemelelerin ötesinde, günahları ve sevaplarıyla tartışılması gerektiğini düşünüyorum. Elbette bunu sınırlı bir sosyo-politik coğrafyada gerçekleşen tekil bir proje süreci üzerinden eleştirmenin yetersiz olduğunu baştan kabul ediyorum, fakat katılımı bir tasarım kültürü olarak ele almak gayesindeyssek, genel geçer söylemlerin ötesine geçip onu güçlükleriyle birlikte ifade etmemiz gerektiğine inanıyorum.

Üçüncüsü ise, hayli kişisel olmakla birlikte bunu reddedemeyecek bir sebep. Yazı davetinin doktora çalışmalarım sebebiyle feminist yöntem üzerine zihinsel egzersizler yürüttüğüm bir döneme denk gelmesi, aslında sürecini tasarlarırken pek de feminist kaygılar gütmeyeğimiz projenin bugün bu kaygılarla yazılmasını sağlıyor. En genel tabiriyle ‘saha’ üzerine zihinsel mesai harcadığım bu günlerde “100. Yıl’ı Yeniden Düşünmek” proje sahasına dönüp baktığımda kendimi özdüşünsel bir konumda buluyorum; bu da ister istemez yukarıda belirttiğim kendini eleştirme ve sorgulama mekanizmalarını doğuruyor.

Proje sürecini aktarmadan önce kısaca sürecin kişisel tarihime eklemlendiği dönemden bahsetmek

istiyorum. Bahsi geçen projeyi 100. Yıl İşçi Blokları Mahallesi'nde, ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nde lisansüstü eğitimine devam eden beş kadın araştırmacı olarak danışman hocamızın ve lisans öğrencilerinden oluşan destek ekibimizin katkılarıyla yürüttük. İki yıl süren proje sürecinden önce yaklaşık bir yıl boyunca, Avrupa Birliği çağrılarında proje başvurusu hazırlama konusunda tecrübesiz mimar ve plancılar olarak, projenin gerek akademik anlamda tatmin edici olması gerek başvuru kriterlerini sağlaması adına yoğun bir çalışma yürütmemiz gerekti.

Bu yoğun çalışmanın ardından olumlu sonuçlanan başvurumuz ile projemiz Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen "Erasmus+ Ana Eylem 3- Politika Reformuna Destek: Yapılandırılmış Diyalog" programı kapsamında desteklenmeye hak kazandı. Böylece projeyi 2016-2018 yılları arasında, ODTÜ Mimarlık Fakültesi adına, Viyana Teknik Üniversitesi ortaklığıyla ve birçok aktörün sürece dahil edilmesiyle gerçekleştirdik. Aktörler katılımcı süreçlerin kilit noktasını oluşturdukları için her birini teker teker anmam gerekiyor: (100. Yıl) İşçi Blokları Mahallesi halkı, Birleşik Haziran Mahalle Meclisi, Çiğdemim Derneği, İşçi Blokları Mahalle Muhtarlığı, Çankaya Belediyesi, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara Kalkınma Ajansı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kentsel Dönüşüm ve Altyapı Daire Başkanlığı.

Proje sürecinin başladığı 2015 yılı yazında yüksek lisans tezimi tamamlamakla uğraşıyordum ve tez çalışmam kapsamında mikro düzeyde de olsa bir saha çalışması yaptığım için heyecan doluydum. Yüksek lisans tezimle haşır neşir olduğum o günler mimarlığı ve kenti kavramsal düzeyde epey sorguladığım günlerdi. Mekânsal üretimi ve tasarımı sosyo-politik okumalar üzerinden anlamaya ve anlamlandırmaya çalışıyordum. Oysa, daha birkaç yıl önce, hemen her yeni mezun mimar gibi büyük bir heyecanla 'piyasa'ya dahil olmak ve ülkenin en iyi okullarından birinden mezun olmanın verdiği gururla 'iyi mimarlık' yapmak istiyordum. Bu yazının konusu olmamakla birlikte, piyasanın 'gerçek' yüzünü görmenin yeni mezun bir mimar üzerinde yarattığı travmalarından burada bahsetmekten bilinçli olarak kaçıyorum; zira bu metinde üstünde durmak istediğim esas kavram, piyasa yerine onunla etimolojik bir benzerliği olan ve özgürleştirici bir öğrenme ortamı olarak gördüğüm 'saha' kavramı. 100. Yıl'ı Yeniden Düşünmek proje sürecini yazının omurgasını oluşturan saha kavramından başlayıp notlarımda öne çıkan diğer kavramlara uğrayarak aktarmayı hedefliyorum.

saha

Nita Kumar saha çalışmasını "belli bir duyarlılık durumunun öteki ile olan atılgan, münasebetsiz ve vur-kaç halindeki bir karşılaşması" olarak açıklıyor.⁶ Bu kısa fakat etkili ifade, sahanın tam da gündelik hayat gibi türlü çatışmayı, öngörülme-yeni ve uygunlaştırmayı kapsadığını örtük bir biçimde ortaya koyuyor. Bu açıdan ele aldığımızda saha coğrafik bir referans olmaktan çıkıp bağlamdaki gündelik dinamiklerin, ritimlerin, aktörlerin ve aktörler arası çapraşık ilişkilerin öne çıktığı bir yer haline geliyor. Böylece sahada olmayı, özgürleştirici bir pratik, hatta daha da ileriye gitme cüretini göstererek, özgürleştirici bir tasarım kültürünün inşası için elzem bir öğrenme ve araştırma alanı olarak kavramsallaştırdığımı rahatlıkla söyleyebilirim. İki yıl boyunca değişen temas kurma yoğunlukları ve dinamikleri etrafında gerçekleşen 100. Yıl'ı Yeniden Düşünmek projesinin saha çalışmasının -mimarlığı ve kenti salt kuramsal açılımların ve hatta disiplinler sınırların ötesinden anlamaya çalışan bir mimar ve araştırmacı olarak- benim için bir üçüncü staj ya da yerinde öğrenmeyi deneyimlediğim bir mimari tasarım ya da planlama stüdyosu değeri olduğunu da belirtmem gerekiyor.

Gökçe Bayrakçı Tüzel "Feminist Bir Doktora Tezi Yazmak" başlıklı yazısında saha deneyimini şöyle özetliyor: "... anlamaya çalıştığım toplumsal gerçekliğe dair deneyimleri, literatürün bana öğrettikleri ile belirlenmiş sınırlar içinde değil, kendi bütünlüğü içinde görebilmek gerekir"⁷. Mimari tasarım ve planlama stüdyolarında belki de en çok kullanılan kavramlardan biri olan bağlam, yukarıda da bahsettiğim gibi, mesele saha çalışması olduğunda tüm gerçekliğiyle -tuzakları, çatışmaları, ikilemleri, sürprizleri ile- sizi karşılıyor. Hal böyle olunca kağıt üzerinde 'planladığınızı' sandığınız, her aşamasını hayal ettiğiniz proje süreci sahaya çıktığında alt üst olma noktasına gelebiliyor. Yazının başında da bahsettiğim gibi doğrusal bir izlek halinde tasarlanan ve katılımcı bir kentsel tasarım süreci için olması gereken -hatta belki daha fazlası- kadar faaliyeti içermesi sebebiyle neredeyse kursuz olduğunu düşündüğümüz proje sürecinin çokça kez dönüşüme uğradığını söyleyebilirim.

Proje sürecini literatürde belli bir kabul edilişliği olan katılım modellerini⁸ referans alarak tasarlamış, sürecin farklı aşamalarında kullanacağımız katılımcı yöntem ve araçları göz önünde bulundurduğumuz detaylı bir metodolojik çerçeve oluşturmuştuk. Her biri ayrı bir öğrenme ve birlikte üretme egzersizi niteliğinde olan proje faaliyetlerini, proje süreci içerisinde -bahsettiğim katılım modellerine referansla uyarladığımız- altı aşama kapsamında ele almıştık:

1. *Fark et:* Mahalle halkının projeyi fark etmesi ve hedefler doğrultusunda yapılacak faaliyetlerle ilgili bilgilendirilmesini amaçlayan etkinlikler
2. *Keşfet:* Mahalle halkının yaşam alanlarını yeniden keşfedip, irdelemesini sağlayan ve mekânsal farkındalığı arttırmayı hedefleyen etkinlikler
3. *Odaklan:* Mahalle halkı ve diğer aktörler ile birlikte mahallenin sorunlarının belirlenmesini ve bu sorunlara yönelik kısa ve uzun vadede geliştirilecek amaç ve hedeflerin oluşturulmasını içeren etkinlikler
4. *Taktik:* Önceki etkinlikler doğrultusunda belirlenen amaç ve hedeflere ulaşmak için gerekli mekânsal taktiklerin geliştirileceği etkinlikler
5. *Üret:* Katılımcı kentsel tasarım modeli simülasyonu olarak adlandırdığımız katılımcı tasarım oyununun üretilmesi ve uygulanması sürecindeki etkinlikler
6. *Sürdür:* Proje süreç ve sonuçlarının tüm aktörler ve kamuoyu ile paylaşılması ve proje sonuçlarına göre eylem planı oluşturulması süreçlerini kapsayan etkinlikler

Olağanca titizlikle uyarlanan -ya da tercüme edilen- bu aşamalar katılım sürecini besleyecek etkinlikleri muntazam ve akılcı bir biçimde tasnif ediyor, süreci olduğundan 'basit' hale getiriyordu. Fakat, sahanın kendisi -Haraway'in feminist yaklaşımı açıklarken konumlanmayı ve konumlu bilginin farkında olarak eylemeyi işaret ettiği metinlerinde itinayla belirttiği gibi- 'basitleştirmeye' direniyordu:

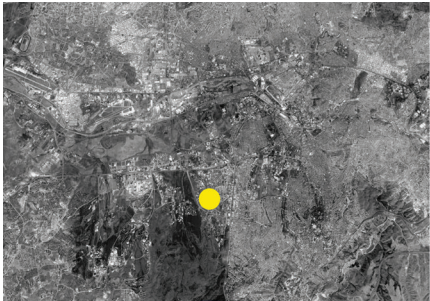
Feminizm, homojen olmayan, cinsiyetli toplumsal mekânda eleştirel konumlan-

maya dayalı bakış açısıyla ilgili bir şeydir. Tercüme her zaman yoruma dayalıdır, her zaman eleştirel ve kısımdır. İşte burada karşılıklı konuşma, akılcılık ve nesnellik için -ki bu da çoğulcu olmayıp iktidara duyarlı olan 'konuşma'dır- bir zeminimiz olur. (...) O halde konum(luluk) incinebilirlikle ilgili bir şeydir; konum(luluk), kapanım ve nihailik politikalarına direnir, (...) 'son kertede basitleştirmeye' direnir. Bunun nedeni feminist bedenliliğin sabitlenmeye direnmesi ve farklılığa dayalı konumlanma ağlarına karşı doymak bilmez bir merak beslemesidir.⁹

konumsallık

Feminist filozof Linda Alcoff konumsallığı durumları toplumsal olgular olarak değerlendiren bir pozisyon alma hali olarak açıklar.¹⁰ Burada bahsedilen konumlanma ya da pozisyonlanma, yer ile doğrudan ilişkilidir. Bu yaklaşımda evrensel bir konuma işaret edilemeyeceği için, araştırma süreçlerinde bilginin üretildiği olguların toplumdan topluma, dolayısıyla konumdan konuma ya da bağlamdan bağlama değişeceğini kabul etmenin önemli olduğunu vurgulamam gerekiyor. Haraway'in 'konumlu bilgi' ifadesi de tam bu noktada devreye giriyor.

100. Yıl'ı Yeniden Düşünmek projesi bağlamına geri döndüğümde, konumsallığı iki açıdan ele almayı uygun görüyorum. İlki proje alanının konumlanışına ilişkin olacak. 100. Yıl ya da İşçi Blokları Mahallesi, kentte kritik bir konumda yer alıyor (**Görsel 1**); Ankara'nın Çankaya ilçesinde yer alan mahalle ODTÜ ve Çankaya Üniversitesi kampüslerine, Çiğdem ve Çukurambar gibi 2000'li yılların başında dönüşüme maruz kalmış semtlere ve geçtiğimiz yıllarda yoğun direnişlere rağmen inşa edilen ODTÜ yoluna komşu. Eskişehir Yolu ve Konya Yolu gibi Ankara'nın ana arterleri ise mahalleyi teğet geçiyor.

Görsel 1: 100 Yıl Haritası, 100. Yıl'ı Yeniden Düşünmek Proje Arşivi, 2016

Bu denli hareketli bir yakın çevreye rağmen mahalle olağanca sakinliğini korumaya devam ediyor. Bunun mahallenin yapısal çevresinin açık mekânlarla kurduğu dengeli ilişki sayesinde olduğunu söyleyebilirim. Bu dengenin kaynağının ise mahallenin tarihsel sürecinde saklı olduğunu biliyoruz. Evrim Alkım Karaağaç'ın da belirttiği gibi, mahallenin tarihi 1960'lı yılların başlarına, sosyal konut tartışmalarının yoğun olduğu döneme uzanıyor.¹¹ "Mahalle, kooperatif örgütlenmeleri yoluyla işçi sınıfına yönelik konut üretiminin özellikle büyük kentlerde yaygınlaştığı bir dönemde, Türk-İş Sendikası'nın üyelerini konut sahibi yapma amacıyla kurduğu kooperatifin ürünü"¹² olarak karşımıza çıkıyor.

1973'ten 1987'ye yaklaşık 15 yıl süren inşaa sürecinde değişen ekonomik ve teknik koşullara rağmen özellikle açık-kapalı, özel-kamusal mekân ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda mahallenin tasarımı belli duyarlılıkların önemsendiğini gözlemleyebiliriz. Kullanım olasılıklarını çeşitlendiren, yaşayanların aidiyet kurabilecekleri ve mekânları kendilerine göre uygunlaştırabilecekleri çevreler tasarlandığını söylemek mümkün. Mahallenin sınıfsal tarihinin mekândaki izlerini bugüne değin sürdürdüğümüzde gerek özel gerek kamusal mekânların müşterek ve aktif kullanımıyla mahallenin birçok sivil oluşuma ev sahipliği yaptığını ve bu oluşumların Ankara'nın kentsel örgütlenme ağlarında önemli bir yeri olduğunu da belirtmeliyim.

Gerek fiziki gerek sosyal konumlanışı bu derece güçlü olan bir mahallede araştırmacı pozisyonu ile görünür olmak bir başka konumsallık meselesini gündeme getiriyordu. Proje ekibimizin değişen kimlik yapıları ve mahalle yaşamına eklemelenme biçimleri birbirinden farklı konumlanma ihtimallerini -ve aslında kesişimsellik tartışmalarını- ortaya çıkarmıştı. Mahalledeki varlığımızı farklı şekillerde dile getirebilirdik: ODTÜ'lü öğrenci, ODTÜ'lü araştırmacı, ODTÜ'lü ve mahalle sakini kiracı, ODTÜ'lü ve mahalle kullanıcısı (kafeler, barlar, parklar). Her seferinde ODTÜ vurgusu yapmamın sebebi ise mahallenin ODTÜ ile kurduğu doğrudan ilişki gereği bu kimliğimizin mahalle sakinleri için her zaman ilk sırada gelmesiydi; ve ile tamamlanan diğer kimlikler hep ikinci sıradaydı. Süreci feminist yaklaşımla yeniden okuduğumda proje boyunca hiçbir zaman 'dışarıdan' birileri olamadığımızı fark ediyorum. Bu yönde daha fazla çaba sarf etmiş olsaydık bile sonuç değişmeyecekti; günün sonunda mahalle(li) ile farklı konumlanmalar aracılığıyla ilişkilendirilmiş ve ilişkilendirilmekte olan araştırmacıydık, bir noktada 'içeriden' hale gelmemiz elbette kaçınılmazdı.

sonuç-süreç dikotomisi

Haraway'in yukarıda yaptığım alıntısından hareketle, saha anlatısını sonuç-süreç dikotomisi üze-

rinden sürdürmek istiyorum. Sahayı konumlu bir bilgi üretim ortamı olarak düşündüğümüzde "kapanım ve nihai politikalara" ya da bir başka deyişle sonuç odaklı düşünme ve eyleme biçimlerine direnen ve tüm belirsizlikleri, çatışmaları ve ikilemleriyle var olan bir 'süreç' ile karşı karşıya kalıyoruz. Burada kaotik¹³ bir düşünme ve eyleme biçiminin de etkili olduğunu söylemek mümkün; planlanan durumların değişebilir olduğunu kabul etmek ve tüm sürece öngörülmemiş durumlara uyum sağlayabilen, bir nevi taktikler üreten bir döngüler bütünü olarak yaklaşmak sahada ortaya çıkabilecek 'kaosu' kolaylaştırmaya yardımcı oluyor.

100. Yıl'ı Yeniden Düşünmek projesini sonuç-süreç dikotomisi üzerinden ele aldığımızda, projeyi kurgulamaya başladığımız ilk günden beri proje bağlamında sonuçtan ziyade 'sürecin' daha anlamlı olduğu konusunda hemfikir idik. Zira proje bağlamında 'sonuç ürün' diye bir şey söz konusu olamazdı, ancak belli çıktılardan bahsedebilirdik; onlar da başka bir proje sahasını kurgulamamız gerektiğinde bize yol gösterecek deneyimler bütününden ibaret olabilirdi. Bunun sebebini projenin amacı üzerinden okuyabiliriz:

Proje, katılımcı politikalardan yoksun kentsel tasarım süreçlerine alternatif bir karar üretme ve tasarım yöntemi oluşturmak; bu sürece dâhil olabilecek bütün aktörlerin (yerel halk, yerel ve merkezi yönetim birimleri, inisiyatifler, sivil toplum örgütleri ve meslek odaları) bir araya geldiği ve tasarım süreci kapsamında her birinin eşit söz sahibi olduğu bir platform yaratmak; tüm aktörlerin haklarının gözetildiği katılımcı bir kentsel tasarım modeli geliştirmek ve böylece yukarıdan aşağıya bir sistemle yürütülen kentsel tasarım uygulamaları yerine yaşama ve yere dokunan bir tasarım yöntemi oluşturmak amacıyla kurgulanmıştır.

Proje amacından da takip edileceği gibi süreçte her zaman yöntembilimsel bir arayış söz konusuydu; pratik ve teorinin mümkün mertebe ilişkilendiği (kavuşarak ya da çatışarak) ve bu ilişkilendirme sürecine taraf olan tüm aktörlerin eşit görünürlüğüne olduğu bir süreç hayal etmiştik. Bütün saha deneyimini de bunun üzerine kurduğumuzu rahatlıkla söyleyebilirim; projenin başlangıcından itibaren her bir aktörle kurduğumuz temas her zaman sürecin daha 'katılımcı' geçebilmesi içindi; zihinlerde (aktörlerin ve ekibin) sonuca dair somut bir beklenti oluşmaması için yoğun çaba gösterdiğimizizi hatırlıyorum.

iletişim

Proje sürecine geri dönüp her baktığımda 'katılım' meselesinin başlı başına bir iletişim süreci olduğunu fark ediyorum. Aktörleri gerekli oranda bilgi akışında tutmak ve onları süreç hakkında güncelleyerek teması korumak; farklı aktör gruplarıyla iletişimde doğru taktikleri uygulamak, fakat her zaman doğru bilgiyi vermek; özellikle mahalle halkı ile iletişimi güven ortamının inşası üzerine kurgulamak iyi bir iletişim konusunda bahsedeceğim notlar arasında yer alıyor. Bu notlardan da anlaşılacağı üzere, tasarımcının buradaki rolü teknokratik bir görevden ziyade bir mediyatörlük (aracılık, arabuluculuk ya da uzlaştırıcılık) ilişkisine dayanıyor.¹⁴ Buradaki aracılığı müşterek mekânın bilgisinin ortakça üretilebilmesi için gerekli olan çaba olarak açıklayabilirim.

Kent ekosisteminde en dezavantajlı grup mahalle halkı olduğu için onlarla kurduğumuz iletişim bizim için daha önemsedığımız bir noktadaydı. Mahallelerde gerçekçi olmayan bir beklenti yaratmamak adına, projenin sonunda 'evlerini yenilemeyeceğimizi' ya da 'evlerini yıkıp yeniden yapmayacağımızı', amacımızın tüm aktörlerin sürecin farklı aşamalarında bir araya geleceğı eşitlikçi ortamlar yaratmak olduğunu defalarca kez belirttik. Bunu yaptıysak da mahalle halkında birtakım 'somut' beklentilerin oluşmasını tam anlamıyla engellediğimizi ne yazık ki söyleyemem. Sanıyorum ki katılımcı süreçlerin en can alıcı noktalarından biri de bu: Somut vaatler üretemediğiniz anlarda bile katılımı hala canlı ve aktif tutabilmek; heterojen bir katılım ortamı sağlayabilmek. Bu da, yukarıda bahsettiğim gibi, süreç içerisinde ortaya çıkan -özellikle iletişim kaynaklı- sorunlarda taktikler geliştirmeyi ve böylece katılımı sağlayabilmek için elinizden geleni sonuna kadar yapmanızı zorunlu kılıyor.

Somut vaatler üretme kısmına kısa bir parantez açmak istiyorum. Her ne kadar proje sürecini tasarlarken mahallede mekânsal bir müdahalede bulunacağımızı kurgulamamış olsak da, sahaya çıktığımızda özellikle mahalle halkında böyle bir beklentinin oluştuğunu fark etmiştik. Bu sebeple mahalleli ile birlikte üretebileceğimiz ve sonunda mahallede kalıcı bir ürün bırakabileceğimiz bir kentsel müdahale atölyesi düzenlemeye karar verdik. Önceden planlamadığımız bu atölye çalışmasını programa dahil etme kararı aldıysak da ne yazık ki o dönem kamusal mekânların kullanımına tehdit oluşturan güvenlik sorunları sebebiyle etkinliğı iptal etmek zorunda kalmıştık.

İletişim ile ilgili son olarak beş kadından oluşan proje ekibinin ve yine çoğı kadınlardan oluşan öğrenci destek ekibinin iletişim ortamlarındaki bedensel görünürlüğünün değışen ortamlara göre

avantaj ya da dezavantaj olarak karşımıza çıktığını söylemeliyim. ODTÜ'lü öğrenci olma üzerinden şekillenen görünümümüz evlerinin yıkılacağı korkusunu taşıyan bir kesim mahalleli için projemizin bir 'öğrenci çalışması' olarak değıerlendirilmesi sebebiyle bu kişilerin endişelerini azaltmamız noktasında iletişimde bize yardımcı olurken, konuya daha politik bir yerden eklemlenen mahalleli tarafından projemizin 'hafife alınması' daha dikkatli ve etkili bir iletişim süreci yürütmemizi gerektirmişti.

önyargılar

Yazının gidişatı gereğı bir nottan diğesine geçerken, yukarıda bahsettiğim farklı algılara dair bir başka saha notuma değinmek istiyorum. Bir araştırma kapsamında belli gruplarla temas etmeniz, hele ki araştırdığınız yerin gündelik hayatına bir biçimde dahil olmanız gerekiyorsa araştırma önyargılarınızı bir kenara bırakmanız gerekiyor. Bu sanıyorum ki araştırma etiğı yazınında sıklıkla karşımıza çıkan bir söylem. Sahaya çıkmadan önce yaptığımız toplantılarda birçok kez özellikle mahalle ve mahalleli ve elbette diğere aktörler ile ilgili içkinleştirdiğimiz önyargıları konuşmuştuk. Bunların bazıları doğru sanılan yanlışlar iken bazıları da genellemeler sebebiyle indirgenmiş ve böylece içi boşalmış bilgilerdi.

Örneğın, 100. Yıl İşçi Blokları Mahallesi'nde büyük bir çoğunluğun dönüşüme karşı olması bilgisi. Mahalle gerek bir işçi sendikasının üyelerinin barınma ihtiyacını karşılamak üzere sosyal konutlar inşa etmesi ile başlayan tarihsel birikimi gerek ODTÜ gibi sol tandanslı bir kampüsün çeperinde yer alması sebebiyle -ve de özellikle Gezi'den sonra- sıklıkla çeşitli politik eylem ve direnişlere ev sahipliğı yapmasıyla halihazırda 'örgütlü' bir profil çiziyor olsa da, saha çalışması bize bu bağlamın da görece heterojen bir yapısı olduğunu birçok kez hatırlatmıştı. Yaptığımız görüşmeler ya da mahallede görünürlüğümüzü arttırmak üzere kamusal mekânlarda düzenlediğimiz faaliyetler aracılığıyla temas ettiğimiz birçok mahalle sakini mahalle dokusunun korunduğı yerinde dönüşüm modelini savunurken, azımsanamayacak sayıda mahalleli ise bu yapıların yeniden inşa edilmesinin ardından artacak mülkiyet değıerlerini göz önünde bulundurarak blokların yıkılmasını gerektini düşünüyordu.

Bu ve bunun gibi başka fikir ayrılıkları mahallenin demografik yapısına değinmemi gerekli kılıyor. Mahalle muhtarı ile 2016-2017 yılları arasında yaptığımız görüşmeler aracılığıyla mahalle sakinlerinin profiline ilişkin bazı verilere ulaşmıştık. Buna göre mahallede ikamet edenlerin yaklaşık %55'i ev sahibi iken %45'i kiracı; bunlardan yaklaşık %30'u öğrenci, %30'u emekli aileler ve %40'ı genç-orta yaş mensubu çekirdek ailelerden

oluşuyordu. Bu toplama baktığımızda bu heterojen mülkiyet ilişkilerinin farklı politik ve ekonomik tutumları doğurduğunu söyleyebiliriz.

Projenin amaçladığı gibi, mediyatörler olarak kent hakkının korunması ekseninde en dezavantajlı grup olan, görüşlerine hemen hemen hiçbir koşulda başvurulmayan mahalle halkının yaşam alanlarına yönelik alınan yukarıdan-aşağıya kararlara karşı fikirlerini dile getirebilmeleri için eşitlikçi ortamlar yaratmaya çalıştığımızı yinelemeliyim. Bu ortamlarda mahalle halkı hiçbir zaman belli homojen gruplar üzerinden temsil edilmedi; tüm çağrılarımızda olabildiğince farkı gruplara ulaşmaya ve katılımlarını sağlamaya çalıştık. Örneğin, 'amaç belirme toplantısı' ya da 'katılımcı kentsel tasarım oyunu' gibi tüm aktörlerin bir araya geldiği ortamlarda mahalleye dair güncel bilgileri paylaşılmasını oldukça önemsiyorduk. Bu bilgileri odak gruplar, derinlemesine görüşmeler, katılımcı haritalama çalışmaları, dilek-istek panosu gibi araçlar aracılığıyla topluyorduk ve her bir yöntem/araç için örneklem grubumuza mahallenin farklı demografik yapısını (yaş, cinsiyet, meslek, mülkiyet ilişkisi) ortaya çıkaracak bireyleri dahil ediyorduk. Tüm bu çabalara rağmen iki yıl süren bu araştırma projesi kapsamında arzu edinilen katılımı ve heterojenliği sağlamakta güçlük çektiğimizi ifade edebilirim.

taktikler

Tam da sahadaki zorluklara değinmişken, bu zorluklara başa çıkma biçimlerimize dair notlarımı da paylaşmak istiyorum. Süreç boyunca özellikle katılımı aktif tutma konusunda, önceden de belirttiğim gibi, bazı değişiklikler yapmak durumunda kalmıştık. Bunların önemli bir bölümü sürece yeni faaliyetler eklemek ya da var olan faaliyetlerin formatını planladığımızdan farklı hale getirmek üzerineyken, bir bölümü de iptal ettiğimiz faaliyet ya da formatları içeriyordu. Tüm bunları saha çalışmasını gündelik yaşam ritmine eklemlenme ve proje sürecini bağlama göre uygunlaştırma çabamız olarak düşündüğümüzde taktiksel bir yaklaşım izlediğimizi rahatlıkla ifade edebilirim.

Bu kısmı birkaç örnek ile detaylandıracağım. Yukarıda bahsettiğim proje aşamalarının ilki olan 'fark et' aşaması kapsamında üç etkinlik planlamıştık: Projemizi mahalle halkına kapsamlı bir şekilde anlatacağımız bir mahalle festivali düzenlemek, festivalin duyurusu için mahallede halihazırda olan bir karavanı kirayıp sokak sokak gezerek çağrı yapmak ve hem festivali duyurmak hem de mahalleli ile ilk teması kurmak için mahalle pazarında stant açmak. Bu etkinliklerin her biri, gerek kullanılan yöntem ve araçlar gerekirse de zamanlama açısından planlanandan farklılaşmak durumunda kalmıştı.

Karavanı kiralayacağımız kişi ile yeterli teması kuramadığımız için bu etkinliği iptal etmek durumunda kaldık. Onun yerine mahallede merak uyandıracaklarını düşündüğümüz afişlerimizi mahallenin çeşitli kamusal noktalarına astık. İlk aşamanın diğer bir etkinliği olan pazar standında ise bambaşka bir durum söz konusu oldu. İlk standı açtığımız gün pazarda dikkat çekmeyi başardık ve o gün birçok mahalleli ile projemiz hakkında konuşma fırsatı bulduk. Bu etkinliği projeyi tanıtmak ve halkı mahalle festivaline davet etmek amacıyla planlamıştık. Fakat o ilk gün yaptığımız ayak üstü sohbetlerde bile sohbetin gidişatına göre 'veri' sayılabilecek bilgiler edindiğimizi fark ettik; örneğin mahallenin pazar yeri ya da mahallenin başka bir yeri ile ilgili görüşleri, yaşadıkları problemler ya da mahalleye dair anıları. Bu aydınlanmanın ardından taktikimizi değiştirip pazar standını olabildiğince çok kez açma kararı aldık ve bunu elimizden geldiğince uyguladık (**Görsel 2**). Bu taktik değişikliğindeki amacımız hem mahalle(li)ye dair bilgi toplamak hem de dijital ortamlar üzerinden ulaşamadığımız mahalle halkı (emekliler, orta yaş üstü kişiler, vb.) ile doğrudan iletişim kurmak ve böylece sürece katılımlarını sağlamaktır.

Görsel 2: Pazar Standı, 100. Yıl'ı Yeniden Düşünmek Proje Arşivi, 2017.

'Fark et' aşamasının son etkinliği olan mahalle festivali de bazı taktiksel değişikliklere ve uygunlaştırmalara maruz kalmıştı. Festivali mahallenin en güzel parklarından, kamusal bir iç avlu niteliğindeki İlhan Erdost Parkı'nda yapmak istemiştik (**Görsel 3**). Gerekli duyuruları yaptıktan sonra festival günü proje ekibi olarak parkta buluştuk, stantlarımızı kurduk, herkesin mahalle ilgili isteklerini ve sorunlarını yazacağı panomuzu yerleştirdik. Henüz hazırlıklarımız devam ederken aniden başlayan bahar yağmuru ile ortada kalakaldık. Neyse ki günlerden Cumartesi idi ve mahallenin en bilinen kamusal mekânlarından biri olan pazar yeri o gün boştu; hemen karar alıp tüm malzemeleri üstü kapalı pazar yerine taşıdık. İlhan Erdost Parkı'na da pazar yerinde olduğumuza dair notlar bıraktık; sosyal medya hesaplarımızdan yeni bir çağrı yaptık. Kimsenin gelmeyeceğini düşünerek oldukça endişelenmiştik, fakat pazar yeri konumu gereği mahallenin merkezi bir noktasında yer aldığı için o gün tahminimizden fazla kişi etkinliğimize katıldı.

Görsel 3: İlhan Erdost Parkı, 100. Yıl'ı Yeniden Düşünmek Proje Arşivi, 2017

O gün proje başvuru sürecinde planlamadığımız iki katılımcı aracı da etkili bir biçimde kullanma fırsatı bulduk. İlki yukarıda bahsettiğim dilek-istek panosu (**Görsel 4**) idi. Projeyi tasarladığımız süreçte bu panonun mahallede gezici olmasını hayal etmiştik fakat lojistik sebeplerden bunu gerçekleştiremedik. Daha sonra mahalle festivali boyunca yeterli katılımı sağlayacağımızı düşünüp festivali planlarken dilek-istek panosunu da kullanmaya karar verdik. O gün pano oldukça ilgi çekti ve mahalle hakkında azımsanamayacak ölçüde bilgi edindik. Mahalle festivalinde kullandığımız ikinci araç ise katılımcı haritalamaydı (**Görsel 5, 6, 7**). Bu haritaların kullanımı için katılımcılara üç soru sorduk ve her bir sorunun cevabını ilgili harita üzerinde işaretlemelerini istedik. Sorular şunlardı:

Mahallede en sık kullandığınız yerler nelerdir?

Mahallede en sorunlu bulduğunuz yerler nelerdir?

Mahallede unutamadığınız anıların olduğu yerler nelerdir?

Görsel 4: Dilek-İstek Panosu, 100. Yıl'ı Yeniden Düşünmek Proje Arşivi, 2017.

Görsel 5: Katılımcı Haritalama, 100. Yıl'ı Yeniden Düşünmek Proje Arşivi, 2017.

Bu soruların cevaplarını haritalar üzerine işledikten sonra katılımcılardan mahallede en sık kullandığı yerlerin geçtiği rotaları serbest teknikle çizmelerini istedik; böylece aynı bilgiye farklı yollardan ulaşarak bilginin derinliğini yakalamaya çalışıyorduk. Bu çapraz bilgi edinme yaklaşımını projenin özellikle ilk aşamalarında sıklıkla uyguladık ve mahalleye dair bilgileri farklı yöntemler ve araçlar yoluyla edinebilmek için bilinçli bir çaba gösterdik.

etik

Metnin sonuna yaklaşırken notlarımı 'etik' tartışması ile tamamlamak istiyorum. Mesele etik olduğunda bağlantılı birçok kavram devreye girebilir, fakat konuyu pek de uzatmamak adına benim için önemli iki konu aracılığıyla sahayı etik kavramı üzerinden yeniden okumaya çalışacağım. İlki doğrudan tasarımcı (mimar ya da plancı) özne ve meslek etiği ilişkisine işaret ediyor. Gerek mimarlık ve etik gerek mimarlık ve katılım tartışmalarında başvurabileceğimiz ilk kaynaklardan olan "*Architect's Public*" adlı metinde anarşist İtalyan mimar Giancarlo De Carlo mimarlığın mimarlara bırakılamayacak kadar önemli olduğunu vurguluyor ve temel olarak iki farklı mimarlık yaklaşımından bahsediyor. Bunlardan ilki mimarlığın 'nasıl'ına -ve dolayısıyla nasıl daha hızlı, daha çok ve daha verimli mimarlığa- odaklanan, modernist diskurdan fazlasıyla etkilenmiş ve bir noktada mimarlığın yaşamla kurduğu ilişkiye 'yabancılaşmış' mimar özneyi tariflerken ikincisi ise mimarlığın 'neden'ini sorgulayan ve bu sebeple mimarlığın yaşayanlar ve yaşamla kurduğu ilişkiyi şeffaf bir biçimde ortaya seren, müşterek ve süreç odaklı bir mimarlık ekseninde sosyal ve politik sorumluluklarının farkında olan mimar özneyi açıklıyor. Tartışmaya bu noktada dahil olan etik kavramı ise mimarlığın 'nasıl'ı ve 'neden'i arasındaki o gerilimli hatta konumlanıyor. Yazının başından beri birçok kez yinelediğim gibi "100. Yıl'ı Yeniden Düşünmek" projesini sonuç yerine sürecin öne çıktığı, başından beri tasarımın 'neden'ini sorguladığımız bir birlikte düşünme, öğrenme ve tasarlama ortamı olarak kurgulamıştık. Çatışan fikirlere rağmen projeyi 'neden' ekseninde kurguladığımızda uzlaşının da bu ekseninde mümkün olduğunu fark etmemiz ile tüm güçlüklerle rağmen bir kısmımız sürecin sonuna değin motivasyonumuzu yüksek tutabildik; burada tasarımcı özneler olarak pratiğe sosyal ve politik sorumluluklarımızın biliciyle eklemlenmemizin çok önemli bir rol oynadığını düşünüyorum.

Etik meselesinde değineceğim ikinci not ise saha araştırması sürecinde araştırmacı özne(ler) ve araştırılan özne(ler) arasındaki süreklilik ilişkisine değiniyor. Katılımcıların karar alma ve uygulama aşamalarına aktif katılım sağlanmasının hedeflendiği süreçlerde bilginin alanın özneleriyle birlikte üre-

tilmesi çabasının kritik olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada bilgiyi birlikte üretenler arasındaki etkileşim, ilişkisellik ve karşılıklık her aşamada aza mi önem taşımakta. Pınar Selek'in "Kenardakilerle çalışmak mı?" adlı yazısında yer verdiği sorular bu kaygılara ve dolayısıyla araştırma etiğine dikkatli bir biçimde işaret ediyor:

Bir insan ya da bir grup insan, başkalarının hayatına giriyor, bu hayatın kaydını tutuyor, hiç tanımadığı insanlara dair veriler topluyor. Bu süreçte, hayatlarına girilen, kayıtları tutulan, hakkında veriler toplanan insanlara ne oluyor? Onlarla nasıl ilişki kuruluyor? Onlar bu sürece nasıl katılıyor? Araştıranla araştırılan arasında nasıl bir ilişki geliyor? Araştırmadan iki taraf da nasıl etkileniyor?¹⁵

Bu soruların her saha çalışması sürecinde düşünülmesi gerektiği farkındalığı bir yana, tüm zorlukları, ikilemleri ve çatışmalarına karşılık bir 'yerinde öğrenme' alanı olarak gördüğüm sahanın özgürleştirici bir tasarım kültürünün inşası için bir niş görevi göreceğine yürekten inanıyorum ve bu gibi denemelerin farklı bağlamlarda da uygulanarak artacağını umut ediyorum.

Teşekkür

Bu projenin gerçekleşmesindeki tüm emekleri için proje yürütücüleri Merve Başak, Ilgın Kurum, Burcu Uysal ve Elif Eda Uzunoğulları'na; projeyi en az bizler kadar sahiplenilen İlknur Akça, Neslişah Kesici, Gökberk Koçak, Nilra Zoraloğlu, Ezgi Türközü, Zienab Zalt'a; gerek akademik gerek teknik anlamda desteğini esirgemeyen danışmanımız Yücel Can Severcan'a, aktif katılımları ile projeyi mümkün hale getirdikleri için başta İşçi Blokları Mahallesi sakinleri ve mahalle muhtarı Ayşegül Emekçi olmak üzere tüm proje aktörlerine ve proje sürecini kolaylaştıran ODTÜ Bilimsel Araştırma Koordinasyon Birimi personeli ve Ulusal Ajans yetkililerine teşekkür ederim.

DİPNOTLAR

¹ **Proje tam adı:** Yukarıdan Aşağıya Kentsel Tasarım Süreçlerine Alternatif Bir Yaklaşım: 100. Yıl İşçi Blokları Mahallesi Katılımcı Tasarım Sımülasyonu.

Proje danışmanı: Doç. Dr. Yücel Can Severcan

Proje yürütücüleri (alfabetik sıraya göre): Burcu Ateş, Merve Başak, İlgin Kurum, Burcu Uysal, Elif Eda Uzunogulları

Öğrenci destek ekibi (alfabetik sıraya göre): İlknur Akça, Neslişah Kesici, Gökberk Koçak, Nilra Zoraloğlu, Ezgi Türközü, Zienab Zalt

Proje sahibi: ODTÜ Mimarlık Fakültesi

Proje ortağı: Viyana Teknik Üniversitesi

Proje hakkında daha fazla bilgi için: 100yiliyenidendusunmek.org

² Henri Lefebvre, *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*. Londra ve New York: Continuum, 2004.

³ Mircea Eliade, *Cosmos and History: The Myth of the Eternal Return*. New York: Harper Touchbooks, 1954.

⁴ Hatice Şule Oğuz, "Alanda Bir Kadın" *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, no. 4/1: 64-78, 2012.

⁵ Donna Haraway, "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective" *Feminist Studies*, no. 3 (Güz, 1988): 575-599.

⁶ Nita Kumar, *Friends, brothers, and informants : Fieldwork memoirs of Banaras*. Berkeley: University of California Press, 1992.

⁷ Gökçe B. Tüzel. "Feminist Bir Doktora Tezi Yazmak" *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından* içinde, der. Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul, 539. İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2009.

⁸ Sherry Arnstein, "A Ladder of Citizen Participation" *Journal of the American Planning Association*, no. 4, (Temmuz 1969): 216-24; Henry Sannoff, *Community Participation Methods in Design and Planning*. New York: John Wiley & Sons Inc., 2000; Umut Toker, *Making Community Design Work: A Guide For Planners*. Oxon ve New York: Routledge, 2012; Ekim Tan, *Play the City: Games Informing the Urban Development*. Prinsenbeek: Jap Sam Books, 2017.

⁹ Donna Haraway, "Konumlu Bilgiler" *Başka Yer*, 112. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

¹⁰ Linda Alcoff, "Cultural Feminism versus Post-Structuralism: the Identity Crisis in Feminist Theory" *The Second Wave: A Reader in Feminist Theory* içinde, der. Linda Nicholson, 330-55. New York and London: Routledge, 1997.

¹¹ Evrim Alkım Karaağaç, "Bir İşçi Kooperatifi Konut Modeli Olarak 100. Yıl İşçi Blokları Mahallesi" *Konut* içinde, der. TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, 101-34. Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, 2015.

¹² A.g.e.

¹³ Ronald A. Finke ve Jonathan Bettle, *Chaotic Cognition*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates Publishes, 1996.

¹⁴ Henri Lefebvre, *Urban Revolution*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2003.

¹⁵ Pınar Selek, "Kenardakilerle Çalışmak mı?" *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından* içinde, der. Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul, 115-125. İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2009.

Burcu Ateş

ODTÜ Mimarlık Bölümü lisans eğitimini ve ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Şehir Planlama yandal programını 2012 yılında tamamladı. Yüksek lisans derecesini alternatif kamusal mekân pratiklerini gerilla bahçeciliği üzerinden incelediği tezi ile ODTÜ Mimarlık Bölümü'nden 2015 yılında aldı. 2014-2016 yılları arasında Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nde profesyonel olarak çalıştı; 42. ve 43. Dönem Yönetim Kurulu'nda ve çeşitli komisyonlarda görev aldı. Bilkent Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı ve Kentsel Tasarım Bölümü'nde Yarı Zamanlı Öğretim Görevlisi ve Başkent Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. 2016-2018 yılları arasında ODTÜ Mimarlık Fakültesi adına ve Viyana Teknik Üniversitesi ortaklığıyla Erasmus + Ana Eylem 3 hibe programı kapsamında yürütülen "100. Yıl'ı Yeniden Düşünmek" adlı katılımcı kentsel tasarım projesinde yürütücü olarak görev aldı. ODTÜ Mimarlık Bölümü ve Viyana Teknik Üniversitesi Mekansal Planlama Bölümü'nde doktora çalışmalarına devam etmektedir. Bu kapsamda Viyana ve Berlin'de farklı araştırma ortamlarında yer almakta ve iş birliklerini sürdürmektedir. Yolda Derneği'nde Program Sorumlusu olarak çalışmakta, "Urban Trialogue" adlı kentsel araştırma projesinin ve "Birlikte Oyun, Birlikte Uyum" adlı projenin yürütücülüğünü yapmaktadır. Araştırmaları genel olarak disiplinlerarası bir bağlamda mekânın toplumsal üretimi, birlikte üretme pratikleri ve pedagojileri, eleştirel mekânsal pratikler, kent ve göç çalışmaları, beden ve mekân gibi konular üzerine yoğunlaşmaktadır.

Sahadan Notlar: "100. Yıl'ı Yeniden Düşünmek" Proje Süreci Üzerine

Bu yazı 2016-2018 yılları arasında yürütülen "100. Yıl'ı Yeniden Düşünmek" adlı katılımcı kentsel tasarım projesini süreçte mediyatör rolüne sahip tasarımcının (mimar ya da plançı) saha notları üzerinden aktarmayı amaçlamaktadır. Proje gündelik yaşamda 100. Yıl olarak anılan, Ankara'nın Çankaya ilçesinde yer alan İşçi Blokları Mahallesi'nde yürütülmüştür. Mahallenin çevresindeki yerleşimlerde yıllar içerisinde uygulanan yukarıdan-aşağıya kentsel dönüşüm süreçlerinin mahallede de uygulanma ihtimali buranın proje alanı olarak tercihiinde etkili olmuştur. Buradan hareketle, araştırma yaşayanların çoğunlukla yerlerinden edildiği ve görüşlerine başvurulmadığı yukarıdan-aşağıya kentsel dönüşüm süreçlerini sorunsallaştırmıştır. İki yıl süren proje saha çalışması kapsamında gerek mahalle sakinleri ve mahalledeki sivil oluşumlar gerek yerel ve merkezi yönetimler gerekse de alandaki meslek örgütleri ile farklı yoğunlukta temaslar kurulmuştur. Katılımcı bir kentsel tasarım sürecinin yürütülebilmesi için yer(el)deki bilgiye ulaşma, ulaşılan bilgiyi yorumlama ve bu bilgi ve deneyim eşliğinde mahallenin geleceğini kurgulamaya yönelik ortak tasarım fikirlerini oluşturma aşamalarında birçok katılımcı yöntem ve araç kullanılmıştır. Bu çok yönlü projenin saha çalışması metinde feminist eleştiri kaynaklı yapıbozumcu bir aktarım ile karşılığını bulmaktadır. Bu aktarımı desteklemek üzere, saha çalışmasının farklı unsurları akronik bir anlatı aracılığıyla ifade edilmiştir. Paylaşılan saha notlarının hak temelli, eşitlikçi ve katılımcı bir tasarım kültürünün inşası için birer ilham ve eleştiri kaynağı olabileceği umut edilmektedir.

Anahtar sözcükler: Saha çalışması, kentsel dönüşüm, katılımcı kentsel tasarım, özgürleştirici tasarım kültürü, feminist eleştiri.

Notes from the Fieldwork: On the Trajectory of “Rethink 100. Yıl” Project

This paper aims to convey the process of the participatory urban design project, entitled “Rethink 100. Yıl” and conducted between 2016-2018, through the field notes of the designer (architect or planner) who has the role of mediator in the process. The project was carried out in İşçi Blokları Neighborhood in Çankaya, Ankara, well known as “100. Yıl” in the daily life. The possibility of implementing top-down urban transformation processes in the neighbourhood as having done so for its vicinity over the years has influenced the choice of this place as a project site. Hence, the research problematised top-down urban transformation processes in which residents were mostly displaced. Within the scope of the project fieldwork, which lasted for two years, different intensity contacts were established with the residents and the civil organisations in the neighbourhood, local and central administrations and professional organisations in the field. In order to carry out a participatory urban design process, various participatory methods and tools were used during the project stages of accessing the information in the context, interpreting the obtained information, and creating common design ideas to construct the future of the neighbourhood with this knowledge and experience. This multifaceted project fieldwork finds its counterpart with a deconstructive translation accompanied by a feminist critique in the text. To support this translation, different elements of the fieldwork are expressed through an acronical narrative. It is hoped that the shared field notes can be a source of inspiration and criticism for the construction of a rights-based, equitable and participatory design culture.

Keywords: Fieldwork, urban transformation, participatory urban design, emancipatory design culture, feminist critique.

MİMARIN SORUMLULUĞU ÜZERİNE

Cem Korkmaz

“Mimarın ilk kuralı, ... işi almaktır!” Stanford White’a atfedilen ve Philip Johnson’un sık kullandığı bu sözü paylaşan Michael Benedikt, Graham Owen’ın editörlüğünü yaptığı Mimarlık, Etik ve Küreselleşme kitabındaki “Mimarın ilk kuralı” başlıklı bölümünde, White’ın bu sözünün mimarlığın ilkesel olarak en zayıf karnı olduğunu anlatır. İş almayı önceleyen mimar, işi aldıktan sonra, kendisinden istenilenlerden, karşılığında yaptıklarından ve emeğinin karşılığının ucuzluğundan şikayetçi olmamalıdır. Benedikt’e göre mimarın ilk kuralı maddesel dünyayı şekillendirirken, korumak, onurlandırmak ve yaşamı teşvik etmektir. Bunu yapamıyorsa, o işi pas geçmelidir.¹

Benedikt’in idealizmi bir işi yapıp yapmamak arasındaki ikileme dair bir cevap veriyor; ancak nasıl yapmamız gerektiğiyle ilgili, sürecin yönetimi ile ilgili sorumluluklarımıza değinmiyor. Bunun sebebi yazarın bilinçli bir şekilde sorumluluktan kaçması değil. Bir mimarın iş seçmesiyle ilgili etik duruşu net bir şekilde tanımlanabiliyor olsa bile, alınmış bir işin çok bileşenli muğlak yapısı içerisindeki hareket serbestisi, evrensel etik ve nedenselliklerle açıklanamayacak kadar karışık bir denklemde ilerler. Bu yazıda anlatılan Bilişim Vadisi projesinin tasarım ve yönetim süreci de böyle

karışık bir denklemin içerisindeki gri bölgelerde, içselleştirilmiş etik reflekslerle alınan kararların önemine ait bir anı denemesi niteliğindedir.

2015 yılının Nisan ayında bir gün, iki hafta arayla genellikle salı günleri gerçekleştirilen proje koordinasyon toplantılarından birine katılmak için, sabahın erken saatlerinde Ankara’dan yola çıkıp, saat on civarında Gebze’ye ulaşmıştık. Bütüner Mimarlık olarak, günümüzde kurumsal kimliğini Bilişim Vadisi adıyla pekiştirmiş olan, o zamanki resmi adı ile Muallimköy Teknoloji Geliştirme Bölgesi’nin kentsel tasarım, altyapı ve ilk etap yapılarına ait mimarlık, mühendislik proje ve mesleki kontrol-lük hizmetlerinden sorumluyduk. Farklı iklim ve coğrafyalarda kapsamlı kentsel tasarım, peyzaj ve üstyapı projeleri çalışmış; ar-ge ve eğitim yapıları, teknoparklar, ya da Türkiye’deki resmi tanımı ile ‘Teknoloji Geliştirme Bölgeleri’ (TGB) üzerine özellikle uzmanlaşmış ekibimizin o güne kadar geliştirdiği en büyük ölçekli projeydi. Ben de projeyi geliştirmekten ve koordine etmekten sorumlu yirmi yedi yaşında bir mimardım. Şantiye ziyaretlerini ofisimizin teknik koordinatörü ile birlikte iki kişi yapardık.

Bilişim Vadisi'ne Ankara yönünden ulaşmak istediğimizde, Gebze'nin çeperindeki mahallelerin dar sokaklarındaki oldukça yorucu ve kısmen de tehlikeli bir hal alan tır ve kamyon trafiğine dahil olmamak için, Ankara – İstanbul otoyolunun Dilovası gişelerinden ayrılır, Diliskelesi Mahallesi'nin içerisinden batıya doğru tırmanırdık. Mahallenin batı sınırını tanımlayan, o sıralar yapımı devam etmekte olan İstanbul – Bursa otoyolunun altındaki bir menfezden ve yanındaki Otoyol Yatırım ve İşletme Anonim Şirketi'nin yapımını üstlendiği Osmangazi Köprüsü'nün şantiyesinin önünden geçip kendi şantiyemize ulaşırdık. O gün de aynı güzergahı takip etmiş; ancak menfezden geçer geçmez, köprü şantiyesinin önündeki yolu güvenlik bariyerleri ile kapatmış olan polis ekipleriyle karşılaşmıştık.

Yolun kapatılması aslında şaşırtıcı bir gelişme değildi. Köprü'nün şantiyesindeki sorumlu mühendislerinden Japonya vatandaşı Kishi Ryoichi, köprü'nün halatlarından birinin kopmasından kendisini sorumlu tutup yaşamına son vereli yaklaşık iki hafta olmuştu. Kopan halatı denizden çıkartma çalışmaları başlatılmış, olayla ilgili açılan soruşturma süresince şantiyedeki çalışmalar durdurulmuştu.

Arabadan inip, en yakındaki polis memurunun yanına ilerledim. Aracımızdaki Ankara plakasına işaret ederek, uzun yoldan geldiğimizi söyledim ve kendilerinden TGB yönetimi ile olan toplantımıza geç kalmamamız için yoldan geçmemize izin vermelerini rica ettim. Araca geri dönmemi söyleyerek durumu amirine aktaracağını belirtti. Araç içerisinde amirin iznini belki iki-üç dakika bekledik. Bu sırada bariyerlerin önünde sigara eşliğinde dertleşen iki işçinin diyaloguna kulak mısafiri oldum.

- Allah var, iyi adamdı. Neden kıydı ki canına? Nur içinde yatsın.
- Haklısın. Kıydı. İstifa etseydi bari. Cidden, ölmeye ne gerek var ki bir kaza uğruna? Hem de kimsenin zarar görmediği bir kaza uğruna. Hem baksana, o öldüğünden beri biz boş duruyoruz.
- Evet, boş durduğumuz için ödeme de alamıyormuş patron. İşler iyice aksadı.
- Sorma. Bana da kazadan bu yana yevmiyemi vermediler. Sen aldın mı?

Diğer işçinin cevabını duymaya fırsat kalmadan, mobil konteynerin içinden çıkan polis memuru işçilere bariyeri kaldırıp bize yolu açmalarını, bize de elini gergin bir şekilde sağa sola sallayarak hızlıca geçmemizi söyledi. Arabanın içerisinden kendisine teşekkür ettik ve Bilişim Vadisi yerleşkesinin doğu kapısına doğru ilerledik.

Adli sebeplerle bekletilmekte olan köprü şantiyesinin aksine, Bilişim Vadisi şantiyesi oldukça hareketliydi. Ocak ayında teslim ettiğimiz yol ve altyapı projelerinin uygulamaları başlamıştı. İlk etap yapıları ait hafriyat işleri tamamlanmak üzereydi. Yönetici şirket, zamanında Gebze Teknik Üniversitesi yerleşkesi için inşa edilmiş, ancak çok kısa süre kullanılmış olan Ahmet Vefik Alp tasarımı Kimya Bölümü binasına kapsamlı bir tadilat gerçekleştirmiş ve ofislerini yapının en üst katına taşımıştı. Alt katlarda bulunan derslikleri ise teknoparkın ilk ar-ge ofisleri olarak değerlendirmek amacıyla hazırlıyorlardı. Yalnızca bir ay sonra dönemin Sanayi ve Teknoloji Bakanı Fikri Işık'ın katılımı ile bir temel atma töreni düzenlenecekti.

Kimya bölümü binasına ulaştığımızda, TGB Genel Müdürü Hüseyin Yolaç dışarıda bizi bekliyordu. Arabadan indiğimizde heyecanla konuşmaya başladı.

- Hoş geldiniz! Köprü şantiyesinde takıldınız sanırım.
- Hoş bulduk Hüseyin Bey. Evet biraz bekledik. Gecikmedik umarım.
- Aman ne olacak ki. Önemli olan sağ salim gelmeniz. Burada çok işimiz var. Nasıl buldun Cem Bey? İyi ilerlemiş miyiz?
- Harika. Törene rahatlıkla yetişeceğinizi düşünüyorum.
- Törene yetişiriz. Ama senin bize bir peyzaj çalışman lazım. Ki törene buraları hazır edelim. Kuru toprak üzerinde protokollü bekletemeyiz.
- Tamamdır Hüseyin Bey. Elimizden geleni yapacağız.
- Vadiye de yapacaksınız ama. Acelesi yok, ama bak oraya da her yerden toprak geli-

yor. Sen bize bir peyzaj çalış ki, gelen toprağı oraya nasıl dolduracağımızı bilelim.

- *Evet, maalesef geliyor o toprak.*

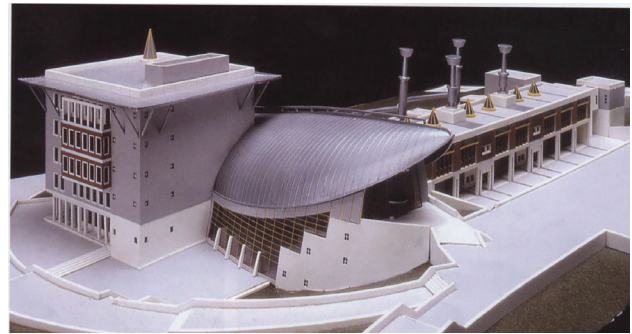
Bir süredir Bilişim Vadisi'ne adını veren ana vadi, Muallimköy viyadüğünün altındaki yoldan gelen kamyonların çevre şantiyelerden taşıdığı toprakla yavaş yavaş dolmaya başlamıştı. Bu konuya daha önce karşı çıkmış, bunun vadinin doğasını bozduğu konusunda idareyi uyarmıştık. Uzun yoldan gelir gelmez sıcaklığına tartışmaya girmek istemeyip konuyu orada bıraktım. Etraftaki hareketliliğin etkisiyle, yapının içine doğru merakla bakınarak genel müdür ile o günden yaklaşık bir yıl önce tanıştığımız zamanı hatırladım.

İşi almak için 2014 yılı Şubat-Mayıs ayları arasında dört aylık kesintisiz bir mesai harcamış, bu süre boyunca şirket yöneticimiz Hüseyin Bütüner ile birlikte üç defa farklı kapsamlarda Kocaeli Valilik binasında, Muallimköy Teknoloji Geliştirme Bölgesi Yönetici Anonim Şirketi yönetim kuruluna sunum yapmış ve son sunumu takiben proje hizmetleri için teklifimizi vermiştik. 27 hektarlık bir kentsel tasarım alanı içerisinde 300.000 m² inşaat alanına sahip olması öngörülen ilk etap ar-ge ve kuluçka yapılarının uygulama ve ruhsat projelerinin hazırlanması için belirlenen takvim çok sınırlayıcıydı. Yalnızca on ayda bütün mimarlık – mühendislik disiplinlerinin tamamlanması ve ihale belgelerinin hazırlanması bekleniyordu. Mali teklif ile iş programının değerlendirilmesi ve sonrasındaki birkaç haftalık pazarlık süreci sonrasında sözleşmenin imzalanması Haziran ayını bulmuş, işin alınmasından sonra, proje ekibini temsilen yerleşkeye ilk ziyaretimizi Temmuz ayında yapmıştık. Sunum ve teklif değerlendirme sürecinde dolaylı olarak tanıştığımız müdür ile ilk birebir toplantımız da o zaman gerçekleşmişti.

Temmuz 2014'te TGB alanı içerisinde Gebze Teknik Üniversitesi için yapılmış olan ikisi tamamlanmış, toplam üç yapı bulunuyordu. Yerleşke yıllar öncesinden hiç kullanılmadan terk edilmiş halde, çevresindeki yoğun sanayi ve konut dokusunun arka bahçesi niteliğindedi. Üç kola ayrılan bir vadinin yamaçlarındaki makilikler yapıların etrafını sarmış, zamanında üniversite için açılan yolları örtmeye başlamıştı. Yolların kenarlarında, denizi gören noktalarda düzenli piknik faaliyetlerinden arta kalan yıllanmış çöpler, etiketlerinin renkleri solan şişeler, gıda ambalajları ve poşetler makiliklerin içine karışmıştı. Yerleşkede bulunan

özel mülklerin bazılarında derme çatma yapılar ve çürümeye bırakılmış hurda araçlar vardı. Yönetici şirket, o zaman Kimya Bölümü binasına göre daha iyi durumda olan Çevre Mühendisliği Bölümü binasını kullanıyordu. Yapının önüne park ettiğimizde, yerleşkenin ve yapılarının metruk halinden de güç bularak, bunca işin yalnızca on ayda yapılamayacağına kendimi iyice inandırmış bir halde, yönetim ile görüşürken üzerimdeki zaman baskısını resmi olarak da hafifletecek bir diyaloga nasıl başlayacağımı planlıyordum.

Çevre Mühendisliği Bölümü (**Görsel 1**) binasını deneyimlediğimizde düşüncelerim daha da pekişti. Ahmet Vefik Alp'in 1990'lara özgün postmodern üslup ile yerleşkede tasarladığı yapılar prensipte üç parçadan oluşuyordu. Bir tarafta yamaç üzerinde kademelenen laboratuvar birimleri, diğer tarafta ise bir kare plan şemasına oturan ofis – derslik birimleri yer alıyordu. İki kütleli birleştiren ortak giriş alanları uzay kafeslerle üretilmiş uzun yönde kavisli tonozlarla tanımlanıyordu. Tonozlu kütlelerin içinde yaklaşık dört kat yüksekliğinde, birleştirdiği yapıların katlarına göre kademelenen kapalı avlular şekil alıyordu. Dönemin Türkiye'sinin ekonomik imkanlarına göre oldukça lüks sayılacak yapılar, mali ve teknik imkansızlıklarla tamamlanmış, kitle kompozisyonundaki açıların zorladığı geometriler gelişigüzel şekilde kapatılmıştı. Uzay kafes ve altındaki çok katlı giydirme cepheler korrüge plastik köruklerle, el yordamı ile kesilerek birleştirilmiş; yapılar niyetlenilen aksine, öğrenciler ve akademisyenler için olmasa bile, vadideki kuşlar için ideal barınaklara dönüşmüştü.

Görsel 1: Gebze Teknik Üniversitesi Çevre Mühendisliği Bölümü Binası, (Alp Mimarlar) http://www.alparchitects.com.tr/proje_detay.asp?id=7

Avlunun dev tonozunun altındaki dar bir çelik merdivenden bir kat aşağıya indik. Yıllar içerisinde her yeri kuşlar tarafından 'işaretlenmiş' avlunun en alt kotunda, giriş seviyesinden üç kat aşağıda yerleşkenin bir maketi duruyor, mekânın kaybolan ölçeğini daha da vurguluyordu. Dar bir çelik köprüden avlunun karşı cephesine geçip, kare

kütlenin içindeki ofis bölgesine ulaştık. Bizi genel müdürün asistanı karşıladı.

- *Merhabalar. Biz Ankara'dan, Bütüner Mimarlık adına geliyoruz. Hüseyin Bey ile görüşmemiz var.*
- *Hoş geldiniz. Kendisi şimdi başka görüşmede, birazdan sizi alırsınız odasına. Şimdilik sizi bu koltuklarda misafir edelim.*

Duruma şaşırıyorduk. Türkiye'deki en büyük teknoloji geliştirme bölgesinin, ülkenin göz bebeği olarak pazarlanan ve almak için dört ay uğraştığımız bir projenin, taze deneyimlediğimiz metruk bağlamda gerçekleşebileceğine ihtimal vermiyorduk. Gerginliğimizi dolaylı olarak aktarıp, işin geleceğine dair endişelerimizi azaltmak niyetiyle, asistan ile konuşmaya başladık.

- *Burasının doğası ne kadar güzelmiş. Denize açılan üç vadi var. Yeşil her yerden adeta fışkırıyor. Gelirken çok hoşumuza gitti. Biz Ankara'da buna alışık değiliz.*
- *Öyle evet. Bizim de hoşumuza gidiyor. Cennet gibi bir yer. O yüzden burada hep çekim yapmak istiyorlar.*
- *Gerçekten mi?*
- *Evet biz bu projeye Bilişim Vadisi diyoruz, ama duymuş gibi, mesela geçen hafta Kurtlar Vadisi ekibi geldi. Burayı kullanmak istediler. Hüseyin Bey izin vermedi.*
- *Ne kadar ilginç. Neyse, kurtlar gelmese de kuşlar geliyor bir şekilde.*
- *Doğru dediniz. Mesela biz bu binaya kuşların bolluğu sebebiyle kuluçka merkezi diyoruz.*

Aradığımız güveni bize veremeyen, ancak anekdot yönünden zengin bir konuşmanın ardından genel müdür ile toplantıya başladık. Bazı konuları netleştirmek arzusu ile sözü fazla uzatmadan konuya girdim. Proje takviminin yoğunluğunu azaltmak düşüncesiyle on ayda 300.000 m²'lik inşaat alanına sahip yapıların proje ve ihale belgelerine gerçekten ihtiyaç duyup duymadıklarını sordum. İhtiyaçlara dönük daha yapıcı bir planlama düşünebileceğimizi aktardım.

- *Cem Bey, sen gerilmişsin. Boş ver o on ay meselesini. Bak sana ne diyeceğim. Şimdi Temmuz. Ben Ağustos sonunda yolları yapmaya başlamak istiyorum. Bana bir ay içerisinde yolların projesini verebilir misiniz?*
- *Tamam. Ama onun için kentsel tasarımı tamamlamamız, sizin de onaylamanız gerekir. Ayrıca yolları projelendirsek bile, altyapılar, teknik şartnameler, sizin bu hizmetleri satın almanıza yardımcı olacak gerekli belgeleri yetiştiremeyiz.*
- *Peki ne yapabiliriz? Size dürüst olacağım. Bizim elimizde bu yılın onaylanmış bütçesinden yaklaşık otuz milyon Türk Lirası bir paramız var. Bizim bu bütçeyi bu takvim yılında değerlendirmemiz gerekiyor. Aksi takdirde kullanmadığımız bütçeyi 2015'te geri istemek çok zor. Bunu üstyapı ile yapamayacağımızı düşündüm. O yüzden sizin önceliği altyapıya vermenizi önerdim.*

Toplantıda yarım saat boyunca neler yapabileceğimizi değerlendirdik. Çıkan sonuç olabildiğince amaca dönüktü. Otuz milyon Türk Lirası meşru bir şekilde 2014 takvim yılı içerisinde harcanacaktı. Ancak bütün bütçeyle yol yapmak, değerlendirilmeden eskiyecek, kullanılmayacak bir yol ağı üretecekti. O bütçeyle yalnızca bina yapılırsa da yerleşke üretmek için bir adım atılmamış olacaktı. O sebeple ilk ihaleye Ekim ayında çıkacak şekilde, yerleşkenin en kuzeyinde bulunan, kamulaştırmaya gerek olmayan tek bir tapu üzerinde yoğunlaşan bir yapı öbeğinin projelerini ve yerleşke genelindeki önemli yolların projelerini tamamlamaya karar verdik. Daha sonra, tamamladığımız üstyapı projelerin yalnızca kaba inşaat işlerini ile yerleşkedeki önemli yolların altyapı ve peyzaj işlerini kapsayan bir ihale paketi hazırlayacaktık.

Belirlenen bütçe ile yapılabilecek işlerin tarifi, projenin de şekillenmesine sebep olan ana kararları vermemizi sağlamıştı (**Görsel 2**). Güneydeki en alt noktadan, kuzeydeki en yüksekteki bölgeye vadilerin birinin merkezinden tırmanan bir ana yol ile, yerleşkenin doğu sınırını çevreden takip eden ikinci bir yol yapacaktık. Bu yolların birleştiği noktada ise ilk etap yapıları konumlandırılacaktı. İki yolun arasında kalan bölgeler, kamulaştırıldıkça yapılaşmaya açılacak ve ihtiyaç duydukları teknik ve sıhhi altyapı hatları hazır olacaktı. Araç güzergahlarının belirlenmiş olması üzerine, ilk etap yapılarının

açıldığı meydana başlayıp iki yolun arasından denize doğru inen bir yaya eksenini önerdik. Bu yaya eksenini, alt etaplardaki yapıların konumlandırılabilmesini kolaylaştıracak 8,5 metrelik bir kare ızgaranın uzunlamasına yerleşimiyle şekillenecek, bu ızgaraya oturan ticari-sosyal pavyon yapılar, kentsel teknik altyapı birimleri ve yeraltı otoparkı

ile ölçek kazanacaktı. Mimari bir birim, üç aracın konforlu bir şekilde yan yana park etmesinden gelen bir ölçünün ürettiği standart bir aks açıklığı, kentsel tasarımın ana bileşeni olacaktı. Yaya ekseninin iki tarafında yer alacak yapılar 8,5'lik ızgaranın belirlediği koordinatlara yerleşecek, ızgaraya uyumlu bir şekilde ölçü alacaklardı.

Görsel 2: Bilişim Vadisi kuşbakışı görünümü (Bütüner Mimarlık Mühendislik Ltd.). İlk etap yerleşimi, arazinin en üst kotunda yer alan idari bina-
dan başlayan yaya ekseninin denize doğru ilerlemesi ile şekillenir.

Bu karar doğrultusunda projeyi geliştirmeye başlayıp ilk teslimimizi Ekim 2014'te yaptık. İdare bizden aldığı belgeler ile hızlıca ihaleye çıkıp, yollar ve ilk etap yapıların kaba inşaat işleri için bir yüklenici firma ile anlaştı. Izgara plan, proje koordinasyonu ve üretimi konusunda oldukça verimli bir şekilde çalışıyordu. Yapıların çekirdekleri, giriş holleri, otopark katlarında belirli standartları sağlayıp, yapıları arazideki farklı kotlarla olan ilişkilerini hassas bir şekilde geliştiriyorduk. On ayda bütün projeleri bitiremeyecek olduğumuzu biliyorduk; ancak bu sistematik yaklaşım sayesinde, nitelikli bir kentsel bütünlüğe sahip yapı öbekleri üretebileceğimizi anlamıştık. Çok kiracılı ofis yapılarının ürettiği görece tek tip bağlamı, yapıların yönlendirmelerindeki farklılıklar, yakın çevrelerindeki hassas çalışılmış arazi kademeleri ve yaya sokaklarındaki yapıların bütünleştirirken çeşitlendiren varlığı sayesinde, yerleşkenin kentsel peyzajını zenginleştirebiliyorduk. Yapıların hem araç hem de yaya yoluna bağlanma ihtiyacı sayesinde de tercih ettiğimiz sistem hiçbir yapıda ön veya arka cephe olmasına izin vermiyordu. Peyzaj ile iç mekanlar oldukça akıcı bir şekilde birleşmek zorunda kalıyordu.

Hüseyin Yolaç yetenekli, çalışkan ve risk almayı seven bir idareciydi. Bizim geliştirdiğimiz sisteme güvenerek, projelerimizin çoğunu sadece temel ihtiyaçlara dönük yorumlarla şekillendirir, projelerin bürokratik süreçlerini bakanlıkta hızlandırır, ruhsatlarının çıkmasını sağlar ve bütçelerinin onayını alırdı. Bu verimli iş birliği sayesinde ilk etaptaki 80.000 m²'lik yoğun yerleşimi takiben, on ay içerisinde toplam yaklaşık 200.000 m²'lik üst yapı projelerini tamamlayıp, gerekli izinlerin alınmasını sağlamıştık. Genel müdürün enerjisi Japon mühendisin ölümünü takiben gittiğimiz toplantıda da yerindeydi.

- Cem Bey, görünce heyecanlanmıyor musun? Bak gerçekten yapıyoruz. Kurtlar Vadisi'nden bugünlere iyi yol aldık.
- Evet Hüseyin Bey. Haklısınız. Biz hiç ihtimal vermiyorduk.
- Sen daha bekle, sizin diğer yapılara da başlayacağız.

- Gerçekten mi? O kadar bütçeniz yok diye biliyordum.
- Evet yok. Ama başlarsak bir şekilde buluruz. Başladığımız işi bitirmek için paraya ihtiyacımız olduğunu söyleriz.
- Siz bilirsiniz. Hiç böyle düşünmemiştim.
- O yüzden sen ne yap ne et, bize olan borcunuzu kapat. Bitirdiğiniz bütün projelerin ihale belgelerini de hazırlayın. Ben de önümüzdeki ay bakana diğer etaplar için tarih vereyim. Temel atmaya geldiğinde işin devam edeceğini de bilsin ve sahiplensin.
- Tamam, onu yaparız. Ama gelen toprak ile vadiyi doldurmayacağız haberiniz olsun. Peyzajı doğal kotlara uyumlu şekilde projelendireceğiz.
- Sen bilirsin Cem Bey. Bana kısaca o konuda başımın çaresine bakmamı söylüyorsunuz. 'Yardım etmem' diyorsun.
- Evet öyle diyorum. Hem o vadi dolunca ne olacak? Buranın adını 'Bilişim Düzlüğü' olarak mı değiştireceğiz?
- Güldürme beni. Çok güzel dedin.
- Dahası var. O dolgu çökünce ne olacak? Sorumluluğunu alacak başka bir Japon mühendis bulabilecek miyiz?
- (Gülerek) O toprak oraya bir şekilde geliyor. Ben dur desem de gelecek. Ama tamam, anladım. Biz yolumuza bakacağız.

İki sene içerisinde projelendirdiğimiz yapıların çoğunun kaba inşaat işleri, imkanlar doğrultusunda tamamlanmış, Ahmet Vefik Alp'in yapıları geçirdikleri tadilata rağmen, uzay kafeslerindeki çelik elemanların yüksek hurda değeri sebebiyle yıkılmışlardı. Ana vadi hafriyat toprağı ile dolmuş, ilk etap yapılara kiracılar yerleşmişti. Bakanlıktaki görev değişiklikleri sonucu TGB'ye yeni bir müdür atanmıştı. Yeni yönetim de eldeki kaba inşaatı bitmiş yapıları tamamlayabilmek için ek bütçe istemiş ve eski müdürün öngördüğü şekilde, o bütçeye kolaylıkla ulaşabilmişti. Bu bütçe ile 2019 içe-

risinde diğer yapılar da tamamlandılar. Yaya cadesi yapılarına başlanılmamış olmasına rağmen, 8,5'lik ızgara kentsel bağlamını üretecek tanımı çevredeki yapıların o ızgaraya referans veren düzenleri sayesinde üretebilmişti (**Görsel 3**). Bilişim Vadisi yerleşkesi, beş yılın sonunda Türkiye'nin Otomobili Girişim Grubu'nun (TOGG) ar-ge merkezine ev sahipliği yapan, hükümetin benimsediği başarılı bir yatırıma dönüşmüş, 2019 yılının son günlerinde yerli otomobil prototipinin Cumhurbaşkanı tarafından tanıtıldığı bir etkinliğin merkezi olmuştu.

Görsel 3: Bilişim Vadisi İdari Kuleden görünüm, (Nisan 2019, Cem Korkmaz).

Hüseyin Yolaç, 2019 yılının Kasım ayında geçirdiği trafik kazası sonucu hayatını kaybetti. Bilişim Vadisi'nin tam anlamıyla yerleşmesini, yerini benimseyerek, yerleşke kültürü üretmesini göremedi; ancak kendi girişken ve yapıcı tavrı sayesinde, devletin ölü doğan binlerce yatırımından biri olması muhtemel bir işin, işler ve çalışır duruma gelmesine şahit oldu. Ben de bir tasarım işinin, bir sözleşmede kapsamı belirlenen bir hizmetler bütünü olmadığını, eldeki imkanlara uyum sağlayarak şekillenen bir süreç tasarımı olduğunu birinci elden deneyimleyerek öğrendim.

Bunun yanı sıra, etliğin güçlü olmadığı yerde kanunların da işler olmadığını, Japon mühendisin ölümü sonrası işçilerin ücretlerini alamadığını, bu durumun mühendisin onurlu ölümünün önüne geçtiğini, harcanacak bütçenin bir şekilde harcanması gerektiğini, bir şeylerin yıkılmasına karar verildiğinde ona engel olunamayacağını ve bir yerlerden gelen hafriyat toprağının o vadiyi doldurmasının kaçınılmaz olduğunu da öğrendim.

Etiğin olmadığı yerde suç kaçınılmazdır. Yapılı çevre suçlarının kültürel ölçekte kabullenildiği bir coğrafyanın mimarları olarak, vicdanımızdaki en ağır yüklerden biri dolaylı olarak ortak olacağımız suçun bilincine varıp, tasarım sürecindeki emeğimizi yapıcı ve sonuca dönük şekillendirmektir. Belki de böylelikle, bu bilincin etkisiyle, bizim yerimizde olabilecek başkalarının sebep olacağı daha büyük suçlara engel olmaktır.

Meslek etiğimizi, kurallarla değil, içsel reflekslerle tanımlamalıyız. Bu doğrultuda, bir mimarın en önemli sorumluluğu, uğraştığı işin kapsamından ve bağlamından bağımsız olarak, bilgisini, becerisini ve görgüsünü her zaman ortak paydanın, doğanın, toplumun ve hafızasının yararına, sağduyu ile kullanmak olmalıdır.

KAYNAKÇA

Benedikt, Michael. "The First Rule of the Architect". *Architecture, Ethics, and Globalization*. Der., Graham Owen, New York City, NY: Routledge, 2009: 105–113.

DİPNOTLAR

¹ Michael Benedikt, "The First Rule of the Architect", *Architecture, Ethics, and Globalization*. der., Graham Owen, New York City, NY: Routledge, 2009,s.105–113.

Cem Korkmaz

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünü birinci olarak tamamlayan Cem Korkmaz, 2012 yılında yüksek lisans derecesini kentsel bağlamdaki komşu yapıların enerji ve kaynak birlikteliği gözetilerek yenilenme ilkeleri üzerine bir araştırma projesi ile Delft Teknik Üniversitesinden almıştır. Aynı yıl, daha sonra firma ortağı olacağı Bütüner Mimarlık ekibine katılmış, eğitim, spor, ofis, karma kullanım ve kapsamlı kentsel tasarım projelerinde tasarım geliştirme ve uygulama proje koordinasyonu sağlayarak, farklı ölçek ve üretim yöntemlerinde proje tecrübesi kazanmıştır. ODTÜ Mimarlık Bölümünde doktora çalışmasını sürdüren Korkmaz, TEDÜ ve Bilkent Üniversitesinin Mimarlık Bölümlerinde Mimari Tasarım Stüdyo dersleri vermiş, 2020 yılında Bilkent Üniversitesi Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı Bölümüne uygulama temelli tam zamanlı öğretim görevlisi olarak katılmıştır. Korkmaz'ın araştırma alanları arasında mimari kültür, yöntem, teknoloji ve politika yer alır.

Mimarın Sorumluluğu Üzerine

Günümüzdeki mimari etik tartışmaları, çoğunlukla mimarların mesleki pratik içerisinde ekonomik sürdürülebilirliği incelemeleri, bir işi almak adına o işin yapılması sonrasında çevreye ve toplumlara vereceği zararları görmezden gelmeleri üzerinden şekillenmektedir. Bu tartışmaların genellikle dışında kalan bir konu ise, eleştirilerin odağındaki etik olmayan işlerin, işin içerisinde mimarlar olsa da olmasa da gerçekleşecek olmasıdır. Bu bağlamda, mimarın rolünü teknik problemler bütününe kolaylaştırıcısı olarak görmemiz ve mesleki etik tanımını kurallar üzerinden değil, mesleği uygularken gösterilen davranış bütünlüğü üzerinden yapmamız gerekir. Bu bütünlüğü açıklamak amacıyla yazılan bu metin, Gebze'de yer alan bir teknoloji geliştirme bölgesi yerleşkesinin tasarım ve proje yönetim süreçleri üzerinden, mimarlıktaki meslek etiğinin proje seçiminin önce, süreç yönetiminde daha faydalı ve kapsayıcı olacağını anlatan bir anı denemesidir.

Anahtar sözcükler: Mimarlık, etik, uzlaş.

On the Responsibility of the Architect

Contemporary discussions about architectural ethics are mainly shaped by critiques on practicing architects and their tendencies of prioritizing economic sustainability of their practices, in which they would prefer to take jobs at all costs, while disregarding potential harms to the environment and the society caused by their eventual realization. One subject that is usually left out of scope of these discussions is the fact that the unethical tasks are bound to be realized with or without the involvement by architects. In this respect, there is a need to understand the role of the architect as the facilitator of a compound technical problem, and define professional ethics, not through faithful adherence to canons, but through benevolent consistency of behavioral attitudes shown while realizing tasks. This text, written in the style of a memoir essay, intends to illustrate instances of such attitudes shown by different parties in the realization of a technological development zone campus in Gebze, Turkey, as to promote the benefits of such, compared to a full refusal of collaboration.

Keywords: Architecture, ethics, consensus.

BİR YAPIDAN BİR KENTE DOĞRU: NEOLİBERAL BİR TRİM¹ AYARI YA DA NE?

Ülkü Özten, Doç. Dr., Hakan Anay, Prof. Dr.

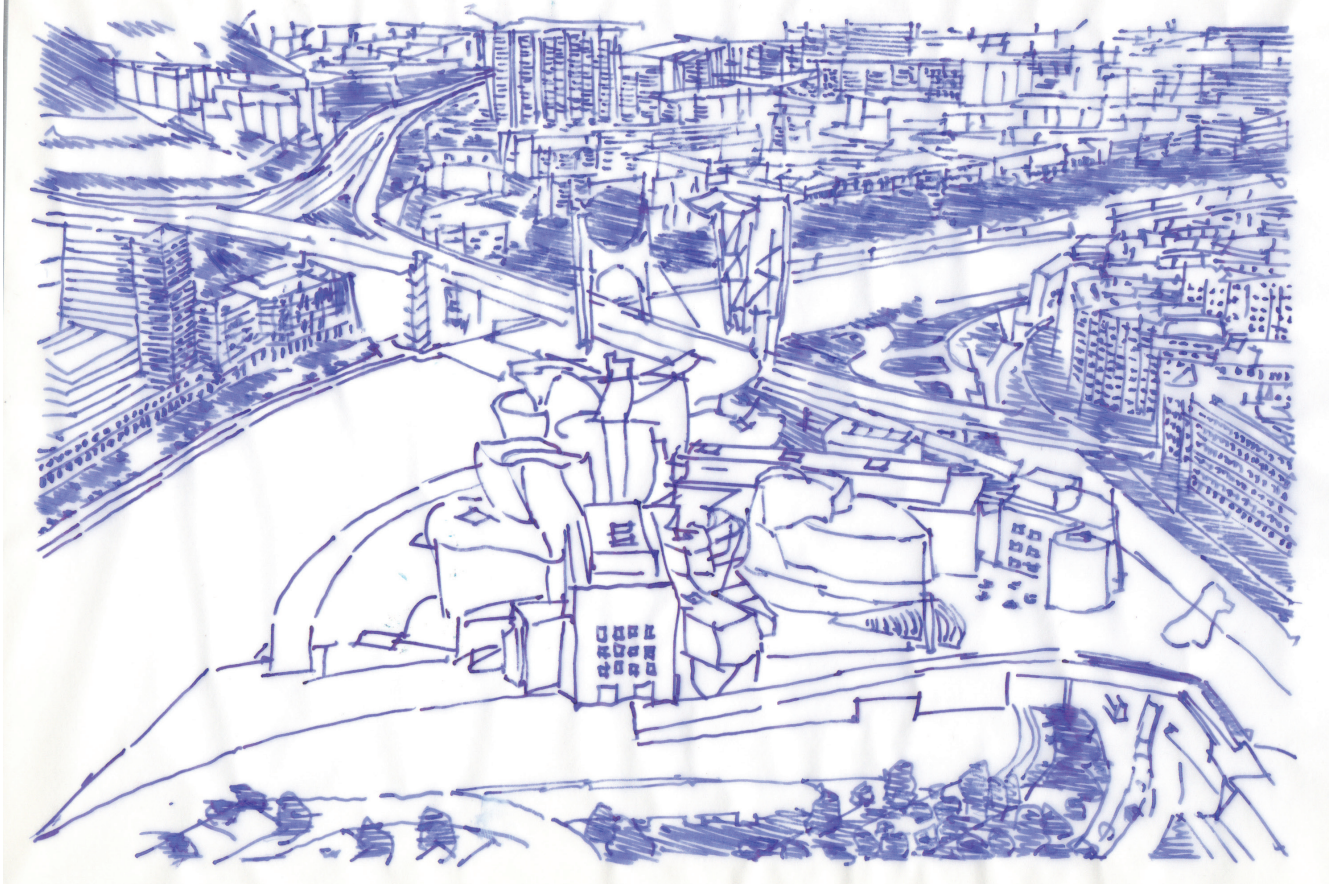
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Eskişehir, Türkiye

Günümüz Türkiye'sinde nitelikli kent mekânı üretimini bir değer olarak talep etmek ve sonunda da fiziki olarak deneyimleyebilmek çok az kente isabet eden bir piyango gibi. Çokça belirsizliğin, kontrolsüzlüğün ya da aşırı kontrolün bir kamusal karar çevresinde başarılı (ya da şanslı) bir kenetlenmesinin sonucu gibi görünen bir kent mekânı kurma ya da onun sistematik kararlar sonucunda oluşan türü elbette farklı modellere olduğu kadar farklı hayatlara da işaret ediyor. Bu iki durum arasında kendi modelinin başarılı sayılabilecek bir ürünü olarak Odunpazarı Modern Müzesi'nin (OMM) Eskişehir'e kattığı tasarımsal ve kentsel sıçramayı tartışmak önemli. OMM'ye bakmak ve oradan da gene kente dönüp bakmak amacıyla olan yazı, bu kent mekânı kurma deneyimini kent hayatına etkileriyle birlikte global olduğu kadar tasarımsal çıpalarıyla da daha geniş bir çerçevenin de ürünü olarak tartışmayı amaçlıyor.

- **Hakan Anay:**

Frank Gehry'nin açılışından önce Bilbao şehrinde Guggenheim müzesini de gören bir tepeye çıktığı ve kente doğru O'nun da içinde parıldadığı manzaraya baktıktan sonra -küfürle karışık olarak- "Bu insanlara ne yaptım ben?" dediği söylenir. Gerçekliği kuşkulu olsa da bu, kuşkusuz yaptığından

dolayı kendini tedirgin belki de suçlu hisseden bir mimara dair ilginç bir an. Tam olarak emin olamasak da bu cümleleri mimarına sarf ettiren "bakış" noktasının ise olsa olsa mimara ilk defa yaptığı bir bağlam içerisinde "görmesine" izin veren (ya da zorlayan) yer olduğu sonucuna varılabilir². İlk defa onu yeniden, yeni bir gözle ve başka bir şeye veya onu çevreleyen şeylere referansla algılamasını ve değerlendirmesini sağlayan bir yer. Fakat kaderin cilvesi, onu çevreleyen ve ondan önceki her şeyle kesinlikle uyumsuz görünen bir yapı, kendisini kendi mimarına bile yabancı hissettiren bir yapı, - hızla gerileyen bir eski endüstri kentini canlandırmayı hedefleyen işveren komisyon üyelerinin beklentilerinin de ötesinde- büyük bir ekonomik başarıya dönüşür ve sonuç olarak Bilbao'yu dünyaca ünlü bir turistik cazibe merkezi haline getirir. Kuşkusuz Gehry'nin tasarıma yaklaşımı oldukça yenidir. Yapı döneminde türünün tek örneğidir ancak şehir üzerindeki etkisi o kadar emsalsizdir ki, fenomenin kendisi günümüzde "Bilbao etkisi"³ veya "Guggenheim Etkisi" olarak ifade edilen (onursal) bir unvan bile kazanmıştır. Bu ifade ilk defa medya tarafından icat edilmiş olmasına rağmen, benzer fenomenleri açıklamak, onlara işaret etmek ve benzer "tür" mimariyi tartışmak için mimari çevreler tarafından da hızla benimsenir.

Görsel 1 : Frank Gehry, Guggenheim Bilbao Müzesi, fiziksel bağlamıyla, (çizim yazarlar, 2021).

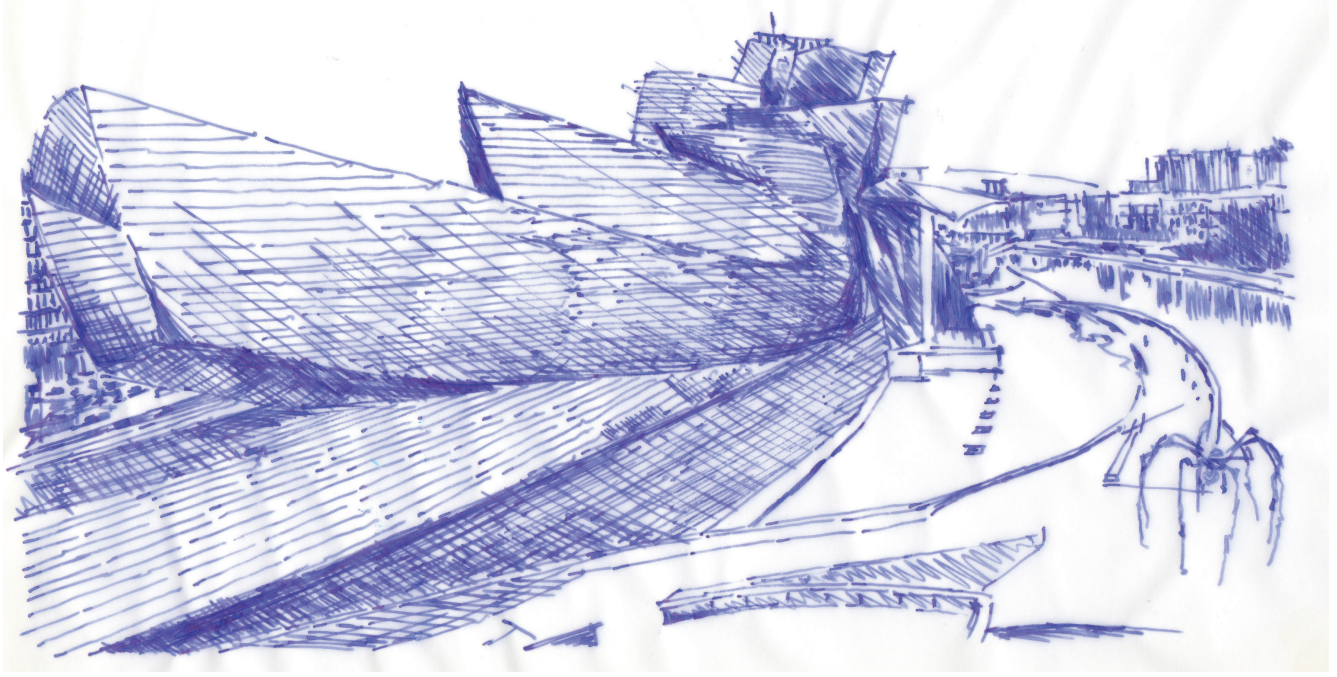
Guggenheim Bilbao Müzesi, mimariye yönelik yeni bir yaklaşımın en somut örneklerinden biri ve aynı zamanda karar vericiler için ise mimarının yeni bir “kullanım” biçimini temsil eder. Bu durumun, denklemdaki her iki taraf için bazı faydacı sonuçlar doğurduğu kolaylıkla söylenebilir:

Denklemin bir tarafını oluşturan karar vericiler için bu durum, bölgesel kaygılar, bölgesel koşullar/değerler, sürdürülebilir çevre, kentsel nitelikler, fiziksel veya iklimsel koşullar gibi konularda çok fazla entelektüel çaba harcamadan kazanılan kolay bir zaferdir; yapıların düzgün çalışması bile gerekmez, anahtar, binanın gözlemciye dayattığı “izlenim” ve bu izlenimin küresel olarak nasıl karşılık bulduğudur. Motto şudur: “Ünlü bir mimar çağır ve gösterinin tadını çıkar!”

Denklemin diğer tarafını oluşturan geçen yüzyılın ortalarında tanrısal prestijli konumlarını kaybeden mimarlar ise, bir üstünlük, yeni bir statü kazanmış görünürler. Mimarlar hem sonsuz tolerans gösterilen bir (neredeyse her şeyi inşa edebilir olma) oyun özgürlüğünün faydalarından yararlanırken, bu aynı zamanda Neoliberal küresel pazarda yer almaları anlamına gelir. Böylece, dünyanın her yerinde, mimarlar insanları cezbetmek için “daha

önce kimsenin görmediği binalar “tasarlamaya” girişirler.

Bu tür mimarlık yapma biçimi bazen eleştirilse de büyük oranda mimarlık için yeni bir misyon, sonsuz olanaklar ve büyük bir kârı bir araya getiren yeni bir vizyon ve mimarların izleyeceği yeni bir yol olarak yirminci yüzyılın sonu ve yirmi birinci yüzyılın başını kuşkusuz egemenliği altına almış gözükmektedir. Sonuç olarak, mimarlık ofisleri, yüzlerce çalışanı olan “büyük” küresel şirketler haline gelir, mimarlar star mimarlar olarak anılır olup pop-star benzeri sıralamalarda boy gösterirler⁴ ve yapılar ise fiziksel veya kültürel herhangi bir bölgesellik/yerellik kaygısı olmaksızın dünyanın her yerinde inşa edilen nesneler; ikonlar haline gelirken mimari eleştiri geleneği de yerini PR çalışmalarına ve güzellemelelere bırakır.

Görsel 2 : Frank Gehry, Guggenheim Bilbao Müzesi, (çizim yazarlar, 2021).

- **Ülkü Özten:**

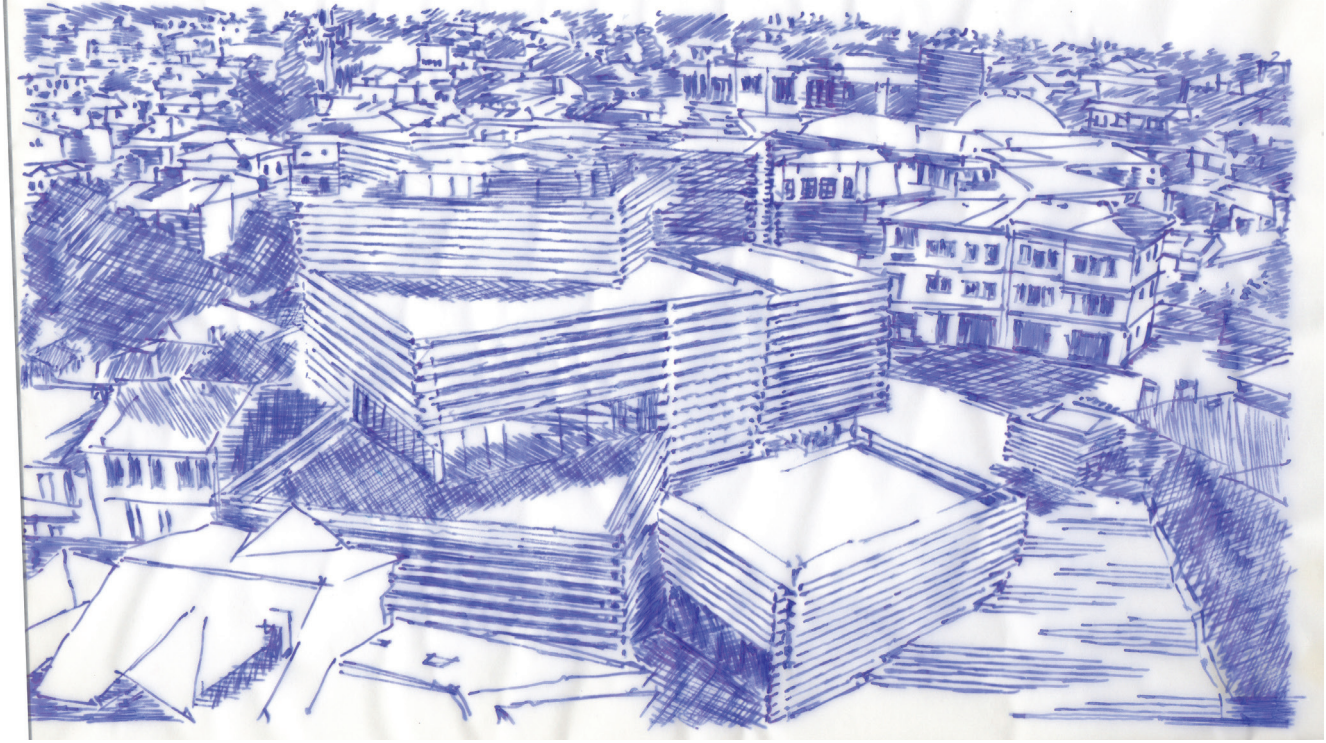
Öte yandan, geldiğimiz noktada, bu meselede bir de madalyonun diğer yüzünden bahsetmek gerekir. Son zamanlarda, bu tür mimarinin en büyük işverenlerinden biri olan Çin, devlet başkanı Xi Jinping'in ağzından artık böyle yapıların istenmediğini haykırır⁵. Başkanın kullanmış olduğu "bundan böyle ucube yapılara son!" ifadesi için bir talepten çok sert bir değerlendirme demek daha doğru olur. Değerlendirmenin ardındaki sorun kültürel uyumsuzluktur: bölgesel/yerel değerlere saygı duyulması ve tasarımların bu yönde değişmesi gerektiği ifade edilir.

Xi Jinping'in kastettiği yerellik biraz da Çinliler aynı tür yapıları tasarlasın anlamına gelmez. Neoliberalizmin epey şatafatlıca paketlenmiş bir ürünü olan star-mimarlık fenomeni çerçevesinde ironik bir biçimde de olsa "yerel" denebilecek tek şey, dünyadaki "üst" tabaka star meslektaşlarını takiben ortaya çıkıveren -ve bazen de global starların bölgedeki temsilcileri/taşeronları olarak çalışan- ihtimamla parlatılmış markalaşma operasyonlarıyla karşımızda bulduğumuz "yerel" CEO starlar olduğu düşünüldüğünde Xi Jinping'in Neoliberalizmin pek sevdiği "yeni" "özgürleştirici" "gerçek" gibi söylemleri bu kez fenomenin kendisine karşı kullandığı söylenebilir. Mimarlık alanının dışından gelen bu etkili ilk silkelenme çağrısının mimarlığın söz konusu süreç içerisinde büyük oranda baskıladığı eleştirel mekanizmalardan gelmesini beklemek ise kuşkusuz hayalcilik olacaktır.

Bir Bahar sabahında Eskişehir'de Kengo Kuma ve Yuki Ikeguchi ile Odunpazarı'nda açılışı yapılacak olan OMM yapısını konuşmak için adımlarımızı sıklaştırdığımızda aklımızdan tam da bunlar geçiyordu. Eskişehir'i "kurtarmaya" (ya da ona sınıf atlatmaya) gelen bir CEO star mimarla mı buluşacaktık? Yoksa bir mimar olarak Kuma'yla Eskişehir'i, yerelliği, kenti, dünya kentlerini ve Mimarlığı eleştirel bir çerçevede konuşabilmek mümkün olacak mıydı? Görüşme karşılıklı tatminden ibaret sözde entelektüel veya hiç de entelektüel olmayan doğrudan PR odaklı bir görünürlük olarak mı gerçekleşecekti, ya da tekil bir yapı ve bir mimar üzerinden bile olsa mimarlığın hala düşünüp anlamaya çalıştığının izlerini görmek mümkün olacak mıydı?

- **Hakan Anay:**

Şu OMM meselesine değinmeden olmaz. Kengo Kuma'nın Odunpazarı Müzesi belki de son dönemde en çok ziyaret edilmiş ve belki de üzerinde çokça konuşulmuş, yazılmış çağdaş mimarlık ürünlerinden birisi olarak nitelendirilebilir. İnşa edildiğinde, hemen bir sosyal-medyatik fenomen haline gelen müze, bu bağlamda çektiği çokça ziyaretçinin yanı sıra, özellikle mimarlar için neredeyse bir hac merkezi haline gelmişti. Bu popülerliğe rağmen -özellikle de içinde bulunduğumuz mimari güzellmeler çağı düşünüldüğünde-, müze, şaşırtıcı liberallikte -çoğu kez de bizleri rahatsız eden, mimari eleştiri etiğinden uzak ve niteliksiz- eleştiriler aldı ve bir süre mimarlık medyasını meşgul etti.

Görsel 3 : Kengo Kuma & Associates, Odunpazarı Modern Müzesi (OMM), fiziksel bağlamıyla, (çizim yazarlar, 2021).

- **Ülkü Özten**

OMM öncesine de bakmak gerekirse, Odunpazarı gibi bir bölgenin kentsel ve mimari çerçevelerde geleneksel olarak ilk akla getirdiği doğal olarak koruma ve yerleşmiş koruma pratikleri. Akla gelen ilk durum ise, eskiyse değerli, değerliyse korunması gereken, korunması gerekense ellenmemesi bozulmaması, değişmemesi gereken olduğu. Öte yandan, bu durumun hayatın gerçekleriyle uzlaşmaya yanaşmayan bu bakımdan hayli romantik/fantastik bir “çözüm” olduğunu söylemek mümkün. Bu bakışın tam da zıddında, Odunpazarı’nın OMM öncesi hayatında “özgün” karakterinin değişimle ilk çarpıcı karşılaşması 20. yüzyılda kentsel altyapı elemanlarıyla (daha net bir ifadeyle cadde olgusuyla) Haussmannvari bir yüz yüze gelme olarak tanımlanabilir. Bunun devamında ikincisi, fiziksel olarak, hukuken korunur ve ellenmezken kendi kullanıcısından büyük oranda göçer kiracılara devrolması ve bölgenin fizikselden önce kültürel olarak değişmesiyle ifade edilebilir (bir tür tersine soylulaştırma- *gentrification*). Bir sonraki gözle görünür değişim, parlayan turizm sektörünün Eskişehir’i keşfi ya da Eskişehir’in turizmi fethi olarak ifade edilebilecek bir adım olarak açıklanabilir. Bu safhada bölge ironik bir biçimde kültürünü pazarlamak üzerinden kültürünü dönüştürürken fiziksel ve büyük oranda mimari olarak da bir tür klişe Postmodern “tarih bilinci” etkisinde yık ve aynı-gibi görünmekle birlikte bambaşka olarak ye-

niden yap, dikkat et yerel olanla hiç alakası olmasın, yapılanlar kitchle sıradan arasında bir yerde dengede dursun yaklaşımına teslim olur. Ellenmiyor olandan, büyük altyapısal müdahaleye, içerik dönüşümünden, pazarlanabilen Odunpazarı’na, dönüşüyor da dönüşüyor (ya da sadece yaşıyor⁶) olan Odunpazarı’nın daha yeni denebilecek turistik içeriğiyle birlikte bugün kültür/sanat endüstrisinin de geliştiği bir bölge olarak orijinalinden ve ortodoks korumacı yaklaşımlardan hayli uzaklaşmış bir noktada olduğu söylenebilir.

- **Hakan Anay:**

Korumacı gözüyle değerlendirecek olursak, yıllardır üzerinde çalışılan, deyim yerindeyse “ilmek ilmek” işlenen “Odunpazarı Projesi,” “oyunu kurlarına göre oynayan” bir koruma çalışması ya da nitelikli bir koruma yaklaşımı üzerinden çalışan salt bir “soylulaştırma” hareketi olarak nitelendirilemez. Geline nokta proje, amaçlanan şey açısından bakıldığında, dünyada benzerleri olsa da, deyim yerindeyse bir “model” olacak kadar başarılıdır. Öte yandan söz konusu olan tarihte hiç olmadığı haliyle yeniden inşa edilmeye çalışılan bir tarihi kent parçasıdır. Burada eksik parçaların tamamlanmasından söz etmiyoruz! Kanımca bu anlayış bizi ancak buraya kadar getirebildi ve bir noktada tılandı. O bölgede bu ölçek ve nitelikteki ilk çağdaş mimari eser olarak nitelendirilebilecek OMM ise, bu tıkanmanın önünü açabilecek, -ol-

ması gereken, gecikmiş- bir müdahale olarak görülebilir. Peki, bu açılım nasıl değerlendirilmeli?

- **Ülkü Özten**

Bu nokta, karar vericiler tarafından görünürlüğü ve ("like" alma anlamında) beğenilirliği hayli yükselmiş olan Odunpazarı'nın söz konusu evrimine/hayat akışına tam da ileriye doğru büyük bir sıçrama müdahalesi için mimarlığın (starların mimarlığının) göreve çağırıldığı an mıdır? Bir kez daha karar alıcılar "Bilbao Etkisi" mi kovalıyorlar? Mimarının niyetlerinden bağımsız olarak OMM tam da böyle bir dönüşüm talebi noktasında gibi durmakta. Ve bu noktadan OMM tam da Neoliberal star mimarlığının şık pazarlamacı paketinin bir ürünü gibi görünmekte.

- **Hakan Anay**

OMM'un mimarlarıyla söyleşi yaptığımız kahvaltıda, Yuki Ikeguchi'nin baskınlığı ve Kengo Kuma'nın sessizliği ilk dikkati çeken şey. Ikeguchi büyük bir heyecanla ve bir kuramsal çerçevede nitelikli, akademik bir dil de kullanarak hem yapıyı anlatıyor hem de sorulara yanıt veriyor. Karar alıcıların niyetlerinden bağımsız olarak, burada amacın "iyi" mimarlık yapmak olduğu hissiyatı oluşuyor. Ama sormadan olmaz: Bilbao? Kuma, soru dahi bitmeden, kafasını kahvaltıdan kaldırıp, sessizliğini bozuyor: "- Bu çok başka..."

- **Ülkü Özten**

Tabi burada türlerin birbirine karışma ihtimali de mevcut. Kenneth Frampton, *Metalaştırma Çağında Mimarlık*⁷ yazısında geç kapitalist Neoliberal etkilerin şekillendirdiği mimarlığın tam da büyük bir şevkle düzlerken⁸ markalar yaratmak ve markalaşmak "iş" olduğunun altını çizirken bu çizgide olsun olmasın günümüzde Mimarlığın tümüyle bu etkiler altında baskılandığının da altını çizmekte.

Gene bu çerçevede, fenomeni gelenek-yeni ilişkisi bağlamında ele aldığımızda ise, öncesiz ve bağlamsız davranan (radikal) ve bağlamı romantik bir bağlılık üzerinden yorumlayan (tutucu) iki baskın kutbun modellerine şüpheyile yaklaşan arayışlar da olduğunu görmek mümkün. Eleştirel bölgeselcilik notlarının girişinde örneğin Frampton Ricoeur üzerinden "hem modern olup hem de özümüze/kaynağımıza nasıl döneceğiz?" sorusunu tam da bu yüzden yeniden sormakta⁹.

Zaman içinde çeşitli değişimler geçiriyor da olsa geleneksel kentsel bir dokunun hem sembolik hem fiziksel olarak tam da göbeğinde yer alan OMM'nin bulunduğu kent adına anlamlı bir değerlendirmesini yapabilmek için Neoliberal star mimarlığa baktığımız kadar Eleştirel Bölgeselciliğe de yakından bakmak faydalı olacak. Kenneth Frampton'un notlarını takiben ilk olarak, bu tür bir yaklaşımda kültür ve medeniyetin birbirine karşı durumlar olmak zorunda olmadığı, medeniyetin faydacı apokaliptik bir pozisyonundan kültür ve kültür ürünlerine ilgisiz durmak ya da onları değersiz bulup yıkmak niyetinde olmadığı söylenebilir. Bunun tam da tersi bir deneyim olan öncü/avant-garde yaklaşımların ilerici, özgürleştirici bir rol biçilerek araçsallaştırılmalarının sonunda bir çıkmaza girmesiyle, bir çıkış yolu olarak koşulsuz-ilerlemeci, yıkıcı mitlerden uzak duran, öte yandan onları romantik nostalgik fanteziler ile tahkim etmeye de çalışmayan eleştirel bir artçı/arrière-garde pozisyonunun merkeze alındığı, hem köklerine hem de ileriye dönük olan, iki karşıtlıktan birini tercih etmektense Ricoeur'un işaret ettiği paradoksu kucaklayan bir kapsayıcı yolun önerildiği vurgulanabilir. Soyut, ilgisiz, yersiz olmak yerine aktif eleştirel bir "yerleşme" hedefleyen, soyut olandansa bağlamsal olarak algılanabilir, deneyimlenebilir olana dönük bir mimarlık düşünme/yapma biçimine odaklı ve bu bağlamda mimarlığı özellikle tektonik kriterler çerçevesinde gelenek-yeni ikiliğinde yeniden yorumlayan bir mimarlık anlayışının kriterlerini ortaya koymak istediği ise net bir biçimde görülür.

Bu tür bir mimarlıkta "gelenek" olgusunun Popperyen bir tavırla, düzen kuran, üzerinde fikir yürütebileceğimiz ve dönüştürebileceğimiz altlıklar oluşturan vazgeçilmez yapılar olarak ele alındığını söylemek mümkün.¹⁰ Gelenek bu çoğulcu ve ucu açık yorumunu başka bir açıdan ifade etmek gerekirse Rowe ve Koetter'in "bazen çelişkili bile olabilecek, neredeyse başka sistemlerin ürünleri olan küçük parçalardan oluşan bir yığınla uğraşmak, bütüncül ve kusursuz çözümlere ilişkin fantezilere kıyasla daha iyidir"¹¹ cümlesini hatırlamak yerinde olacaktır.

"Dünyada evrensel prensipler var, fakat dünya aynı zamanda sayısız heterojen mekânın da bir koleksiyonu"¹² vurgusunu yapan Kuma'nın OMM'si bütüncül çözümlere ilişkin "özgür" "yeni" ve "gerçek" mitlerine selam duran bir fantezi (ticari olarak ise satın alınabilir bir hikâye) orta boy bir kent için Neoliberal bir trim vesilesi mi? Ya da küçük

parçalardan oluşan bir yığınla uğraşmayı gözüne kestirmiş artçı pozisyonda durmayı hedefleyen bağlamcı, eleştirel bir mimarlık ürünü mü?

Tektonik bir çerçeveden baktığımızda Kuma'nın odak noktasının tam da ikinci pozisyondaki türde mimarlık olduğunu görmek zor değil. OMM'nin geleneksel doku içerisinde "peyzaj mimarlığı" da denebilecek içerikte anıtsal olmayan, karmaşık, gelişkin neredeyse mimarlıktan rol çalmaya yeltenen bir kentsel podyum (*earthwork*) tarif etmeye çalışması, bu zengin zemini bir programatik-sembolik-geometrik merkezi atriyum organizasyonu (*hearth*) oluşturacak şekilde yapının tam merkezinden türetmesi, tam da bu toplayıcı merkezle çevresinde dağılan/devam eden kentin arasına yapının fiziksel düşey sınırını da oluşturan yarı geçirgen bir yığılma etkisi ile kendini gösteren çevreleyen geçirgen bir sınır koyması (*enclosing membrane*), tüm bunların yanında çatıları ise Odunpazarı dokusunun parça bütün ilişkisine atıfla olabildiğince soyut bir ifadeyle tanımlaması (*framework*) onun niyetlerinin dışı vurumu gibi. Tüm bu elementer tektonik açılımları zaman odaklı dinamik sinematik deneyimlenme araçları üzerinden bir araya getirerek Odunpazarı kültürel/fiziksel bağlamını yapının kendi iç bağlamı olan seyir meselesi ile Odunpazarı'nda daha önce hiç olmadığı şekilde ilişkilendirmesi ise OMM'yi instagramlanabilir (*instagrammable*) star mimarlık türünden çok bağlamsal deneyimlenebilir Eleştirel Bölgeselcilğe yakın kılmakta. Nesne, perspektif düzen temelli batı estetiği, ideal form, total tasarım ve anıtsal karşıtı olan mimarına göre diğer yapıları gibi OMM için de biçimden ziyade ilişkiler ve bağlam, soyuttan ziyade tektonik, sıfırdan başlamaktan ziyade yorum ve yeniden yorum ön planda. Bu çerçeveden bakıldığında, kent için benzer sonuçları olsa da Kuma'ya Eskişehir'in Gehry'si demek ise şüphesiz bu açılardan çok zorlama olur.

Öte yandan, tüm bu büyük harfle Mimarlık meselelerinin ötesinde OMM şüphesiz mimarlık camiasının ya da kendi mimarının ağzından duyulanlarla sınırlı değil, onlardan tamamen bağımsız olarak da çevresiyle diyalog kuran bir "şey"¹³ ve tüm şeyliğiyle kültürel ve fiziksel bir bağlamın, hayatın içindeki herkesin bireysel yorumuna açık olarak orada.

KAYNAKÇA

Anay, Hakan, "An Aftermath: Thoughts on the Bilbao Effect," içinde, 1. Uluslararası Turizm ve Mimarlık Konferansı, Safranbolu, Türkiye, Bildiri Özetleri Kitabı, 2018, pp:35-36.

ArchDaily, "Why China's President Says "No More Weird Buildings," (ET. 18.01.2021) <https://www.archdaily.com/559456/why-china-s-president-says-no-more-weird-buildings> ,

CNN, "Future Chinese Skylines could Look More Uniform," (ET. 18.01.2021) <https://edition.cnn.com/style/article/china-weird-buildings/index.html> ,

Dezeen, "No More Weird Architecture" Says Chinese President," (ET. 18.01.2021) <https://www.dezeen.com/2014/10/20/no-more-weird-architecture-in-china-says-chinese-president/>

Focillon, Henri, *Life of forms in Art*, Zone Books, 1992.

Frampton, Kenneth, "The Work of Architecture in the Age of Commodification," içinde, *Commodification and Spectacle in Architecture*, (edt. William S. Saunders), University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 2005.

Frampton, Kenneth, *Kengo Kuma: Complete Works*, Thames and Hudson Ltd, 2018.

Frampton, Kenneth, "Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architectural Resistance," içinde, *The Anti Aesthetic: Essays on Postmodern Culture*, (edt. Hal Foster), Bay Press, Port Townsend, Washington, 1983,

Heidegger, Martin, "The Thing," içinde, *Poetry, Language, Thought*, çev. Albert Hofstadter, New York: Harper Colophon, 1971.

Lefaivre; Liane & Tzonis, Alexander, *Architecture of Regionalism in the Age of Globalization: Peaks and Valleys in the Flat World*, Routledge, London and New York, 2012.

Monograph, "Starchitect Rankings," (ET. 18.01.2021) <https://monograph.netlify.app/starchitects/>

Özten, Ülkü & Anay, Hakan, "Bağlamsalcılığın İki Yüzü: Tepeleri ve Vadileri Pahlınlı bir Dünyada Bağlamsalcılık Hususuna Yeniden bir Bakış", *MEGARON*, Cilt (12) Sayı (1), 2017.

Popper, Karl, "Towards a Rational Theory of Tradition," içinde, *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*, Basic Books, New York, London, 1962.

Rowe, Colin & Koetter, Fred, "Collage City", *Architectural Review*, CLVII, no:942. Türkçe çevirisi için bkz. "Kolaj Kent", çev. Yiğit Acar, içinde, *Bağlamsalcılık II*, edt. Ülkü Özten Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınevi, Eskişehir, 2019.

Spencer, Douglas, "Preface," içinde, *The Architecture of Neoliberalism: How Contemporary Architecture Became an Instrument of Control and Compliance*, Bloomsbury Publishing, 2016.

The Guardian, " The Bilbao Effect: How Frank Gehry's Guggenheim Started a Global Craze," (ET. 18.01.2021) <https://www.theguardian.com/artanddesign/2017/oct/01/bilbao-effect-frank-gehry-guggenheim-global-craze>

Tzonis, Alexander & Lefaivre, Liane, "The Grid and the Pathway," *Architecture in Greece* 15 (1981): 121-134.

Tzonis, Alexander & Lefaivre, Liane, "Why Critical Regionalism Today," *Architecture and Urbanism*, 236, 1990.

DİPNOTLAR

¹ Bir denizcilik terimi olarak "trim:" "Bir teknenin yelkenlerini rüzgara uyacak şekilde düzenleyerek teknenin daha hızlı hareket etmesini sağlamak" (bkz. Oxford Dictionary) anlamın alır.

² Açılımın daha önce başka bir bağlamda ele alınmış versiyonu için bkz. Hakan Anay, "An Aftermath: Thoughts on the Bilbao Effect," içinde, *1. Uluslararası Turizm ve Mimarlık Konferansı, Safranbolu, Türkiye, Bildiri Özetleri Kitabı*, 2018, pp:35-36.

³ Bkz. <https://www.theguardian.com/artand-design/2017/oct/01/bilbao-effect-frank-gehry-guggenheim-global-craze>

⁴ Bkz. <https://monograph.netlify.app/starchitects/>

⁵ Bkz. <https://www.archdaily.com/559456/why-china-s-president-says-no-more-weird-buildings> , <https://edition.cnn.com/style/article/china-weird-buildings/index.html> , <https://www.dezeen.com/2014/10/20/no-more-weird-architecture-in-china-says-chinese-president/>

⁶ Bkz. Henri Focillon, *Life of forms in Art*, Zone Books, 1992.

⁷ Bkz. Kenneth Frampton, *"The Work of Architecture in the Age of Commodification,"* içinde, *Commodification and Spectacle in Architecture*, (edt by. William S. Saunders), University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 2005.

⁸ Yerele ilgisiz kalma ve aynı zamanda yereli yok etme anlamında bir düzlemeciliğin en çarpıcı örneklerinden biri olarak Pekin olimpiyatları öncesi Pekin kenti gösterilebilir. Olimpiyatlardan iki yıl önce, Tsinghua Üniversitesin'de IFoU' konferansının onur konuğu Alexander Tzonis'in dünyada vadilerin ve tepelerin nasıl düzlendiği metaforu üzerinden (mimarlığın global piyasalar sürekliliğinde aynılaşarak birbirinden farksız yersiz yurtsuz çarpıcı obje yapılar haline geldiği) yaptığı sunuşun paralelinde ironik bir biçimde tüm Pekin'de de kent sokakları, yaşam, hutong'lar global bir mimarlık gösterisine zemin olması için büyük bir hız ve şevkle dümdüz edilmekteydi. Şehirde Koolhaas'ın ünlü CCTV yapısı ve şüphesiz diğer star mimar ikonları tam da sahibinin "fuck-context" ifadesine uygun olarak hızla yükselmekteydi. Tekil yapıların da ötesinde büyük mahal-

lelerin bile kaşla göz arasında yok olup ortaya çıkıvermesi içten bile değildi. Konuyla ilgili daha detaylı bir tartışma için bkz. Ülkü Özten, Hakan Anay, "Bağlamsalcılığın İki Yüzü: Tepeleri ve Vadileri Pahlanmış bir Dünyada Bağlamsalcılık Hususuna Yeniden bir Bakış", *Megaron*, Cilt (12) Sayı (1), 2017.

⁹ Kenneth Frampton, "Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architectural Resistance," içinde, *The Anti Aesthetic: Essays on Post-modern Culture*, (edt. By. Hal Foster), Bay Press, Port Townsend, Washington, 1983, p.17. Aynı zamanda bkz. Alexander Tzonis & Liane Lefaivre, "The Grid and the Pathway," *Architecture in Greece* 15 (1981): 121-134; Alexander Tzonis & Liane Lefaivre, "Why Critical Regionalism Today," *Architecture and Urbanism*, 236, May 1990; Liane Lefaivre & Alexander Tzonis, *Architecture of Regionalism in the Age of Globalization: Peaks and Valleys in the Flat World*, Routledge, London and New York, 2012.

¹⁰ Bkz. Karl Popper "Towards a Rational Theory of Tradition," içinde, *Conjectures and Refutations: the Growth of Scientific Knowledge*, Basic Books, New York, London, 1962.

¹¹ Colin Rowe & Fred Koetter, "Collage City", *Architectural Review*, CLVII, no:942. Türkçe çevirisi için bkz. "Kolaj Kent", çev. Yiğit Acar, içinde, *Bağlamsalcılık II*, edt. Ülkü Özten Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınevi, Eskişehir, 2019, p:34.

¹² Kenneth Frampton, *Kengo Kuma: Complete Works*, Thames and Hudson Ltd, 2018, p:9.

¹³ Bkz. Heidegger, Martin, "The Thing," içinde, *Poetry, Language, Thought*, çev. Albert Hofstadter, New York: Harper Colophon, 1971.

Ülkü Özten

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde Doçent olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları mimari tasarım tarihi, teorisi, eleştiri ve epistemoloji üzerinedir. Halen Hakan Anay ile "Mimari Kuram Kitaplığı" adlı yayın projesinin editörlüğünü yapmaktadır.

Hakan Anay

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde Profesör olarak görev yapmaktadır. Mimarlık teorisi, mimari tasarım ve tasarım eğitimiyle ilgilenmektedir. Ülkü Özten ile "Mimari Kuram Kitaplığı" adlı yayın projesinin editörlüğünü yapmaktadır.

Bir Yapıdan Bir Kente Doğru: Neoliberal Bir Trim Ayarı Ya Da Ne?

Çalışma Eskişehir Odunpazarı koruma alanında Kengo Kuma tarafından tasarlanan OMM binasının rolünü değerlendirmek için bir bakış ortaya koymayı hedefler. Birbirine belirgin bir biçimde zıt iki çerçeveden yapıyı ve kenti analiz ederek tartışmacı ve karşılaştırmalı bir okuma yapmayı amaçlar. Bu bağlamda Neoliberalizmin mimarlığı ve Eleştirel bölgeselciliği karşıt mimari pozisyonlar olarak alandaki etkileri üzerinden tartışır.

Anahtar sözcükler: Neoliberalizm, Eleştirel Bölgeselcilik, Eskişehir, Odunpazarı, OMM, Kengo Kuma.

From a Building to a City: A Neoliberal Trim or What?

The study aims to provide an overview to evaluate the role of the OMM building designed by Kengo Kuma in Eskişehir/Odunpazarı conservation area. It aims to make an argumentative comparative reading to analyze the building and the city from two distinctly opposite frameworks. In this regard, study discusses the architecture of Neoliberalism and Critical regionalism over their effects on the field as counter architectural positions.

Keywords: Neoliberalism, Critical Regionalism, Eskişehir, Odunpazarı, OMM, Kengo Kuma.

ESKİŞEHİR GÖĞÜNDE ATMACALAR

Levent Şentürk, Doç., Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Müh. Mim. Fakültesi, Mimarlık Bölümü

“Eskişehir’de Tasarıma Minör Bir Yaklaşım” envanteri ve haritası çalışma grubu (*Potansiyel Mimarlık İşliğı / Pomi* öğrencileri, 2020): Şilan Aygün, Büşra Çizmeci, Sevim Yılmaz, Aslıhan Uysal, Ayşegül Melike Korucu, Derya Balcı, Elif Beyza Birer, Zeynep Ebrar Öztürk, Yeliz Çelik, Sena Toptaş, Hamza Rafique Khan, Arzu Mahmud, Kübra Andaç, Rabia Küçükaltun.

“Ben erotizm ile toplumsallık kavramlarını, aralarında bir fark gözetmeksizin kullanıyorum. (...) Şehir merkezi toplumsal etkinliklerin ve diyebilirim ki, sözcüğün geniş anlamıyla erotik etkinliklerin değiş tokuş yeri olarak yaşanır. (...) [Ş]ehir merkezi, her zaman, yıkıcı güçlerin, oyun oynamaya dayalı güçlerin etkin olduğu ve karşılaştığı bir uzam olarak yaşanır.”

Roland Barthes¹

1. Eskişehir Göğünde Atmacalar

Eskişehir’de üç yıldır yaşadığımız ev göz alabilmesine tarlalara bakıyor. Güneydeki platoda bir höyüğün belirgin kıvrımı Frig vadisini gösteriyor. Her sabah önüme serilen gökyüzü devasa –insan bu kadar çok gökyüzüyle ne yapacağını şaşırabili-

rir. Kızılınlar’daki kayalıklardan havalanan atmacalar, her sabah evimizin batısındaki düzlüğün üzerinde kahvaltı için arazileri turluyor. Günbatımından sonra, Poyra’nın gerisinde kuzeybatıda rüzgâr santralleri tarihöncesinden tanrılar gibi, yanıp sönen kırmızı lambalarıyla geceyi gözlüyor. Bu törensel manzara ilanihaye böyle kalmayacak, birkaç yıl sonra oturduğum “beyaz kübün” önüne başka siteler dikilecek ve bu münzevi lüksün, şehre sırtını dönebilmeye lüksünün tadını başkaları çıkarmaya devam edecek.

Barthes’ın söz ettiği, yukarıda alıntılıdığım toplumsallık kavramının eşdeğerinin pandemi tarafından berhava edildiği bir dönemde, yüzyüze diyalogun neden “seksi” sayıldığı kolayca anlaşılabilir: Küresel “perhiz” kentin ekonomisi kadar, kentlilerin katheksis’ini de ketlemiştir. “Üçüncü yer”lerde bir araya gelme (Oldenburg 1999) imkânsız hale geldiğinde sıradan deneyim “cool” ve “seksi” sayılacaktır. Günlerini bir tabutta yatarak geçiren vampirlerin bile pandemi insanlarından daha “seksi” bir hayatları vardır; en azından geceleyin dirilip şehirde avlanabilirler.

Avrupa metropollerinde şirketler, pandemiyle boşalan pahalı ofis binalarını konuta çevirip pazarlamayı, çalışanlarını da pandemi sonrasında dü-

şük ücretle evden çalıştırmayı planlamaya başladı bile. Yeni normal mezarlarında karşılayanlar arasında değillerse, insanlar bir zamanlar çalıştıkları yerlerin zenginlerin eline geçtiği haberini, artık gitmeleri gereken bir işyerleri olmadığı müjdesiyle beraber alacaklar, gibi görünüyor.

Şehirler gündemden düştü düşeli, sanal ortam canlı yayınlarında patlama yaşanmakta. Ama pandemi yayıncıları, konu ne olursa olsun, narsistik motivasyonlarla hareket eder oldu. Şehirler: Artık sadece hangi kentte kaç kişinin öldüğüne ilişkin meşum muamma ile ilgileniliyor. Kent, ölümün kol gezdiği yer de olsa kenti düşünmeye devam etmeli. Yazarların, hemşeri yazınına musallat olan ölçülü yaranmacılık, kadirşinas bilgiçlik, soy-sopçuluk, cezalandırılma korkusu, yapılmış iyi şeylerden kendine pay biçme gibi eğilimlerden uzak durması güçtür. Kırk beş yılı geçkin süredir Eskişehir’de yaşıyorum. Bu sürenin yarısından fazlasını Eskişehir’den kaçmayı hayal ederek, geri kalanını da Eskişehir’de yaşamayı kabullenerek geçirdim. Hayatımı boşa harcadığım kolaylıkla söylenebilir.

Türkiye’de *Avrupai Anadolu Kenti* imajının son on yılda en fazla yakıştırıldığı kent Eskişehir. “Eskişehir Avrupa kenti oluyor” mantrası bundan bir on yıl daha geriye gidiyor: Tramvay imgesiyle vücut bulan bir tasarıydı bu. Geçen yirmi yılla, bu savsözle neyin kastedildiğini, bu hedefe ne kadar yaklaşılabildiği ölçülüp biçilebilir; ne var ki bu, bu yazının işi değil. Eskişehir’in değişen yerel siyasi coğrafya içinde, son yirmi yılda üstlendiği kimliğin ülkeye katkısının ne olduğu ileriki yıllarda daha sağlıklı değerlendirilecektir.

Yirmi yıl önce Anadolu Üniversitesi’nin kimi sosyal programlarla kente uç vermesi, Eskişehir’in sosyal yaşantısında kımıldanmalara yol açmıştı; bununla beraber Yunusemre kampüsü Avrupalıların asli mekânı unvanını bu süre boyunca elinde tutmuştu. “Doğru düzgün bir şehir” oluşumunun ana uğrağı, tramvayın kente ulanması, giderek kök salmasıydı. Tramvayla beraber kent merkezinin hatırı sayılır bir bölümünün yayalaşmasının önü açıldı. Son yirmi yıl içindeki ikinci asal dönüşüm Porsuk nehrinin geçirdiğidir: Nehrin kentle kesiştiği yerlerin peyzajının gitgide güçlendiğine, kendine özgü hale geldiğine, başkalaştığına, “tasarlandığına” tanık olduk. Bu arada Eskişehirli, Porsuk kıyısında zaman geçirmenin yeni yollarını bulup geliştirmeye başladı.

Porsuk çevresindeki yayalaşmalar ve Tramvay ağının derinleşmesi (her yere ulaşması) kent mekânını bütününde olumlu etkiledi, araç trafiği ehlileşerek yayayı öncelemeye başladı. Eskişehir’deki bir başka mekânsal değişim, yeşil yoğunluğunun birçok yerde gözle görülür düzeyde artmasıdır. Bu eğilim kesintiye uğramazsa, önümüzdeki yıllarda kent haritasındaki yeşil lekeler birbirine bağlanabilir; Sazova, Kentpark gibi parklara daha büyükleri eklenebilir (TCDD alanı), böylelikle kentin içinden çevresine –parkta yürür gibi, ağaçların arasından– kesintisiz şekilde yürünebilir. Aynı güzergâhtan bisikletle de dolaşılabilir. Son aşamada da, bisiklet yollarıyla araç yolları birbirine entegre edilip gerçek anlamda saygılı bir kent içi dolaşımı, yerli yerine oturabilir. Pandemi zamanında Kızılınler–Regülatör arası 15 km.’lik parkur, yüzlerce bisikletli için standart rota haline geldi. Bu rotaya ring hattı kurmak, bisiklet durakları ve bisikletçi sosyal alanları yerleştirmek, kent yaşamını iyileştirebilir.

Son yıllarda Eskişehir’deki Sazova parkı, bilim merkezi, hayvanat bahçesi ve başka sosyal programlarla donanmış rekreatif bir kampüs niteliğine büründü, şehirlerarası kültür turizminin ana duraklarından biri haline geldi.

Başlangıçta, Odunpazarı’nda yerel konut mimarisinin küçük bir anlayışla restore edilmesi ve ihyası, dar etnografik kimlik arayışının ötesine geçmedi. Sonraki yıllarda birbiri ardına açılan irili ufaklı müzeler kültürel bir melezleme hamlesi gibi göründü. Çağdaş sanat müzesi Odunpazarı Modern veya Eldem Sanat Alanı gibi yeni kurumlar, modern bir dönüşümün alametleri haline geldi. Geleneksel konut dokusuyla iç içe geçmiş müzeler, “günübirlik paket program” otobüs turizmine derinlik de katabilir, her şeyin dar bir alana sıkıştırıldığı bir film seti imajını da güçlendirebilir. OMM’un Odunpazarı’yla yarattığı kontrastın gelecekte olumlu sonuçları olabilir. Bu anıtsal yapı Odunpazarı’na sıkışacağı yerde, kendi bağlamını oluşturacağı daha az güçlü bir yerde yer alsaydı, kente daha büyük yarar sağlayabilirdi görüşü de yabana atılmamalı.

Kentin yayalaşan merkezinin son yirmi yıl içinde, güneyden kuzeye ve batıya kaydığı görülür. Hamamyolu’ndan Fabrikalar Bölgesine ve Batıkent’e doğru. Son yıllarda kenti ikiye bölen demiryolu yeraltına inince doğuya doğru Hatboyu yayalaşmaya başladı. Ama hızlı tren hattı şehri doğu-batı ekseninde bölmeye devam ediyor. İkinci

çevre yoluyla, trafik yoğunluğunun kuzeye yayılacağı öngörülüyor.

Pandemi'den sonra Eskişehir, Porsuk nehrinin güneybatıya uzanan kolunun çevresinde Kızılınlar'e kadar; diğer yandan Güney ormanının daha güneyindeki Sarıungur göleti çevresine kadar yeni, çevreci bir kentleşmeye tanık olmaya başladı. Bu yönelim, gelecekte kentin kadim Frig Vadisi'yle münasebetinde olumlu sonuçlar doğurarak derinleşebilir. Şehrin güneyindeki göz alıcı düzlükler de, Alpu'dan Çatacık'a uzanan dramatik peyzajlar da potansiyel doğal rezervler olmayı sürdürüyor. Kente biraz uzak olduğu için Çatacık ormanının görkemi kentlilerin gözünden kaçabilir. Keza batıdaki Kınık köyü geleneksel çömlekçilik zanaatının ölmekte olduğu bir başka yerleşim.

Pandemi, şehirde son bir yılda hız kesmiş konut müteahhitliğine ivme verdi. Merkezde oturmak istemeyenler çeperlerdeki yeni mahallelere, özellikle Batıkent'e yeniden yöneldi. Bununla beraber Batıkent'in "sürdürülebilir ıssızlık" hali devam ediyor. Ne salgın zamanında ne de öncesinde, Batıkent'teki güzel sitelerde birilerinin yaşadığına kendinizi inandırmanız zordu, zordur. Pandemi'yle beraber sosyal medyada bir "önce/sonra" fotoğrafı dolaşıma girmişti: İlk karede, İsveç'te bir otobüs durağında seyrek şekilde bekleyenler görülüyordu. Bu, "pandemi'den önce"yi gösteriyordu. İkinci karede aynı fotoğrafın altında "pandemi'den sonra" yazıyordu. Batıkent'te durum tam tamına budur. Batıkent, kapalı site mimarisinin mikro *cul de sac* (çıkılmaz sokak benzeri bir yol bağlantısı biçimi) ile evliliğinin bir sonucudur. Arabayla girilen site avlusu, bloktaki garaja bağlayan yoluyla küçük bir *cul-de-sac* oluşturur.

Güney ormanına dayanan Meşelik Kampüsü yayılımını tamamladıktan sonra şehirdeki yeşil yoğunluğuna katkıda bulunur oldu. Eskişehir'in öğrenci kenti kimliği, gelecek on yılda bambaşka bir anlayışla biçimlenerek dönüşüm geçirebilirse, kente egemen olan, bitişik nizamlı 1 + 1 apartman müteahhitliğinden ibaret inşaatçılık son bulabilir. Meşelik'in batısındaki böyle bir oluşum, alternatif bir kentsel peyzaja yol açabilir. Öğrenci kentini kira geliriyle bir tutan mülkiyetçilik pandemiyle tarumar olduktan sonra, "başka bir öğrenci kenti" için fikirler gelişmesi beklenebilir. Bu beraberinde Eskişehir'deki tasarım kültürüne dair anlayışın serpilmesine bile izin verebilir.

Tek veya iki katlı, yığma, ikiz, bahçeli yapı düzeni Eskişehir'in eski mahalle dokusudur. Bu doku

silindi, yerini on beş yılda, dört-beş katlı, vasat bir apartmancılığa bıraktı: Bahçeli küçük evler yok olmakla kalmadı, mahalleler geri dönülmez şekilde yoğunluk kazanıp peyzajını kaybetti ve kent merkezi kalitesiz bir yapılaşmaya uğradı. Eskişehir'in en sevilen mahallesi Vişnelik'in başına gelen budur. Oysa mahallenin batısındaki yirmi yıllık Vişne Evleri, büyük bahçelere oturan üç katlı apartmanlardır ve Eskişehir'in hâlâ en mutena yerleridir. Bununla beraber Vişne evleri bile Şeker Fabrikası'nın Cumhuriyetin ilk yıllarına dayanan lojmanlarının mekân kalitesiyle boy ölçüşür düzeyde değildir.

Eskişehir'de son yirmi yıldaki apartman furiasının yarattığı yapı tipinin ortalaması şu oldu: Garajlı, beş katlı, ucuz cepheli apartmanların müteahhit işi lüks daireleri. Vişnelik'te olduğu kadar başka yerlerde de yok satıyor ve Porsuk kıyısında kalan son bostanları da yutarak ilerliyor. Osman-gazi ve Sümer mahalleleri sayılmazsa, dokuya sahip çıkan yerlerden bahsetmek güç. Başka kentlerde daha ağır vakalar yaşandığı bir gerçek. Eskişehir'de kendi kapalı habitatlarında oturma şansına sahip zenginlerin kurduğu topluluklarda bile, villalarında mimari kalite aramadıkları görülüyor; böylelerinin niteliksiz kentçiliği de bir uçtan boy atıyor.

Eskişehir'deki olumlu kentsel hamlelerin (peyzaj, geri dönüşüm, yayalaşma, sosyal destek kurumları, enerji politikaları, vb.) mimarlık bakımından karşılığını bulduğu söylenemez. Mimarlık Eskişehir'deki şehirciliğin gerisinden gelmekte: Konut mimarisi ve teknolojisinde, boş zaman ve ticaret mimarilerinde, irili ufaklı kentsel programlarda, kentin olanak tanıdığı potansiyelleri değerlendiren ve "eli yükselten" mimari faaliyetler mumla aranır durumdadır. Buna tasarımda vasatın tasallutu gibi bir ad vermek de mümkündür. Bu vasatlık, tarihselci ambiyansçılıkla, AVM hümanizmiyle ve pandemi çevreciliği mutlu mesut yaşamaya devam eder.

3. Eskişehir'in Vahaları, "Best of Eskişehir" Haritası

"Victor Hugo'nun o eski sezgisi yeniden karşımıza çıkar: Şehir bir yazıdır, şehirde dolaşan kimse, bir başka deyişle şehri kullanan ve yaşayan kimse (yani biz hepimiz), kendi zorunlukları ve yer değiştirmelerine göre sözcenin parçalarını ayırıp bunları gizlice, kendine göre gerçekleştirmek isteyen bir okura ben-

zer. Bir şehirde dolaştığımızda, hepimiz, bir tek dizesini değiştirdiğimizde farklı bir şiirle karşılaşacağımız, Queneau'nun *100.000 Milyar Şiir*'inin okuru durumundayız demektir. İşte bizler de, bir şehirde yaşadığımızda, farkında olmadan biraz bu öncü okur konumunda bulunuruz."

Roland Barthes²

Eskişehir, bisikletle yarım saat içinde kırlara ulaşılabilen şanslı bir kent. Kentlilerin gece gündüz kullandıkları Musözü göleti, Hitit dönemi seramik kalıplarının replikalarının bile imal edildiği Kınık köyü, kadim ağaçlara ev sahipliği yapan

Çatacık Ormanı ve geyik üretim merkezi; termal su unsurlarını ve Frig harabelerini de içine alan, harap haldeki devasa Yenisoğça Haraları, Şeker fabrikası içindeki endüstriyel mirası barındıran ahşap kalıplar arşivi, Kızılınler köyüne uzanan yemyeşil bisiklet rotası, Sakar ılcılarına uzanan kuzeydeki dağlık parkur, kadim bir ahşap camiye ve devasa bir ermeni kilisesine aynı anda sahip olan Sivrihisar, Seyitgazi yönünde güneydeki şelale mesiresi, yine aynı yöndeki Sarıungur göleti ve çevresi. Tamamı ortalama bir saat mesafedeki bütün bu kent-dışı keşif alanları, Eskişehir'in vahalarından bazıları. Bu listeye bir bu kadarı daha eklenebilir. **(Görsel 1)**

Görsel 1: "Best of Eskişehir". 2020. Pourat, Potansiyel Urbanizm Atölyesi. Pafta: Ayşenur Telli, Ezgi Yardımcı, Orkun Keçeciöğlu, Emre Taş, Tülay Haspolat.

Eskişehir'de bulunmaktan en fazla hoşlandığımız yerler nereleri? Bu sorudan hareketle, bir grup öğrencimle beraber, pandemiden hemen önce Eskişehir'in imar planı üzerinde çalışmıştık. İlham kaynağımız, Debord'un da içinde bulunduğu Sitüasyonistlerin psiko-coğrafya kavramına yaslanan ünlü Paris planıydı. Şehri aylıklıklarına uygun şekilde kişiselleştiren, kesip biçen ve ondan bambaşka bir şehir çıkaranların bu *detournement*'i, *Pomi*'ye (Potansiyel Mimarlık İşliği) "best of..." haritası için ilham verdi. *Pomi*'de her zamanki gibi ciddi bir şekilde (ki *Pomi*'de ciddiyetin dalgacılık, dalgacılığın ciddiyet anlamına geldiği gayet iyi bilinir) çalışıldı, önce kentin "en iyi" lokasyonları saptandı, geri kalan her şey kesilip atıldı. Elde kalanları gönlünce yeniden bir

araya getiren ekip, şehrin gerçeğe dayalı hayali bir versiyonunu (veya hayale dayalı gerçek bir versiyonunu) üretti. Roland Barthes'ın parçaları gizlice yeniden bir araya getiren hazzı okurunun yaptığının bir benzerini *Pomi* Eskişehir üzerinde gerçekleştirdi. **(Görsel 2-9)**

Görsel 2: Levent Şentürk. 2015. Eskişehir Kâzım Taşkent Şeker Fabrikası, Maket atölyesi, döküm parçalar arşivi.

Görsel 3: Levent Şentürk. 2015. Eskişehir Kâzım Taşkent Şeker Fabrikası, Maket atölyesi, döküm parçalar arşivi.

Görsel 4: Levent Şentürk. 2020. Musaözü göleti, Eskişehir.

Görsel 5-6: Levent Şentürk. 2020. Yenisoğça Mahallesi, Eskişehir. Sosyal ve idari yapılar, lojmanlar, haralar, manejlerden oluşan atıcılık alanında, aynı zamanda termal suyun çıktığı bir hamam ile açık hava havuzu yer alıyor. Büyük hara elli at kapasiteli devasa bir yapıdır. Alanda Frig döneminden kaya mezarları bulunuyor. Onlarca hektara yayılı Cumhuriyet dönemi tesisi terk edilmiş halde bulunuyor.

Görsel 7-8: Levent Şentürk. 2020. Sivrihisar, Eskişehir. İlçedeki en dikkat çeken iki yapı: Ermeni Kilisesi ve ahşap Ulu Cami.

Görsel 9: Levent Şentürk. 2020. Kınık Köyünde imal edilmiş, Hitit çağı replikaları. Etrafına kil sıvamak için yapılmış, çeşitli boyutlarda pişmiş toprak kalıplar. Delğine parmak geçirilip diğer elle kilin kalıbın etrafında şekillenmesi sağlanır.

4. Eskişehir’de Tasarımın Minör Cephesi

Walter Benjamin, şahsi kitaplığı mercek altına aldığı metninde (Benjamin 2009, 258), kitapları çoğaltmanın en iyi yolunun onları yazmak olduğunu söylemiştir. Jean Paul’un Wutz isimli tilmizi, kitapları satın alacak parası olmadığı için onları yazarak [aynen] edinmeye çalışır. Benjamin, yazarın durumu bundan biraz farklıdır, diye ekler: Yazarlar fakir olduklarından değil, satın alabildikleri kitapları tatmin edici bulmadıkları için kitap yazarlar. Bir sayfa sonra da koleksiyonerlere değinir: “Koleksiyoncular taktik bir içgüdüye sahiptir; garip bir şehri ele geçirdiklerinde, en küçük antika dükkanı onlar için bir kale, en izbe kırtasiye bile bir nirengi noktası olabilir.”³

Eskişehir’de Benjamin’in her iki vurgusunu da benimsediğimi öne sürebilirim. İlkine ekleyecek bir husus görmüyorum. İkincisine gelince, bu yazının esas konusunu bu taktik içgüdü ya da içgüdüsel taktik oluşturuyor. Pandemi’yle açılan 2020-21 güz döneminde bir grup mimarlık öğrencisiyle, Mimarlar Odası Ankara Şubesi’nin Dosya’ya yazı davetine uygun düşen bir araştırma yaptık. Eskişehir’de tasarım kültürü denince ilk akla gelen Yılmaz Büyükerşen olmalı; ne de olsa şehrin

manevi babası unvanını taşıyor. Ancak popüler alanda bunun ötesine geçen bir söylemle nadiren karşılaşılır; demek ki bu eril imge turizm için yeterli görünüyör.

Bunun bir adım ötesinde, var olmayan bir toplumu düşlemek vardır: Gerçek kişilerden de oluşsa, gerçek bir kent haritasında bir araya getirilmiş de olsalar, hayali bir topluluk. Topluluklar çıkara dayanır, ağlar ve haritalar çıkar gözetir. Eskişehir'in minör tasarım kültürü envanteri, aynı envanterde birlikte adının anılmasına razı olmayanlar da dahil olmak üzere, daha önce bir araya getirilmemiş unsurları bir araya getiriyor: Kuşkusuz "potansiyel" bir envanter bu.

Nitelikli mekân talebini mimarlarla ve tasarımcılarla sınırlamaya yeltenmeksizin, bir kentin tasarım kültürü atlasını nasıl oluşturabiliriz? Tasarım kültürünü akademisyenlerle sınırlamadan ama piyasaya ve pazara da indirgemeden nasıl somutlayabiliriz? Amatör/profesyonel veya hobi/meslek ayrımı gözetmeden, el yordamıyla Eskişehir'de tasarım kültürüne katkısı olduğu düşünülebilecek herkese ve her şeye ulaşmakla başlanabilir. Böylelikle ilk elde ortaya çıkan manzara, on beş kişilik çalışma grubunun alanlara göre işbölümüne gitmesi gerektiğini gösterdi. Pandemi sebebiyle araştırma uzaktan yapıldı. Başka şehirlerde ve ülkelerde bulunan öğrenciler, internet ve sosyal medya üzerinden Eskişehir'deki tasarımcılara, sanatçılara, meslek erbabına, kentlilere ulaştı. Minör bir kent- sel tasarım envanterinin neleri gözetmesi gerekir? Klişelerden kaçınmak, verili durumu sorgulamak, görünmeyen açığa çıkaracak taktikler geliştirmek, yerleşik ve başat olandansa ikincilleştirilmiş ya da görünmez haldekini bulup çıkarmak birkaçıdır. Ayrım gözetmemek, ayrıcalık tanımamak, çıkarıcı olmamak bunlara eklenebilir. Temel sorun nitelikte düğümlenir: Bugünden geleceğe nitelikli bir fark yaratan veya yaratması muhtemel her durumu ayırt etmek gerekir.

Benjamin'in yukarıda değindiğim, erişilebilen kitaplara yenilerini ekleme gerekçesini içinde tutkuyla hisseden biri, yayınlanmış olması gereken ama ortaya çıkmamış kitapların ya da yapılması zorunlu olup da kimsenin yapmadığı kitapların çokluğu karşısında dehşete kapılabilir; her alanda ki eksiği dört koldan, acilen gidermek için enerjisini seferber edebilir. Dosyanın editörü Yiğit Acar'ın Mimarlar Odası Ankara Şubesi nezdindeki bu girişimi olmasaydı, tasarım kültürleri bağlamındaki acil eksiği somutlamak da mümkün olmayacaktı. Pomi'nin düzayak sayılabilecek girişimini başlan-

gıç kabul ederek, haritada yeni kişiler, envanterde yeni oluşumlar, kurumlaşmalar işaretlemeye devam ederek, Eskişehir'in tasarım kültürlerini, birbirine benzemezlikleri ve birbiriyle ilgisiz görünen doğaları içinde bir araya getirmek, dayanışmanın kıvılcımlarından biri olabilir.

Tasarım kültürünü, "bilinen şeylerin bilinmeyen işlevlerini icat etmek" diye alabilir, tasarım sözcüğü etrafında kopartılan menfaatçi gürültüden uzaklaşabiliriz. Burada ne başkasıyla konuşurken aslında kendini aynada seyreden kibirli, sığ kanaat sahiplerini, ne hırslı fırsatçıları kale alan bir minör- lük işlemelidir. Somut ve potansiyel deneyler yapmaya açık zihinler, böyle bir envanterde öncelikli olmalıdır.

Gérard Genette'in dilbilim ve sanat alanındaki ölçütünü, tasarım alanına uyarlamak zor değildir. Kanonik teoriler, edebi oluşu ölçmek için, hangi yapıtların edebiyat olduğunu, hangilerinin edebiyat olmadığını belirlemeye çalışır. Oysa yapılması gereken, her seferinde bir çıkar alanı tanımlayan böyle bir ayırımdansa, hangi koşullarda bir metnin edebi hale geldiğini düşünmektir.⁴ Tasarım alanında da bir tasarımcılar eliti, zümresi yahut kastı yaratmaktansa, hangi koşullarda tasarım kültürünün oluştuğunu, kimlerin bu oluşumlarda payının olabileceğini hesaba katarak alanı maksimize etmek, bu arada da en beklenmedik işbirliklerine yol açmaktır. Kısacası "hangisi?" ("o mu, bu mu?") demek yerine "hangi koşullarda?" ("nasıl?") diye sormaktır. (Görsel 10)

Eskişehir'de Tasarım Kültürü

Tasarım Kültürünün Minör Bir Envanteri

<http://www.mimarlarodasiankara.org/download/EskisehirTasarimKultur.pdf>

Görsel 10: 2020 Güz Dönemi, POMI öğrencilerinin ortaklaşa çalışması olan "Eskişehir'de Tasarım Kültürü: Tasarım Kültürünün Minör Bir Envanteri" çalışması.

KAYNAKÇA

- Benjamin, Walter. "Unpacking my Library. A Talk About Book Collecting". In: *The Object Reader*. Eds: Fiona Candlin, Raiford Guins. USA, Canada: Routledge, (2009): 257-262.
- Barthes, Roland. "Göstergebilim ve Şehircilik". İçinde: *Göstergebilimsel Serüven*. Çev. Mehmet Rifat & Sema Rifat. YKY: İstanbul, (1993): 178-187. Epigraflar: 185, 186.
- Genette, Gérard. *Fiction and Diction*. Tr: Catherine Porter. Ithaca, London: Cornell University Press, 1993.
- Oldenburg, Ray. *The Great Good Place: Cafes, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Salons, and Other Hangouts at the Heart of a Community*. Philadelphia: Da Capo Press, 1999.
- Eskişehir üzerine yazarın diğer yazıları için bkz.:
- Şentürk, Levent. *Kiç Sözlüğü*. İstanbul: Kült. 2014.
- "Kâzım Taşkent Şeker Fabrikası". XXI. no 134 (2014): 28-30.
- "Başka Alternatif Yok. Kılıçoğlu Sineması Yıkıldı." İçinde: *Yengeç Baladı*. İstanbul: Kült. (2016): 530-3.
- "Eskişehir'de Kentleşmenin Yirmi Yıllık Seyri Üzerine Gözlemler". İçinde: *Kente Dair...* Der. Ergun, Cem; Ergun Dericioğulları, Ayşe, et. al. İstanbul: Bağlam Yayınları. (2016): 159-174.
- "Aslanların Kol Gezdiği". *Betonart*. no 55 (2017): 18-27.

DİPNOTLAR

- ¹ Barthes, Roland. "Göstergebilim ve Şehircilik". İçinde: *Göstergebilimsel Serüven*. Çev. Mehmet Rifat & Sema Rifat. (İstanbul: YKY, 1993), 185.
- ² A. g. e., ss. 185-6.
- ³ Capra, Fritjof, and P. L. Luisi. 2016. *The systems view of life: a unifying vision*.
- ⁴ Benjamin, Walter. "Unpacking my Library. A Talk About Book Collecting". In: *The Object Reader*. Eds: Fiona Candlin, Raiford Guins. (USA, Canada: Routledge, 2009), 259.
- ⁵ Genette, Gérard. *Fiction and Diction*. Tr: Catherine Porter. (Ithaca, London: Cornell University Press, 1993), 19.

Levent Şentürk

Levent Şentürk, d. 06 07 1974, Eskişehir. Doç. Dr. Esogü Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi ABD. Lisans (Mimarlık): 1999, OGÜ. Yüksek Lisans: 2003, MSGSÜ. Doktora 2007, YTÜ. Dergi yazıları (1997-): *Mimarlık, Kitap-lık, Sanat Dünyamız, Cogito, Doxa, Arredamento, KaosGL, Betonart, XXI*, vb. *Doxa* (2000-2002) ve *Codex* (2011-14) dergilerini çıkardı. Kitapları: *İşaretname ve İntermezzo* (1998, YKY), *Doxa Yazıları* (2003, YKY), *Yerdeğiştirmeler Seçkisi* (2004, YKY), *Lilliput Masallar* (2004, Sel), *Dozerin Rüyalari* (2010, 6.45), *Modulor'un Bedeni* (2011, 6.45), *Kış Dönencesi* (2012, 6.45), *Pomi 2002-2012* (2013, Esogü), *Mimarlığın Biyo-Politika Sözlüğü* (2013, 6.45), *Kiç Sözlüğü* (2014, Kült), *Kuir Mekân* (2015, Kült), *Yengeç Baladı* (2016, Kült), *Kara Grotesk* (2017, Kült), *Plastik Melek* (2020, Yort), 199+ *Pomi'den Sonra Mimarlık* (2020, Yort). Katkıda bulunduğu kitaplar: *Arazi Marazî* (2002, Sel), *Belki Varmış Belki Yokmuş* (2003, YKY), *Biçim ve İşlev* (2011, Esogü), *Kent Üzerine Özgür Yazılar* (2013, Bağlam), *Sayfiye Hafiflik Hayali* (2014, İletişim), *Ölüm Sanat Mekân III* (2014, Dakam), *Kente Dair...* (2016, Bağlam), *Dışardan Düşünmek* (2016, Chiviyazıları), 444 (2020, Sel).

Eskişehir Göğünde Atmacalar

Bu yazı, pandemi döneminde, 2020 sonbaharında bir grup mimarlık öğrencisi tarafından Eskişehir'de yapılmış bir tasarım kültürleri envanterini ve haritasını temel alıyor. *Pomi*, (Potansiyel Mimarlık İşliğı), Esogü Mimarlık bölümünde 2002'den beri yürütülen bir stüdyo dersidir. Envanter ve harita, minör temelde hazırlandı. En geniş anlamıyla kentin tasarım kültürüne katkısı olan kişi ve oluşumları çıkar gözetmeksizin listelemeyi hedefleyen envanter, *Pomi*'nin kolektif ürünü olarak bir başlangıç niteliğindedir.

Pandemiyle beraber kentlerdeki katheksis yapıları, hazcı ve oyuncu bağlar ketlenmiştir. Buna rağmen kentler üzerine hayal kurmaya devam etmeli. *Avrupai Anadolu Kenti* imajının son on yılda en fazla yakıştırıldığı Eskişehir'de bu imaj yirmi yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu süreçte kent içi ulaşımının tramvay ağıyla sağlanması ve Porsuk nehrinin peyzajının gelişimi, iki başat motivasyon olarak kentin yayalaşmasında ve yeşil alanlarının genişlemesinde rol oynamıştır. Odunpazarı evlerinin restore edilmesinin ardından başlayan müzeleşme, kent merkezinin kültür turizmine mal olmasını sağlamıştır. Önümüzdeki yıllarda yeşil alan yayılımının, yayalaşmanın ve kentleşmenin artarak kent mekânının özgürlükçü yanını güçlendirmesi mümkündür. Eskişehir'de tasarım kültürlerini besleyebilecek potansiyel alanlar da vardır. Bunlar sadece kentin çevresindeki doğa alanları değil, unutulmuş kültürel kurumları da içermektedir.

Eskişehir'de tasarımın minör cephesine yönelmek önemlidir çünkü daha önce bir listede yan yana getirilmemiş kişi ve oluşumlar, tasarım kültürlerinin çoğul, eşdeğerli, heterojen karakterini açığa çıkarabilir.

Anahtar sözcükler: *Pomi* (Potansiyel Mimarlık İşliğı), Eskişehir, minör tasarım, tasarım kültürleri, tasarım envanteri

Hawks in the Sky of Eskişehir

This article is based on an inventory and map of design cultures made in Eskişehir by a group of architecture students during the pandemic period in autumn 2020. *Pomi* (Studio for Potential Architecture) is a studio course in Esogü, Department of Architecture founded in 2002. The inventory and map were assembled on a minor basis. The inventory, which aims to list the people and entities contributing to the design culture of the city in the broadest sense, is a prelude as a collective product of *Pomi*.

With the pandemic, cathexis structures, hedonic and playful ties in cities were inhibited. Despite this, we must continue to dream about the urban. The image of the "European Anatolian City" is most associated with the last ten years in Eskişehir, though this image has a history of twenty years. In this undertaking, procuring urban transportation with the tram network and the development of the landscape of the Porsuk river depicted a key role in the pedestrianization of the city and the expansion of its green areas as two main motivations. The museumization, which started after the restoration of the Odunpazarı houses, enabled the city center to invent a cultural tourism. It is possible that the spread of green areas, pedestrianization and urbanization will increase and strengthen the libertarian side of urban space in the coming years. There are also potential areas in Eskişehir that can nurture design cultures. These include not only natural areas around the city but also abandoned cultural institutions.

It is important to focus on the minor facet of design in Eskişehir inasmuch as people and entities that have not been brought together in an inventory before, can divulge the plural, equivalent, heterogeneous attribute of design cultures.

Keywords: *Pomi* (Studio for Potential Architecture), Eskişehir, design cultures, minor design, design inventory.